

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**EKONOMİK BÜYÜME KONUSU LİSANSÜSTÜ TEZLERİN
BİBLİYOMETRİK ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS

ÖZGE NUR UYAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SERAP BARIŞ

TOKAT-2023

ETİK SÖZLEŞMESİ

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç. Dr. Serap BARIŞ danışmanlığında hazırlamış olduğum “Ekonomik Büyüme Konulu Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Analizi” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

4/10/2023

Özge Nur UYAN

İmza

JÜRİ KABUL VE ONAY

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında ve çalışmanın her aşamasında bana rehberlik eden, akademik bilgi ve deneyimlerinden yararlanmamı sağlayan kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Serap BARIŞ'a, her zaman yanımda olup desteklerini hissettiğim aileme saygı, sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

EKONOMİK BÜYÜME KONULU LİSANSÜSTÜ TEZLERİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

UYAN, Özge Nur

Yüksek Lisans, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Serap BARIŞ

2023, xiv + 76 sayfa

Bu çalışma, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi'ndeki ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin diğer değişkenlerle (ekonomik, sosyal, siyasal kültürel) ilişkisinin görülmesi, söz konusu lisansüstü tezlere genel bir bakış açısı sunarak genel görünümünün ortaya konulması ve gelecekte bu konuda yapılacak olan çalışmalar için literatürün durumu hakkında bilgi vermesi, araştırma eğilimini göstermesi amacıyla hazırlanmış bibliyometrik bir analizdir. Bu amaçla 1484 adet lisansüstü (yüksek lisans-doktora) tez değerlendirilmiştir. Ekonomik büyüme ile ilgili yazılmış lisansüstü tezlerin “türlere, yıllara, danışman ünvanlarına, üniversitelere, enstitülere, dillere, alanlara, hangi konularla ilişkilendirildiğine, araştırma yöntemine, üniversite türüne, izinli/izinsiz olma durumuna, ülke/ülke grubuna göre bibliyometrik özelliklerinin analizi yapıp konu ile ilgili nicel veriler elde edilerek genel görünüm ortaya konulmuştur. Belgesel tarama ve bibliyometrik analiz yöntemi kullanılarak elde edilen veriler, SPSS programı ile analiz edilmiş ve ulaşılan sonuçların sıklık (f) ve yüzde (%) değerleri tablo halinde ortaya konulmuştur.

Buna göre; 1989-2022 yılları arasında belirlenen 1484 adet tezin 1250'sinin yüksek lisans, 234'ünün doktora tezi olduğu ve 1432 tezin izinli, 52 tezin izinsiz olduğu tespit edilmiştir. En fazla tezin 2019 (286), en az tezin 2001 (1) yılında yazıldığı; 136 üniversitede çalışma yapıldığı; en fazla tezin İstanbul Üniversitesi'nde (84) yazıldığı; en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsünde (1284) yazıldığı tespit edilmiştir. Araştırmalarda, en çok kullanılan araştırma yönteminin Zaman Serisi Analizi (741) olduğu; 21 farklı alanda tez yazıldığı ve en çok çalışmanın ekonomi alanında yapıldığı; ekonomik büyümenin en çok ilişkilendirildiği konunun makroekonomik değişkenler (397) olduğu ve bu tezlerdeki örneklemin Türkiye olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca 1285

tezin devlet üniversitesinde, 147 tezin vakıf üniversitesinde yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Bibliyometrik Analiz, Lisansüstü Tezler

ABSTRACT
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF GRADUATE THESIS ON
ECONOMIC GROWTH

UYAN, Özge Nur

Master's Thesis, Department of Economics

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Serap Barış

2023, xiv + 76 pages

This study is a bibliometric analysis of the postgraduate theses on economic growth in the National Thesis Centre of the Presidency of the Council of Higher Education in order to see the relationship with other variables (economic, social, political, cultural), to present a general view of these postgraduate theses and to provide information about the state of the literature for future studies on this subject and to show the research tendency. For this purpose, 1484 postgraduate (master's-doctoral) theses were evaluated. The bibliometric characteristics of the postgraduate theses on economic growth were analysed according to "types, years, supervisor titles, universities, institutes, languages, fields, subjects, research method, university type, permitted/unpermitted status, country/country group" and quantitative data on the subject were obtained and a general view was presented. The data obtained by using documentary screening and bibliometric analysis method were analysed with SPSS software and the frequency (f) and percentage (%) values of the results obtained were presented in tables.

Accordingly, it was determined that 1250 of the 1484 theses determined between 1989-2022 were master's theses and 234 were doctoral theses and 1432 theses were authorised and 52 were unauthorised. It was determined that the most thesis was written in 2019 (286) and the least thesis was written in 2001 (1); studies were conducted in 136 universities; the most theses were written in Istanbul University (84); the most theses were written in the Institute of Social Sciences (1284). It was found that the most commonly used research method was Time Series Analysis (741); theses were written in 21 different fields and the most studies were conducted in the field of economics; macroeconomic variables (397) were the most associated with economic growth and the

sample in these theses was Turkey. It was also concluded that 1285 theses were written in state universities and 147 theses were written in foundation universities.

Keywords: Economic Growth, Bibliometric Analysis, Graduate Theses

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ETİK SÖZLEŞMESİ	i
JÜRİ KABUL VE ONAY	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR.....	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: EKONOMİK BÜYÜME İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE	4
1. 1. KAVRAMSAL OLARAK EKONOMİK BÜYÜME.....	4
1. 2. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ.....	6
1. 2. 1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	6
1.2.1.1. Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	6
1.2.1.2. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla	7
1.2.2. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Hesaplama Yöntemleri	7
1.2.2.1. Toplam Üretim Yöntemi.....	7
1.2.2.2. Toplam Gelir Yöntemi.....	8
1.2.2.3. Toplam Harcama Yöntemi.....	8
1.2.3. Kişi Başına Milli Hâsıla	8
1.2.4. Satın Alma Gücü Paritesi	9
1. 2. 5. Ekonomik Büyüme Hızının Hesaplanması	9

1. 3. EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	10
1. 3. 1. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Temel Faktörler.....	11
1. 3. 1. 1. Sermaye Birikimi	11
1. 3. 1. 2. Nüfus ve İşgücü	12
1. 3. 1. 3. Teknolojik Gelişme.....	14
1. 3. 1. 4. Doğal Kaynaklar	15
1. 3. 2. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Diğer Faktörler.....	16
1. 3. 2. 1. Girişimcilik	16
1. 3. 2. 2. Kurumsal Yapı.....	17
1. 3. 2. 3. Ekonomik, Siyasal ve Sosyal İstikrar	18
1.3.3. Ekonomik Büyümenin Özellikleri.....	18
1.3.4. Ekonomik Büyüme Türleri.....	19
BÖLÜM 2: BÜYÜME TEORİLERİ, BÜYÜMENİN SINIRI, DÜNYADA ve TÜRKİYE’DE BÜYÜMENİN GÖRÜNÜMÜ	22
2. 1. Klasik Büyüme Teorileri.....	22
2. 1. 1. Adam Smith (1723-1790).....	22
2. 1. 2. Thomas Robert Malthus (1766-1834)	23
2. 1. 3. David Ricardo (1772-1823).....	24
2. 2. Sosyalist Marksist Büyüme Teorisi	26
2. 3. Schumpeteryan Büyüme - Joseph Schumpeter	27
2. 4. Rostowgil Büyüme.....	28
2. 5. Harrod-Domar Büyüme Teorisi	29
2. 6. Keynesyen Büyüme Teorisi	30
2. 7. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli.....	31
2. 8. İçsel Büyüme Teorileri.....	32
2. 9. Büyümenin Sınırları	33

2. 10. Türkiye’de ve Dünya’da Ekonomik Büyümenin Görünümü.....	34
BÖLÜM 3: BİBLİYOMETRİ VE BİBLİYOMETRİK ANALİZ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	40
3. 1. BİBLİYOMETRİ VE BİBLİYOMETRİK ANALİZ	40
3. 2. BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMLERİ	41
3. 2. 1. Atıf Analizi.....	41
3. 2. 2. Ortak Atıf Analizi.....	41
3. 2. 3. Bibliyometrik Haritalama.....	42
3. 2. 4. Bibliyografik (Kaynakça) Eşleşme Analizi.....	42
3. 3. LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	43
3. 3. 1. Uluslararası Literatür.....	43
3. 3. 2. Ulusal Literatür.....	47
BÖLÜM 4: ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve ANALİZ BULGULARI	50
4. 1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ.....	50
4. 1. 1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem.....	51
4. 1. 2. Araştırmanın Sınırlılıkları	51
4. 2. ARAŞTIRMA BULGULARI	51
4. 2. 1. Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı.....	51
4. 2. 2. Lisansüstü Tezlerin İzinli/İzinsiz Olma Durumlarına Göre Dağılımı	52
4. 2. 3. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı	52
4. 2. 4. Lisansüstü Tezlerin Üniversite Türüne Göre Dağılımı	54
4. 2. 5. Lisansüstü Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımı	54
4. 2. 6. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı.....	54
4. 2. 7. Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı	57
4. 2. 8. Lisansüstü Tezlerin Dillere Göre Dağılımı	58
4. 2. 9. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı	58

4. 2. 10. Lisansüstü Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımı.....	59
4. 2. 11. Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı	60
4. 2. 12. Lisansüstü Tezlerin Kullanılan Ülke/Ülke Grubuna Göre Dağılımı	62
SONUÇ.....	63
KAYNAKLAR	68

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Sayfa</u>
Tablo 2. 1. 2000-2022 Büyüme Verileri (GSYH Büyüme Oranı %)	36
Tablo 2. 2. 2000-2022 Kişi Başına GSYH (%)	38
Tablo 4. 1. Lisansüstü Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı.....	54
Tablo 4. 2. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı.....	55
Tablo 4. 3. Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı	58
Tablo 4. 4. Lisansüstü Tezlerin Dillere Göre Dağılımı	58
Tablo 4. 5. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı	59
Tablo 4. 6. Lisansüstü Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımı.....	59
Tablo 4. 7. Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı	62
Tablo 4. 8. Lisansüstü Tezlerin Kullanılan Ülke/Ülke Grubuna Göre Dağılımı.....	62

ŞEKİLLER LİSTESİ

<u>Şekil No</u>	<u>Sayfa</u>
Şekil 1. 1. Ekonomik Büyümenin Üretim İmkânları Eğrisiyle Gösterimi.....	5
Şekil 2. 1. 2000-2022 Büyüme Verileri (GSYH Büyüme Oranı %).....	37
Şekil 2. 2. 2000-2022 Kişi Başına GSYH (%)	39
Şekil 4. 1. Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı.....	52
Şekil 4. 2. Lisansüstü Tezlerin İzinli/İzinsiz Olma Durumlarına Göre Dağılımı	52
Şekil 4. 3. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı	53
Şekil 4. 4. Lisansüstü Tezlerin Üniversite Türüne Göre Dağılımı	54

KISALTMALAR

GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
YÖK	Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı
SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
KBGSYH	Kişi Başına Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
AB	Avrupa Birliği
BM	Birleşmiş Milletler
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
s.	Sayfa
ss.	Sayfa Sayısı

GİRİŞ

İktisat biliminin önemli konularından biri olan ekonomik büyüme en temel iktisat politikası hedefidir. Ekonomik büyüme en genel anlamıyla, bir ekonomide zaman içinde üretim miktarında meydana gelen artış olarak tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında büyüme niceliksel bir olgudur ve ekonominin arz yönünü ilgilendirmektedir. Yalnız üretim miktarındaki artış değil, aynı zamanda üretime katılan faktörlerin verimliliğinin artması da büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilip sürdürülebilirliğinin sağlanması hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından istenilen bir durumdur. Sürdürülebilirliği sağlanmış, istikrarlı bir ekonomik büyüme ülkelerin gelişmesi ve kalkınması bakımından birincil koşuldur. Ekonomik büyüme, hem hayat standartlarının hem de üretim kapasitesinin artırılması için önemlidir. Ancak ekonomik büyümenin sağlanması kadar büyümenin kalıcı ve istikrarlı hale gelmesini sağlamak da mühim bir meseledir.

Dünya genelinde, ekonomik büyüme rakamlarının ülkeden ülkeye farklılık gösterdiği görülmektedir. Bu farklılığın nedeninin, ülkelerin ulaştıkları gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklar, ülkelerin sahip olduğu hâlihazırdaki mevcut kaynak çeşitlilikleri olduğu söylenebilir. Yani büyüme belli faktörlerin varlığına bağlıdır. Sermaye birikimi, nüfus ve işgücü, teknolojik gelişmeler, doğal kaynaklar ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktörler iken girişimcilik, kurumsal yapı, ekonomik-sosyal-siyasal-kültürel istikrar ekonomik büyümeyi etkileyen diğer faktörlerdir. Ekonomik büyümenin belirleyicileri olan bu faktörler, birbirleriyle etkileşim halinde büyümenin gerçekleşmesine ve sürdürülebilmesine olanak sağlamaktadır.

Büyüme teorileriyle, ekonomik büyümenin belirleyicileri olan bu faktörlerin neler olduğu, yani büyümenin kaynağı araştırılmış ve buna yönelik politikalar ileri sürülmüştür. Ekonomik büyüme, Adam Smith'in (1776) Milletlerin Zenginliği isimli eserinin yayımlanmasından bu yana bilimsel olarak tartışma konusu olmuştur. Büyüme ile ilgili teoriler ortaya atıldıkları dönemlerin ekonomik-sosyal-siyasal-kültürel özelliklerinin etkisiyle oluşturulmuştur. Bu doğrultuda büyüme teorilerinde büyümenin kaynağı, dönemin özelliklerinin yanı sıra bakış açılarına göre de farklılık göstermektedir. Klasik Büyüme Teorilerinde büyümenin kaynağı işbölümü, artık değerın yatırıma çevrilmesi olarak kabul edilmektedir. Tarımda verimliliğin az olması ve nüfus kanunun etkisiyle büyüme sınırlıdır. Keynes'in büyüme modeli ise talep ve

tüketim odaklıdır. Keynes'e göre ekonomi eksik istihdamda dengededir. K. Marx'a göre büyümenin kaynağı, sermaye birikimidir. Kar oranlarının azalması büyümeyi sınırlandırmaktadır. J. A. Schumpeter büyümenin kaynağının yenilikler (teknoloji) olduğunu savunmuş ve ekonomide kararsız büyüme ve kararsız dengenin gerçekleşeceğini ifade etmiştir. Harrod-Domar modelinde, tasarruf ve yatırımların büyümenin kaynağı olduğu dengenin ise kararsız olduğu savunulmuştur. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli'nde, teknolojik gelişme dışsaldır. Teknolojik gelişmenin olmaması büyümenin geçici olmasına neden olmakta, uzun dönemli büyümenin temel kaynağının dışsal teknolojik gelişme olduğu vurgulanmaktadır. Büyümenin içsel kabul edildiği İçsel Büyüme Teorilerinde ise büyümenin kaynağı, fiziki sermaye yanında beşeri sermaye, bilgi, ar-ge ve kamu politikalarıdır.

Ekonomik büyüme en önemli iktisat politikası amacı olması, çok sayıda ekonomik, sosyal ve kültürel değişkeni etkilemesi ve bunlardan da etkilenmesi nedeniyle pek çok araştırmaya (kitap, makale, tez vb.) konu olmaktadır. Öyle ki, 1980'lerin ortalarından beri büyüme konusu iktisat biliminde üzerinde en çok durulan araştırma konularından biri haline gelmiştir. Büyüme konulu bu çalışmaların bir kısmını lisansüstü tezler oluşturmaktadır.

Bu tez dört bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde, ekonomik büyüme kavramının tanımına, nasıl hesaplandığına, büyümeyi etkileyen faktörlerin neler olduğuna, ekonomik büyümenin özelliklerine ve türlerine değinilmiştir. İkinci bölümde, Klasik Büyüme Teorileri, Harrod-Domar Büyüme Teorisi, Keynesyen Büyüme Teorileri, Neoklasik Büyüme Teorileri, İçsel Büyüme Teorileri genel hatları ile ortaya konulmuş ve teorilere göre büyümenin kaynağının ne/neler olduğuna değinilmiştir. Yine bu bölümde, ekonomik büyümenin sınırları açıklanarak, Türkiye'de ve dünyada ekonomik büyümenin görünümü açıklanmıştır. Üçüncü bölümde, bibliyometri kavramı ve bibliyometrik analiz kavramları tanıtılarak, bibliyometrik analiz yöntemlerinin neler olduğu açıklanmıştır. Alana ait literatür araştırması da bu bölümde yer almaktadır. Dördüncü bölümde, araştırmanın uygulama kısmı yer almaktadır. Bu bölümde öncelikle araştırmanın yöntemi, problemi, alt problemleri, araştırma evreni, örnekleme ve sınırlıkları hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin arama motoruna "ekonomik büyüme", "iktisadi büyüme", "GSYH", "GSYİH", "gayri safi yurtiçi hâsıla" temel anahtar kelimeleri girilerek 1989-2022 yılları arasında yazılan ve

son erişim tarihi 31/12/2022 olarak belirlenen ekonomik büyüme konulu lisansüstü (yüksek lisans-doktora) tezlerin incelenmesi sonucunda elde edilen verilerle bibliyometrik analiz yapılarak, Türkiye’de ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin genel görünümü ortaya konulmuştur.

BÖLÜM 1: EKONOMİK BÜYÜME İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE

1. 1. KAVRAMSAL OLARAK EKONOMİK BÜYÜME

Ekonomik büyüme, makroekonominin önemli konularından biridir. Basit bir dille ifade edildiğinde, belirli bir dönemde üretim miktarında gerçekleşen artışa ekonomik büyüme denilmektedir. Daha somut olarak ekonomik büyüme, “bir ülkede belirli bir dönemde yerli ve yabancı herkes tarafından piyasada üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin parasal ifadesi olan Gayrı Safi Yurtiçi Hasıla’da (GSYH) görülen artışa” denir (Kaynak, 2015, s. 1-2).

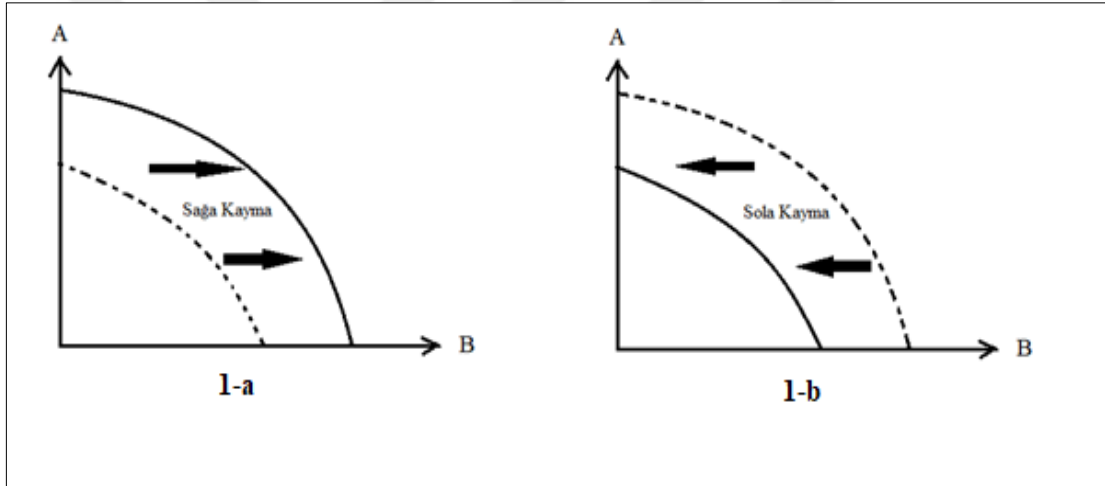
Bir diğer tanıma göre ekonomik büyüme, “bir ülkede üretim ve dolayısıyla milli gelirin bir önceki yıla göre reel olarak artması” şeklinde tanımlanır (Dinler, 2009, s. 276). Ekonomik büyüme aynı zamanda kişi başına reel GSYH’deki artışları da tanımlamaktadır. Bu artışlar, ülkenin uzun dönemde üretim ölçeğinde gerçekleşen artışlar olarak ortaya çıkabileceğinden ekonomik büyüme uzun vade problemi olarak görülmektedir. Üretim hacmindeki uzun dönemli artışların ifadesi olması dolayısıyla ekonominin arz cephesini ilgilendirmektedir.

Ekonomik büyüme artışının iki kaynağı vardır: Birincisi, üretim faktörlerinin miktarında meydana gelen artıştır. Bu artış nüfusun artması ve sermaye birikimi ile gerçekleşir. İkincisi ise üretim faktörlerinin etkinliğinin ya da verimliliğinin artmasıdır. Bu sayede üretim faktörlerinin miktarında bir değişme olmadan daha fazla üretim yapılabilmektedir. Verimlilik artışı denilen bu durum üretim faktörlerinin niteliklerinin (eğitim, işbölümü, teknolojik gelişme, tecrübe vb.) yükselmesinin bir sonucudur (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2014, s. 19). Bu bağlamda ekonomik büyüme, ekonominin üretim potansiyeli ve etkinliğiyle de çok yakından ilişkilidir.

Ekonomik büyüme Adam Smith’ten bu yana uzun dönemli bir olgu olarak nitelendirilmiştir. Ekonomik büyüme konusunda gerçekleştirilen teorik ve uygulamalı analizlerde bir ülkenin üretim olanakları eğrisinin paralel olarak sağa(dışa) kaymasının sebepleri analiz edilmiş ve üretim olanakları eğrisinde meydana gelen kaymalar ekonomik büyüme olarak adlandırılmıştır.

Ekonomik büyümenin üretim imkânları eğrisi ile açıklanması şu şekildedir: Ekonominin üretim düzeyini gösteren üretim imkânları eğrisi, ekonomideki mevcut

Üretim faktörlerinin tümünün veri teknoloji ile üretimde kullanılması, hiçbirinin atıl kalmaması varsayımına dayanarak, belirli dönemde üretilebilecek olan mal bileşimlerini göstermektedir (Dinler, 2013, s. 10). Üretim olanakları eğrisinde meydana gelen sağa (dışa) doğru paralel kaymaya üretim olanakları eğrisinin genişlemesi denilmektedir (şekil 1-a). Ülkelerin retim sınırını genişletebilmesi için sahip oldukları kıt kaynakların miktarlarını arttırmaları veya niteliklerini iyileştirmeleri gerekir. Kişi başına reel milli gelirin yıllık artış oranı ya da ekonomik büyüme, bir lkedeki üretim olanakları eğrisinin bir önceki yıla göre hangi yöne ne oranda kaydığını göstermektedir. Üretim olanakları eğrisinde meydana gelen sağa (dışa) doğru genişleme üretim potansiyelinin arttığı anlamına gelir. Ancak gerçekleşen genişlemeye rağmen nüfus sabitse, artmıyorsa kişi başına reel gelirde artış meydana gelecektir.

şekil 1. 1. Ekonomik Büyümenin retim İmkânları Eğrisiyle Gösterimi

Üretim olanakları eğrisinde sola (içe) doğru daralma meydana gelirse üretim potansiyelinin düştüğü anlamına gelir (şekil 1-b). Daralma ile birlikte nüfus sabitse kişi başına reel gelirde azalma meydana gelecektir. Yani ekonomide küçülme söz konusudur.

Ekonomik büyüme tüm ülkeler açısından önemlidir. Ekonomik büyümeden yalnızca kişi başına hasılanın arttırılması yani toplumun yaşam düzeyinin yükseltilmesiyle bireylerin mal ve hizmet talebindeki artışların karşılanması ve gelirin yeniden dağılımına katkı sağlaması anlaşılmamalıdır. Ekonomik büyüme aynı zamanda ülkeleri savunma ve itibar açısından da uluslararası ilişkilerde ön plana çıkarmaktadır (Dinler, 2009, s. 279).

Ekonomik büyümenin olumlu yönlerinin yanı sıra olumsuz yanları da vardır. Sanayi devriminden bu yana büyüme hızları artan ülkeler söz konusu büyümenin bazı

sorunlara sebep olabileceğini görmüşlerdir. Özellikle 1960'lı yıllarda ne olursa olsun büyüme anlayışının çevreye verdiği hasarın büyüklüğü anlaşılmaya başlanmış ve 1970'li yıllarda çevre konusu gündeme gelmeye başlamıştır. Roma Kulübü'nün 1972 yılında "Büyümenin Sınırları" başlıklı raporunda nüfus artışı ve ekonomik gelişme azalmadıkça doğal kaynaklar, içilebilir su ve temiz hava ihtiyacının sağlanamayacağı ileri sürülmüştür. Rapor, büyümenin doğal çevrede yol açtığı ve açacağı tahribatlara dikkat çekmesi açısından önemlidir (Taban, 2018, s. 43). O yıllardan beri büyümenin bir takım sınırlılıklara sahip olduğu düşünülmekte ve günümüzde büyüme "sürdürülebilirlik" çerçevesinde ele alınmaktadır.

1. 2. EKONOMİK BÜYÜMENİN ÖLÇÜLMESİ

Bir ekonominin ne kadar büyüdüğü matematiksel olarak ölçülebilir. Ekonomik büyümenin ölçülmesinde ve temsiline çeşitli kriterler kullanılmaktadır. Yıllar itibariyle nüfus artışından doğal kaynaklardaki artışa, demir-çelik üretimi artışından elektrik üretiminde artışa kadar pek çok değişik kriter kullanılmıştır. Bu kriterler arasında en çok kullanılanı, milli gelir kriteridir. Ekonomik büyümenin hesaplanması reel gayri safi yurtiçi hasıladaki değişimler ile gerçekleştirilmektedir.

1. 2. 1. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Ekonomik büyümenin en önemli belirleyicisi GSYH'dir Ekonomik büyümenin hesaplanması reel GSYH'deki değişimlerle gerçekleştirilmektedir. GSYH, belirli bir dönemde ülke sınırları içerisinde üretilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin parasal değeri olarak tanımlanabilir. GSYH reel ve nominal olmak üzere iki biçimde ölçülmektedir.

1.2.1.1. Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Nominal GSYH, bir ülkede belirli bir yılda üretilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin, cari yılın piyasa fiyatları cinsinden toplam değeridir. Nominal GSYH'de meydana gelen yıllık artışların bir kısmının üretilen mal ve hizmet miktarındaki artışlardan; bir kısmının fiyatlardaki artışlardan kaynaklanması dolayısıyla nominal GSYH ekonomik büyümenin belirlenmesinde sağlıklı ve doğru bir ölçüm sayılmamaktadır (Dinler, 2013, s. 355-356). Dolayısıyla hesaplanan ekonomik büyümenin reel etkileri açısından yanlış sonuçlara ulaşılabilir.

Q_i , bir ülkede belirli bir yılda üretilen malların ve hizmetlerin miktarları, P_i ise cari yıl fiyatları olarak kabul edildiğinde (Ünsal, 2009, s. 5);

Nominal Gayri Safi Yurtiçi Hasıla: $\sum Q_i, P_i, \dots$ $i=1, \dots, n$ şeklinde hesaplanmaktadır.

1.2.1.2. Reel Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

Reel GSYH ise bir ülkede belirli bir yılda üretilen nihai mal ve hizmetlerin baz yılı fiyatları cinsinden toplam değeridir. Reel GSYH, enflasyondan kaynaklanan artışın geri alınmasıyla elde edilen GSYH'yi ifade etmektedir.

Q_i , bir ülkede belirli bir yılda üretilen malları ve hizmetlerin miktarları, P_{Bi} ise temel yıl fiyatları olarak kabul edildiğinde (Ünsal, 2009, s. 10);

Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla: $\sum Q_i, P_{Bi}, \dots$ $i=1, \dots, n$ şeklinde hesaplanmaktadır.

1.2.2. Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla Hesaplama Yöntemleri

GSYH'nin ölçülmesinde toplam üretim, toplam gelir ve toplam harcama yaklaşımları olmak üzere üç farklı yöntem kullanılmaktadır. Bu yöntemler aşağıda açıklanmıştır;

1.2.2.1. Toplam Üretim Yöntemi

GSYH'nin toplam üretim yaklaşımı ile hesaplanması iki farklı yol ile gerçekleştirilmektedir. Birincisi, ekonomide üretilmiş olan nihai mal ve hizmetlerin değerlerinin toplanması, ikincisi ise katma değer yöntemidir.

Nihai malların toplam değerlerinin hesaplanması yönteminde; ekonomide n tane nihai mal ve hizmet üretildiği varsayılır. Bu malların fiyatlarının $(F_1, F_2, F_3, \dots, F_n)$ miktarlarıyla $(M_1, M_2, M_3, \dots, M_n)$ çarpılıp toplanmasıyla hesaplanmaktadır (Dinler, 2009, s. 168-169);

GSYH = $(F_1 \times M_1) + (F_2 \times M_2) + (F_3 \times M_3) + \dots (F_n \times M_n) = \sum_{i=1}^n F_i M_i$ dir.

Bu toplamı hesaplamak uzun ve zahmetlidir. Aynı zamanda hesaplamaya dâhil edilen mallar yalnız tüketicilerin kullanımına hazır olan nihai mallardır. Ancak ekonomide malların nihai mal mı ara mal mı olduğunu tespit etmek zor olduğu için daha kolay bir yöntem olan katma değer yöntemi kullanılmaktadır.

Katma Değer Yöntemi; bu yöntemde, GSYH'nin katma değer toplamına eşit olduğundan kabul edilmekte, ekonomiyi meydana getiren farklı faaliyet alanlarındaki tüm firmaların katma değerleri hesaplanarak ölçülmektedir (Ünsal, 2009, s. 43).

1.2.2.2. Toplam Gelir Yöntemi

Belirli bir dönemde üretilen nihai malların ve hizmetlerin üretimi için kullanılan üretim faktörlerinin üretimden elde ettikleri payların (ücret, faiz, rant, kar) toplanmasıdır (Dinler, 2009, s. 171);

$$\text{GSYH} = \text{Ücret} + \text{Faiz} + \text{Kar} + \text{Rant} \quad \text{şeklinde hesaplanabilir.}$$

1.2.2.3. Toplam Harcama Yöntemi

Bu yöntemde göre GSYH, belirli bir dönemde bir ekonomide üretilmiş olan mal ve hizmetlerin üretilmesinde kullanılan üretim faktörleri sahiplerinin, bu mal ve hizmetlere yaptıkları harcama toplamından oluşmaktadır. Belirli bir yılda üretilen malların satın alınması için o yıl yapılan harcamalar, tüketim (C), brüt yatırım (I), hükümet alımları (G), net ihracat (NX) toplamı ile ölçülür (Ünsal, 2009, s. 44);

$$Y = C + I + G + NX \quad \text{eşitliği toplam harcamayı ifade etmektedir.}$$

Ekonomik büyüme, analizlerde genellikle üretim artışını ifade ettiği için durağan değil dinamik bir durumu göstermektedir. Büyüme hesaplanırken dönemler arasında karşılaştırmalı analiz yapılarak değerlendirilir. Analiz sonucundaki değer ekonomik büyüme oranı olarak adlandırılmaktadır (Yıldırım, Karaman ve Taşdemir, 2014, s. 58).

1.2.3. Kişi Başına Milli Hâsıla

GSYH'nin ülke nüfusuna bölünmesi ile elde edilen kişi başına gelir, ortalamayı ifade eder ve gelir bölüşümünü göstermez. Bir ekonomide bir yıldan diğer yıla kişi başına gelirden gerçekleşen artış, ekonomik refahın arttığını gösteren önemli bir işarettir (Acar, 2002, s. 16). Kişi başına milli hâsıla, bireylerin refah düzeylerini etkileyen etkenlerden yalnız biri olmakla birlikte, gelirin bölüşümü, çevre kirliliği, suç oranları gibi diğer faktörleri ölçmenin zorluğu nedeniyle bir ülkedeki refah düzeyi kişi başına milli hâsıla temel alınarak değerlendirilmektedir (Ünsal, 2007, s. 5). Toplam milli hasılaya bakarak ülkenin refah düzeyinden bahsetmek için ülkenin nüfus yapısı da göz önünde bulundurulmalıdır. Toplum refahının artması için milli gelir artış hızının ülke nüfusunun artış hızından fazla olması gerekir.

Bununla birlikte kişi başına düşen milli gelirin refahın gerçek göstergesi olabilmesi için gelirin bireyler arasındaki dağılımı önemlidir. Kişi başına hasılanın arttığı bir ülkede gelirin adaletsiz dağılımı sebebiyle küçük bir grup zenginleşiyorsa, söz konusu ülkede refah artışından bahsedilemez. Ülkelerin refah seviyelerinin belirlenmesinde gelirin adil dağılımı, gelir gruplarına ait harcama kalıpları, hayat standardıyla ilgili bilgi sağlanabilecek düzenli, güvenilir verilere gereksinim duyulmaktadır (Erdoğan, 1997, s. 269).

1.2.4. Satın Alma Gücü Paritesi

Satın alma gücü paritesi (SAGP), ilk kez Gustav Cassel tarafından ifade edilmiştir. Buna göre SAGP, ülkeler arasındaki reel döviz kurlarının uzun dönemde dengede olması gerekliliğini ortaya koymaktadır (Ceylan ve Ulucan, 2014, s. 195). Ülkelerin reel satın alma gücünü ifade eden SAGP, belirli mal ve hizmet sepetinin farklı ülkeler tarafından satın alınması için ulusal para tutarlarının birbirine oranı olarak kabul edilmektedir (Kaynak, 2014, s. 74). SAGP'nin temelinde tek fiyat kanunu bulunmaktadır. Tek fiyat kanunu, tam rekabet şartları geçerliyken farklı piyasalarda benzer malların fiyatlarının aynı olacağını savunmaktadır. Burada tek fiyat kanunu tek mal için kullanılırken SAGP'de belirli mal ve hizmet sepetinden oluşan fiyatlar genel seviyesi için kullanılmaktadır (Kaya ve Çelik, 2018, s. 353).

Çeşitli ülkelerin para birimlerini eşitleyen bir değişim oranı olarak SAGP, fiyat seviyelerindeki farklılıkları ortadan kaldırarak ülkelerarasındaki mukayeselerin güvenilir şekilde yapılmasına imkân tanımaktadır (Kaynak, 2014, s. 73-74).

1. 2. 5. Ekonomik Büyüme Hızının Hesaplanması

Ekonomik büyüme oranı, brüt büyüme oranı ve net büyüme oranı olarak ikiye ayrılmaktadır. Brüt büyüme oranının formülle gösterilmesi şu şekildedir (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 10):

$$g_t = \frac{Reel\ GSYH_t - Reel\ GSYH_{t-1}}{Reel\ GSYH_{t-1}} \times 100$$

Formülde t, büyüme hızı hesaplanacak dönemi; g_t , t dönemindeki büyüme hızını; $Reel\ GSYH_t$, t dönemindeki reel GSYH değerini ve $Reel\ GSYH_{t-1}$ de t-1 dönemindeki reel GSYH değerini ifade etmektedir.

Brüt büyüme oranı, üretimde ortaya çıkan artışların bir göstergesi olup toplumun refah seviyesi ile ilgili bilgi vermemektedir. Net büyüme oranı ise toplumsal refah seviyesindeki artışın göstergesidir. Brüt büyüme oranından nüfus artış oranının çıkarılmasıyla elde edilir. Net büyüme hızının formülle gösterilmesi şu şekildedir (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 11):

$$g_t = \frac{Reel\ GSYH_t - Reel\ GSYH_{t-1}}{Reel\ GSYH_{t-1}} \times 100 - n_t = \frac{N_t - N_{t-1}}{N_{t-1}} \times 100$$

Formülde n_t , t dönemindeki nüfus büyüme hızını; N_t , t yılına ait nüfusu ve N_{t-1} t-1 yılına ait nüfusu ifade etmektedir.

Brüt büyüme hızı, sadece üretim artışında meydana gelen yüzde gelişmeyi gösterirken, net büyüme hızı ise ekonomide nüfus başına artışıdaki üretim genişlemesini yani nüfus başına verimlilikteki değişimi göstermektedir. Bu bağlamda ekonominin gelişimini gözlemleyebilmek açısından net büyüme hızı önemlidir (Kaynak, 2014, s. 73).

Milli gelirdeki rakamsal artışa ekonomik büyüme denilebilmesi için milli gelir artışının nüfus artışından fazla olması gerekmektedir. Aynı zamanda ekonomilerin durgunluktan çıktuktan sonra üretimlerinin kendiliğinden artması ekonomik büyüme meydana getirmemektedir. Gerçek büyüme hızına ulaşabilmek için milli geliri fiyat etkisinden arındırarak hesaplamak gerekmektedir.

1. 3. EKONOMİK BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Ekonomik büyüme analizi, üretim faktörlerinin tam ve etkin bir şekilde kullanılarak en yüksek miktarda üretilebilecek malların ve hizmetlerin parasal karşılığı olan GSYH'yi etkileyen faktörleri ve bu faktörlerden hangisinin daha büyük bir tesire sahip olduğuyla ilgilenmektedir. Ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için ülkelerin sahip oldukları üretken kaynakların miktarlarının, niteliklerinin, verimliliklerinin artmasına katkı sağlayacak teknolojilerin geliştirilmesi ve bu teknolojilerin üretimde kullanılması gerekmektedir (Dinler, 2009, s. 277).

Ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktörleri; sermaye birikimi, nüfus ve işgücü, doğal kaynaklar, teknolojik gelişmeler oluşturmaktadır. Bu temel faktörlerle birlikte ekonomik büyümeyi etkileyen; girişimci, kurumsal yapı, coğrafya, kültür, küreselleşme, ekonomik, siyasal, sosyal istikrar gibi daha birçok faktör bulunmaktadır.

1. 3. 1. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Temel Faktörler

1. 3. 1. 1. Sermaye Birikimi

Üretim artışı konusunda sermayenin önemli bir yeri vardır. Bu sebeple ekonomik büyümenin temel belirleyicileri arasında üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Bir üretim faktörü olarak sermayeden bahsedildiğinde fiziki sermaye kastedilir ve sermaye, “üretimde emeğin verimini arttıran daha önce insanlar tarafından üretilmiş olan üretim araçları” olarak tanımlanır (Dinler, 2013, s. 294). Sadece para ve finansal unsurlardan ibaret olmayan sermaye stoku; makine, bina, teçhizat, araç-gereç ve üretim sürecinde dolaylı olarak yer alan baraj, köprü, fabrika, yol vb. altyapı yatırımlarını da kapsamaktadır (Erbelet, 2016, s. 314). Sermaye; makinaların, tesislerin, hammadde ve diğer dayanıklı üretim faktörlerinin birikmiş stokunu kapsar ve fiziki sermayeye belirli bir dönemde yapılan ekleme, yatırım olarak adlandırılır (Kibritçiöğlu, 1998, s. 207).

Sahip olunan gelirin bir kısmının tasarruf edilerek gelecekte gerçekleştirilecek olan üretimi ve elde edilecek geliri artırmak için yatırıma dönüştürülmesiyle sermaye birikimi gerçekleştirilmektedir. Sermaye birikimi, belirli bir dönemde bir üretim birimi tarafından üretilebilecek mal ve hizmet kapasitesi olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda sermaye birikimi, gerçekleştirilecek üretim faaliyetleri için gereken sermaye miktarını temsil eden aynı zamanda mal ve hizmet üretiminin üst sınırını belirleyen bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır (Önal, 2009, s. 35). Bir yandan üretim faaliyetlerinin altyapısını meydana getirmekte, bir yandan da ülkedeki refah seviyesi artışının üst sınırını çizmektedir.

Ekonomik büyüme üzerinde sermaye birikiminin önemi şu şekilde sıralanabilir (TÜSİAD, 2008, s. 25):

- ✓ Ölçek ekonomilerinin ve artan getirinin temelini oluşturmaktadır,
- ✓ Yeni teknolojilerin kullanılmasını sağlayan temel bir araçtır,
- ✓ Deneyim kazanma ve yaparak öğrenme imkânı sunmaktadır,
- ✓ Sosyal sermayenin ve çeşitli dışsallıkların temelini oluşturmaktadır,
- ✓ Verimliliği yüksek çalışma alanları meydana getirmektedir.

Tasarruflar, sermaye birikiminin ana kaynaklarından. Bununla birlikte dünyada gerçekleşen küreselleşme sonucunda yabancı kapital de sermaye birikiminin diğer kaynağı olarak gösterilebilir. Özellikle tasarruf eğiliminin düşük olduğu

gelişmekte olan ülkelerde, yabancı kaynak kullanımının sermaye birikiminin sağlanmasındaki rolü büyük önem taşımaktadır.

Ekonomide malların ve hizmetlerin üretiminin gerçekleştirilebilmesi için sermayenin ve işgücünün bir araya getirilerek üretime katılması gerekmektedir. Bir ülkede çok fazla sayıda işgücü olmasına rağmen fiziki sermaye düzeyi yetersizse işgücünün verimliliği sağlanamayacağı için üretkenliği de düşük olacaktır. Her ne kadar işgücünün yoğun bir şekilde kullanıldığı sektörlerde sermaye birikimine olan ihtiyaç az olsa da sermaye birikimi olmadan üretim faaliyetinden söz etmek çok zordur. Dolayısıyla ekonomik büyümeye önem veren ülkeler açısından sermaye, çok kritik ve önemli bir kaynak olmaktadır.

1. 3. 1. 2. Nüfus ve İşgücü

Üretimin asli faktörü olan emek olmadan üretim söz konusu değildir ve üretimin artırılabilmesi için ülkedeki toplam işgücü miktarının artması gerekmektedir. Genel olarak işgücü, üretime katılan kişilerin ortaya koydukları zihinsel ve fiziksel emek olarak tanımlanabilir (Gürak, 2018, s. 69). Dolayısıyla emek, toplumda yaşayan kişilerin eğitim ve öğretimleri, becerileri de dâhil hem zihinsel hem de fiziksel hizmetlerin tamamını kapsamakta ve üretime bu şekilde katkı sağlamaktadır.

Bir ülkede nüfusta meydana gelen artış o ülke için ekonomik büyüme ve gelişme açısından büyük önem taşımaktadır. Nüfusun artması demek çoğunlukla daha fazla kaynak kullanılarak üretimin artması demektir. Bununla birlikte nüfustaki artış iç pazarı büyütürken bir yandan da nitelikli işgücünün artmasını sağlamaktadır. Nüfus artışı üretime katılan işgücünde artış meydana getireceğinden ekonomik büyümenin belirleyicisidir. Ancak her nüfus artışı işgücü artışı olmayabilir ve çalışma çağındaki herkes aktif olarak çalışmıyor olabilir. Sağlık sebepleri, öğrenim görenler, askerlik görevini yerine getirenler vb. gibi durumlar nedeni ile çalışamayan kısım çalışma çağındaki kısımdan düşülerek toplam işgücüne ulaşılmaktadır.

İşgücü faktörünün yetersiz oluşu üretim sürecinin tümünü olumsuz yönde etkileyecektir. Çünkü insan gücü bilginin geliştirilmesinde, teknolojik yeniliklerin ortaya çıkarılmasında ve bu gelişmelerin üretim süreci içerisinde kullanılmasında oldukça önemli bir role sahiptir. Bununla birlikte emeğin niteliği sahip olunun sermayenin verimli kullanılmasında, yapılacak olan yeni yatırımların seviyesi ve bileşiminde aktif bir role sahiptir. Bu sebeple nüfus ve işgücü, teknoloji geliştirmedeki

yeteneği ve sermaye birikimi ile birlikte büyüme ve kalkınma sürecinin üç temel kaynağından birini oluşturmaktadır (Türk Sanayicileri ve İşanları Derneği [TÜSİAD], 2008, s. 51).

Sanayileşmiş ölkeler istihdam edebilecek genç nüfusa ihtiyaç duydukları için nüfusu artıracak teşvikler gerçekleştirmektedirler. Az gelişmiş ölkelerin yaşadığı alt yapı sorunları, kaynak dağılımındaki eşitsizlik, eğitim, sağlık ve sosyo-ekonomik problemler sebebiyle nüfusun artışı işsizliğe yol açmakta ve doğru politikalarla yönlendirilmediğinde birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Mevcut işgücünün doğru alanlara yönlendirilmesiyle gerçekleştirilen işgücü verimliliği ekonomik büyümenin sağlanması açısından önemli bir göstergedir. İşgücü verimliliğinin artırılması için beşeri sermaye potansiyelini harekete geçirici politikalar gerekmektedir (Erbelet, 2016, s. 316). Nüfus artışı ekonomi için iki yönlü bir faktördür. Bunlardan birincisi, ekonomiyi aktif olarak yöneterek hâsıla meydana getiren; ikincisi ise ekonominin yönlendirdiği hasılayı tüketen bir faktördür. Gelişmekte olan ölkelerde nüfus artış hızı gelişmiş ölkelere kıyasla daha yüksektir. Ancak nüfus artış hızındaki yükseklik gelişmekte olan ölkelerin hızlı büyüdüklerini göstermemektedir. Burada önemli olan işgücünün üretime katkısının ne olduğudur. İşgücünün üretime katkısı ekonomide sermaye faktörünün nicelik ve nitelikleri, istihdam imkânları, işgücünün niteliğine bağlıdır (Dinler, 2009, s. 277). Ölkedeki mevcut işgücünün üretime katkısının olumlu yansıyabilmesi için niteliklerinin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi gerekmektedir. Gelişmekte olan ölkelerdeki önemli sorunlardan biri nitelikli işgücünün az olmasıdır.

Nüfus, ekonomik büyümeye hem niceliksel hem de niteliksel olarak katkı sağlamaktadır. Çalışma çağındaki aktif nüfus artışı üretimi artırarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir. Nüfustaki niceliksel değişimin yanında niteliksel değişim ve gelişim de oldukça önemlidir. İşgücü verimliliğinin arttırılabilmesi nüfusun eğitilmiş, sağlıklı ve değişen teknolojik ilerlemelere ayak uydurulabilmesi gerekmektedir. Bu durum ise beşeri sermaye kavramını ortaya çıkarmaktadır. Beşeri sermaye, “insanın veya işgücünün sahip olduğu bilgi, beceri ve deneyimleri içermektedir”. Eş anlamlı olarak “emeğin niteliği” kavramı da kullanılabilir (Gürak, 2016, s. 32). Beşeri sermayenin üretime katılması, üretim faktörlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin artırılmasını sağlamaktadır. Beşeri sermayenin teknolojik gelişmeler ile birlikte kullanıldığında ekonomik büyümeye etkisi oldukça fazla olmaktadır. Dolayısıyla

teknolojik ilerlemeleri benimseyen bir beşeri sermayenin varlığı önemli hale gelmektedir.

Nüfus artışının mevcut işgücü miktarını artırıp üretim ve dolayısıyla ekonomik büyümeyi artırması emeğin azalan verimler kanunu geçerli olana kadar gerçekleşmektedir. Emeğin marjinal verimliliği, ortalama verimlilikten hızlı bir şekilde arttığı sürece işgücü artışı ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir.

1. 3. 1. 3. Teknolojik Gelişme

Ekonomik büyümenin temel kaynaklarından biri olan teknoloji, ülkeler açısından büyüme ve gelişmenin en önemli dinamiklerinden biridir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında hızlı ekonomik büyümelerin sebebi, gerçekleşen teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelerin uygulanabilirliğini engelleyecek nedenlerin ortadan kalkmasına bağlanmaktadır.

Teknoloji, herhangi bir mal veya hizmetin üretilmesinde yararlanılacak bilgi ve tekniklerin tümü şeklinde tanımlanabilir (Erbelet, 2016, s. 315). Diğer bir ifade ile teknoloji, diğer üretim faktörlerinin etkinliğini ve verimliliğini artıracak her şey şeklinde ifade edilebilir. Teknolojik gelişme, verimlilik artışlarının ve büyümenin diğer önemli belirleyicisidir. Bilim ve teknolojideki ilerleme verimlilik artışına yardımcı olmaktadır. Teknolojik gelişme en dar anlamda, üretime yeni fikirlerin, süreçlerin ve malların sokulması ya da var olan usullerin, süreçlerin ve malların iyileştirilmesi olarak tanımlanabilir. Teknik olarak ise teknolojik gelişme, sermaye/emek oranı sabitken üretim fonksiyonunun yukarı kaymasıyla açıklanır. Teknolojik gelişme iki şekilde ele alınabilir: İçerilmiş teknolojik gelişme ve içerilmemiş teknolojik gelişme. İçerilmiş teknolojik gelişmede, sermaye yatırımlarının yapılmasıyla makine ve teçhizatla gelişmeler meydana gelir. İçerilmemiş teknolojik gelişme ise yatırımlardan bağımsız olarak mevcut sermaye, stok ve işgücünün etkinliğinin zaman içinde sürekli olarak artması şeklinde ortaya çıkar (Uzay ve Barış, 2015, s. 38).

Teknolojide yaşanacak olan her bir gelişme teknoloji düzeyini yükselterek ekonomide var olan üretim faktörlerinin daha verimli ve etkin bir şekilde kullanılmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla reel üretim yani ekonomik büyüme sürekli olarak desteklenecektir. Teknolojik yeniliklerin sürekli olmasının en önemli sebebi rekabet edebilmek ve daha yüksek kar etmektir. Teknolojik gelişim ile yeni bir ürünün üretilmesi ülkede talep oluşturduğunda, bir yandan üretim ve istihdam diğer yandan

tüketici tercihlerine bağılı olarak kişisel refah artarak ekonomik büyüme sağlanacaktır. Zamanla yeni ürünler üretilmesi yaşanan dinamik sürecin ve ekonomik büyümenin devam etmesini sağlayacaktır. Üretim yöntemiyle ilgili gerçekleşen bir teknolojik gelişme sayesinde bilindik bir ürün yeni üretim yöntemiyle üretildiğinde katma değerde artış meydana gelecek, üretim maliyetleri düşecek ve karlar artacaktır. Bu durum üretim faktörlerindeki üretkenliğin ve kaynak dağılımındaki etkinliğin artmasının temelini teknoloji olduğunu göstermektedir.

Günümüzde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ve ekonomik güçleriyle teknoloji arasında doğrudan ilişki bulunmaktadır. Teknoloji sahibi ülkelerin, girdileri uygun olarak işlemesi çıktıda verimlilik sağlar ve bu ülkeler duruma yönelik politikalar uygulayarak üretim gücüne sahip olur, bu sayede gelişmiş ülke konumuna ulaşırlar (Türlüoğlu, 2019, s. 11).

1. 3. 1. 4. Doğal Kaynaklar

Dünya iktisat tarihinde ekonomik gelişmenin, tarımsal üretime elverişli olan ve zengin doğal kaynaklara sahip kuzey yarım kürede başladığı görülmektedir (Dinler, 2009, s. 278). Doğal kaynaklar, insan ihtiyaçlarını karşılamak için kullanılabilecek/kullanıma hazır her türlü yeraltı ve yerüstü zenginliklerini kapsamaktadır. Doğal kaynakların miktarı kısıtlıdır. Aynı zamanda çoğaltılması ya da başka bir yere taşınması imkânsızdır. Doğal kaynakların ülkelerarasında dağılımına bakıldığında bir eşitsizlik mevcuttur. Bazı ülkeler doğal kaynaklar açısından zengin iken bazı ülkeler doğal kaynaklar açısından fakirdir. Bununla birlikte sürdürülebilir ekonomik büyüme için mevcut doğal kaynakları verimli ve etkin bir şekilde kullanabilen ülke de sayıca azdır. Doğal kaynakların büyümeyi etkileyen bir faktör olmakla birlikte miktarının kısıtlı olması, çoğaltılamaması ve taşınmaması dolayısıyla ekonomik büyümeyi etkileme alanı oldukça sınırlıdır.

Doğal kaynaklar homojen dağılmadığı için ülkelerin doğal kaynak rezervi farklılık göstermektedir. Dolayısıyla doğal kaynaklar ülkelerin ekonomik büyümesini farklı seviyede etkilemektedir. Ancak doğal kaynakların ticaretinin yapılabilmesi doğal kaynak bakımından fakir olan ülkelerin bu ihtiyaçlarını diğer ülkelerden alabilmelerine imkân sağlamaktadır. Doğal kaynak bakımından zenginlik ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilese bile tek başına yeterli olmamaktadır. Üretim gerçekleştirilirken kullanılan girdilerin büyük bir çoğunluğu doğal kaynaklardan

sağlandığından ekonomik büyüme bakımından avantaj sağlanabilmesi için sahip olunan kaynak rezervinin sürdürülebilir olması kritik öneme sahiptir. Önemli olan, ülkelerde doğal kaynak rezervinin bol olması değil, mevcut kaynakların uygun teknolojiler ile üretime katılarak verimli ve etkin bir şekilde kullanılabilmesidir. Örneğin, Güney Amerika ülkelerinden bazıları (Şili, Arjantin, Brezilya) zengin doğal kaynaklara sahip olmalarına rağmen bu kaynakların üretiminde fazla başarılı olamadıkları dolayısıyla ekonomik büyümelerine fazla katkı sağlayamadıkları görülmektedir.

1. 3. 2. Ekonomik Büyümeyi Etkileyen Diğer Faktörler

1. 3. 2. 1. Girişimcilik

Ekonomik büyümeyi etkileyen temel faktörler (üretim faktörleri) büyümeyi otomatik olarak gerçekleştiremez. Bu faktörleri bir araya getirerek üretim sürecine sokacak girişimlerin olması gerekir (Taban, 2018, s. 39). Girişimciliğin tanımı ilk kez 18. yüzyılın başlarında Fransa’da Richard Cantillon tarafından yapılmıştır. Bu tanıma göre girişimci, henüz belirginleşmemiş bir bedelle satmak üzere üretim girdilerini ve hizmetlerini satın alan ve bunlardan hareketle katma değer meydana getirerek üretimde bulunan kişidir (Gerni, Nişancı, Çelik ve Yurttañıkımaz, 2013, s. 762). Girişimci, üretim faktörleri olan doğal kaynaklar, sermaye, emek, teknolojiyi bir araya getiren, risk üstlenen, yenilikleri takip eden ve yakalayan, fırsatları değerlendiren ve dolayısıyla ülke ekonomilerinin motor görevini üstlenen bir üretim faktörü olarak kabul edilmektedir (Karakaya ve Kızıloğlu, 2015, s. 3).

Girişimci yenilik faaliyetlerini üstlenirken, yeni kar fırsatları meydana getirmek arayışı içindedir ve yeni fırsatlar verimlilik artışının sebebi ya da sonucu olabilmektedir. Her iki durum için de girişimcilik ve ekonomik büyüme arasında doğrusal pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur: Girişimcilerin artması ekonomik büyümeyi artırır, ekonomik büyümenin artması girişimcilere yeni imkânlar sunar, cazip fırsatlar girişimci sayısını artırır ve bu süreç aynı şekilde kendini beslemektedir (Işık, Göktaş ve Kılınç, 2001, s. 192). Ekonomik büyüme ve kalkınma bütün ülkeler açısından en önemli temel hedef olarak karşımıza çıkmaktadır. Ülkelerin bu hedefe ulaşabilmesi için sahip oldukları kaynakları etkin ve verimli bir şekilde kullanması gerekmektedir. Mevcut kaynakların bir araya getirilerek etkin kullanımı girişimciler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Girişimcilik, işletmeciliğin ve toplumun yapısında değişim başlatır ve geliştirir. Değişim ile birlikte büyüme ve gelişimi kolaylaştıran unsur ise yenilikçiliktir. Yeni düşüncelerin oluşturulup yayılması, hızlanması ve aynı zamanda yeni endüstrilerin doğuşu girişimci tarafından gerçekleştirilmektedir. Yeni teknolojileri kullanan sektörlerde verimliliği artırıp, hızlı büyüyen sektörler vasıtasıyla ekonomik büyümeyi hızlandırır. Dolayısıyla girişimci ekonomik faaliyetlerin düzenlenmesinde, istihdam oluşturulmasında ve üretim faaliyetlerinde anahtar faktördür (Öztürk, 2008, s. 21).

1. 3. 2. 2. Kurumsal Yapı

Bireyler arasındaki etkileşimleri/ilişkileri belirleyen sınırlılıklar ve teşvikler şeklinde tanımlanan kurumlar, ekonomik birimlerin kararlarına (tasarruf-yatırım, üretim-tüketim) tesir ederek ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Kurumcu düşünceye göre, bazı toplumlar üretimi, yatırımı, istikrarı, yenilik yapmayı, güveni ve beşeri sermayeyi geliştiren iyi kurumlara sahiptirler (Gökalp ve Baldemir, 2006, s. 213). İyi kurumların sahip olduğu üç temel özellik şunlardır (Acemoğlu, 2003, s. 27):

- ✓ Mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve uygulanması,
- ✓ Politikacıların ve diğer elit kesimin oluşturduğu grupların yatırımları ve gelirleri çıkarları doğrultusunda kullanmalarının engellenmesi,
- ✓ Toplumun tümüne yayılacak şekilde fırsat eşitliğinin sağlanması şeklinde sıralanabilir.

Kurumcu düşünceye göre, etkin kurum ve kurumsal yapı bireyler arasındaki etkileşime yön verirken bir yandan da ekonomik performansı etkilemektedir (Artan ve Hayaloğlu, 2014, s. 351). Etkin kurumsal yapının varlığı ekonomik faaliyetlerin güvenli ve ucuz bir şekilde gerçekleştirilmesini, işlem maliyetlerinin azaltılmasını sağlayarak üretimde verimliliği artırır ve kayıt dışı ekonomide çalışan firmaların kayıt altına alınması ile kayıt dışılığın engellenmesi sayesinde şeffaflık sağlayarak yolsuzluk ve rüşveti azaltır (Yapraklı, 2008, s. 303).

Kurumların etkinliği kadar kurumların kalitesi de ekonomik büyümeyi etkilemektedir. Kurumsal kaliteyi temsil için kullanılan yaygın göstergeleri arasında; mülkiyet hakları, ülkelerin yargı sistemlerinin etkinliği, sözleşmelerin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliği, bürokratik etkinlik, ülkelerin finansal sistemlerinin durumları, devletin ekonomiye müdahalesi, yolsuzluk ve kayıt dışılık, siyasi kredibilite ve yabancı yatırım miktarıdır (Akin, 2012, s. 45). Mevcut göstergelerden herhangi birinin

olmaması ya da düzensiz çalışması kurumsal kaliteye olumsuz bir şekilde yansıyacak, sistemin tümüyle bozulmasına neden olacaktır.

1. 3. 2. 3. Ekonomik, Siyasal ve Sosyal İstikrar

Ekonomik istikrar, tam istihdam ve fiyat istikrarının sağlandığı, para ve maliye politikalarının güvenilir ve etkin bir şekilde gerçekleştirildiği, dengeli işleyen devlet ve özel sektör kurumlarına sahip ekonomiler olarak tanımlanabilir. Ekonomik istikrarın ekonomik büyüme üzerindeki etkisi bazı kanallar yoluyla gerçekleşmektedir. Ekonomik istikrarda bozulmalar yaşandığında, faiz oranlarındaki bir artış borçlanmanın maliyetini artırır, ekonomik birimler açısından belirsizliği artırarak geleceğe dair öngörülerini zorlaştırır ve tüm bunlar tüketim ve yatırım harcamalarını azaltarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler (Gürel, 2012, s. 22-23). Dengeli ve sürekli bir ekonomik büyüme için ekonomik istikrarın sağlanması zorunludur.

Yönetimdeki değişimlerin devamlı olması durumu siyasi istikrarsızlık olarak ifade edilebilmektedir. Bu değişim mevcut sistemin anayasal düzenine uygun olabileceği gibi darbe, ayaklanma vb. gibi anayasal olmayan yollarla da gerçekleşebilmektedir. Dikkat edilmesi gereken ise yönetimdeki değişim sıklığının uygulanacak iktisadi politikalar, yapılacak olan uzun vadeli yatırımlar, sermaye birikimi açısından belirsizlik meydana getirerek ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmesidir (Arslan, 2007, s. 93). Siyasi istikrar sağlandığı takdirde belirsizlik ortamı azalarak iktisadi birimlerin tüketim ve yatırım kararları ekonomik büyümenin sağlanması yönünde etkisini gösterecektir.

Ekonomik büyüme gerçekleştirildikçe yeni teknolojilerin gelişimi sağlanacak, sürekli değişimi isteyen toplumsal bir düzen oluşacak, daha fazla gelir elde etme, harcama yapma, tasarruf ve yatırım yapma, yeni yetenekler kazanma sayesinde sosyal unsurlar dinamik hale getirilerek ekonomik büyüme gerçekleşecek ve sürekliliği sağlanacaktır.

1.3.3. Ekonomik Büyümenin Özellikleri

Ekonomik büyümenin belirgin olan özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz (Acar, 2002, s. 35-36):

- ✓ Ekonomik büyüme rakamla ifade edilen bir olgudur.

- ✓ Ekonomik büyüme uzun dönemli bir olgudur. Üretim artışının gerçekleşmesi, iktisadi yapının değiştirilmesi gibi durumlar ancak uzun dönemde mümkündür.
- ✓ Nominal değil reel bir artışı ifade etmektedir.
- ✓ İkame yatırımları ekonomik büyümeyi etkilemez. Üç katlı eski bir binanın yıkılıp yerine aynı şekilde üç katlı bir bina inşa edilmesi ikame yatırımdır. Ancak üç katlı binaya ilave beş kat daha eklemek büyümeyi ifade etmektedir.
- ✓ Ekonomik büyüme adil gelir dağılımı sağlamaz.
- ✓ Ekonomik büyüme dinamik bir özelliğe sahiptir. Büyümenin sağlandığı ekonomide genellikle hareketlilik ve istikrarsızlık da görülmektedir.
- ✓ Ekonomik büyüme, ekonominin tümünü kapsadığı için makro bir olgudur.

1.3.4. Ekonomik Büyüme Türleri

Ekonomik büyüme, bir ekonomide üretim miktarındaki artışlar olarak ifade edilip, büyümenin niceliksel yönüne odaklanmıştır. Ekonomideki sadece fiziki artış/azalışları dikkate alan bu anlayış büyümenin nitelik yönünü göz ardı etmektedir. Sanayi devriminden sonra tek gaye üretim miktarını artırmak olmuş ve bu amaç için kullanılan tüm faktörler (emek, sermaye, doğal kaynaklar) araç olarak kabul edilmiştir. Eğitim-sağlık hizmetlerinin, ücretlerin iyileştirilmesi gibi beşeri sermayenin verimini olumlu etkileyecek unsurlar dikkate alınmamıştır. Ancak günümüzde bu durumun tersine döndüğü görülmektedir. Toplumda yaşayan bireylerin refah düzeyinin yükseltilmesi amaç, bunu sağlayan her türlü faktör araç olmuştur (Berber, 2011, s. 6). Bu doğrultuda, iktisadi büyüme ve toplumun refahıyla ilgili olan gelir dağılımı, kültürel değişim, istihdam ve işsizlik, doğal kaynakların kullanımı, eğitim-sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi ve demokratik hak ve özgürlüklerde gelişmeler dikkat edilen konular olmuştur (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 5; Berber, 2011, s. 6).

Tüm bunlar dikkate alındığında aşağıda kısaca açıklandığı üzere farklı büyüme türleri karşımıza çıkmaktadır (Üzümcü, 2015, s. 8-10; Berber, 2011, s. 6-8; Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 5-8; Keleş, 2022, s. 19-20):

Planlı Büyüme: Üretimde kullanılacak kaynakların ne şekilde hangi oranda kullanılacağına önceden planlandığı, devletin ekonomide etkin olarak müdahalede bulunduğu büyüme türü olarak ifade edilmektedir.

Spontane Büyüme: Devletin müdahalesinin en alt seviyede tutulduğu, üretimde kullanılan faktörlerin kendiliğinden hareket ettiği, serbest piyasa şartlarının geçerli olduğu bir büyüme türüdür.

Açık Büyüme: Serbest piyasa şartlarının hâkim olduğu ekonomilerde görülen büyüme türüdür. Bu tür büyümede, ulusal ekonomiler için yabancı sermayeyi ülkelerine çekmek oldukça önemlidir.

Kapalı Büyüme: Serbest piyasa şartlarının geçerliği olmadığı, devletin ekonomiye müdahalede bulunduğu, ülkenin sahip olduğu kaynaklarıyla gerçekleşen büyümedir. Dışa bağımlılığın ortadan kaldırılması bu büyümenin temel amacıdır.

Üstel Büyüme: İktisadi büyüme hızının her yıl artarak devam ettiği büyüme türüdür.

Durgun Büyüme: Nüfus artış hızının ekonomik büyüme hızına eşit olduğu, kişi başına gelirin değişmediği büyüme türüne denir.

Dengeli Büyüme: Üretilen her mal ve hizmetin talebinin oluşması gerektiğinden hareket edilerek sektörler arasında karşılıklı bağımlılığın olduğunun varsayıldığı ve gerçekleştirilen yatırımların faaliyet kollarına dengeli dağılımının sağlandığı büyüme türüdür.

Dengesiz Büyüme: Dengeli büyümenin gerçekleşmesinin imkânsız olduğu düşüncesiyle ortaya çıkmıştır. Rekabet edebilecek birkaç sektör seçilir ve yatırım bu sektörlerle yapılarak ekonomik büyüme sağlanır.

Biyolojik Büyüme: Canlıların büyümesi gibi iktisadi büyümenin de başlangıçta yüksek hızla büyümesi, daha sonra yavaşlaması ve durması şeklinde gerçekleşmektedir. Bu aşamadan sonra ekonomik daralma gerçekleşmektedir.

Birleşmiş Milletlerin (BM) İnsani Kalkınma Raporu (1996)'nda ifade edilen beş farklı "kötü büyüme" süreci vardır ve aşağıdaki gibi belirtilmektedir (Üzümcü, 2015, s. 9):

İşsiz Büyüme: Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki temel sorun, ekonomik büyümenin gerçekleşiyor olmasına rağmen istihdam imkânlarının yetersiz olması sebebiyle işsizlik oranlarının artmasıdır. Bu durum işsiz büyüme olarak

nitelendirilmektedir. Buradaki temel sorun, büyümenin işsizliği düşürebilecek kadar yüksek gerçekleşmemesidir.

Sessiz Büyüme: Ülkede gerçekleşen ekonomik büyüme sonucunda demokratik gelişim sağlanamıyor, kişisel hak ve özgürlükler kötüleşiyorsa bu büyüme sessiz büyümedir.

Acımasız Büyüme: Bir ülkede ekonomik büyümenin gerçekleşmesi sonucunda artan gelirin toplumun kesimlerine adaletsiz şekilde dağılması sonucunda zenginin daha zengin, yoksulların daha yoksul olması durumu acımasız büyüme olarak ifade edilmektedir.

Köksüz Büyüme: Ekonomik büyümenin sağlandığı bir ülkede, ülkeye ait gelenek-görenek, örf, adet, kültürel özelliklerin yozlaşması olarak ifade edilen büyümedir.

Geleceksiz Büyüme: Fiziki yıkıma (doğal kaynakların israfı, ormanların tahribi, suların kirletilmesi) sebep olan durumların büyümenin gerçekleşmesi sonucunda ortaya çıktığı büyümedir.

BÖLÜM 2: BÜYÜME TEORİLERİ, BÜYÜMENİN SINIRI, DÜNYADA ve TÜRKİYE’DE BÜYÜMENİN GÖRÜNÜMÜ

2. 1. Klasik Büyüme Teorileri

Büyüme teorisinin tarihi iktisat biliminin ortaya çıkışı kadar eskidir. Ulusların ekonomik büyümelerini açıklamada ilk teorik modeller Adam Smith, Thomas Malthus ve David Ricardo tarafından 18. yüzyılın son çeyreğinde geliştirilmiştir. Burada bu iktisatçıların büyüme konusundaki görüşleri açıklanacaktır.

2. 1. 1. Adam Smith (1723-1790)

İktisat biliminin babası olarak kabul edilen Adam Smith, geliştirdiği ekonomik teorileri 1776 yılında çıkardığı “Milletlerin Zenginliği Üzerine Bir Araştırma” adlı eseriyle yayımlamıştır. Böylece klasik iktisadın temelleri atılmış ve iktisat pozitif bir bilim olarak kabul edilmiştir. A. Smith ekonomik büyümeyi analiz eden ve inceleyen ilk iktisatçılardandır. Smith’e göre zenginliğin dolayısıyla ekonomik büyümenin kaynağı emektir.

A. Smith’in, ekonomik büyümeyi açıklarken kullandığı en önemli faktörler; işbölümü, uzmanlaşma ve sermaye birikimidir. İşbölümü ve uzmanlaşma hem verimlilik artışını hem de genişleyen iç ve dış piyasalar ile refah artışı sağlamaktadır.

A. Smith’e göre işbölümünün emeğin verimliliğini arttırmasının üç sebebi vardır (Apaydın, 2013, s. 22):

- ✓ İşbölümü mevcut her işçinin işini basit bir iş olarak ve işçinin tek işi haline getirerek, işçinin verimliliğini ve iş miktarının arttırılmasını sağlamaktadır.
- ✓ İşçinin birden fazla iş yaptığı takdirde kaybedeceği zamanın tasarruf edilerek üretimde kullanılmasını sağlamaktadır.
- ✓ İşçilerin yaptıkları işi kolaylaştırarak ve verimi artıracak makineler geliştirerek bunların üretimde kullanılmasını sağlamaktır.

Büyüme ve verimlilik üzerinde işbölümünün büyük ve önemli bir etkisi mevcuttur. Ancak piyasanın büyüklüğü/küçüklüğü işbölümünü engellemektedir. Piyasa-pazar ölçeği ne kadar büyük olursa işbölümü o ölçüde artmaktadır. Bununla birlikte işbölümünün sermaye üzerinde arttırıcı bir etkisi vardır. İşbölümü sayesinde işçilerin yaptıkları işlerde uzmanlaşması verimliliği arttırarak sermaye birikiminin de artmasını

sağlamaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 38). Bu sürecin devamlılığı, yani işbölümünün uzmanlaşmayı gerçekleştirmesi, işbölümünün sonucu olarak ortaya çıkan sermaye birikiminin artması milli geliri arttıracak ve kendi kendini besleyen bir ekonomik büyüme ve uzmanlaşma meydana gelecektir.

Adam Smith'in ekonomik büyüme ile ilgili düşünceleri şu şekildedir: Girişimcilerin kar güdüsü ile gerçekleştirdiği faaliyetler neticesinde elde edilen sermaye birikimi, işbölümü ve uzmanlaşma ile birlikte teknolojik ilerlemelerin olmasını sağlamaktadır. Smith, emek için artan verimi savunurken, sermaye için azalan verimi savunmaktadır. Sermaye için azalan verim, karların azalacağını ve girişimcinin daha fazla tasarruf yapması gerektiğini söylemektedir (Türlüoğlu, 2019, s. 29).

A.Smith'e göre büyümeyi sınırlayan üç alan bulunmaktadır. Birincisi, doğal kaynakların kıt olması; ikincisi, yetersiz emek arzı; üçüncüsü sermaye için azalan verimlerin varlığıdır (Türlüoğlu, 2019, s. 29).

2. 1. 2. Thomas Robert Malthus (1766-1834)

T.R. Malthus'un 1789 yılında çıkardığı "Nüfusun Prensipleri Üzerine Bir Deneme" adlı eserinin hareket noktası insan-toplum-nüfus olmuş ve böylece yazar nüfus teorisi çalışmaları sayesinde bir üne kavuşmuştur. Kıtliklar, savaşlar gibi olayların yaşandığı bir ortamda yaşamını sürdüren Malthus, iktisadi fikirlerinin taşıdığı olumsuz bakış açısı nedeniyle kötümser bir iktisatçı olarak tanınmıştır.

Malthus'un ortaya koyduğu büyüme modeli, nüfusun ve hasılanın orantısız büyüme hızları üzerine kurulmuştur (Ünsal, 2007, s. 51). Nüfus teorisinde Malthus, yoksul kesimin yaşadığı sıkıntıların müsebbibinin yine kendileri olduğunu söylemektedir. Teoriye göre, nüfustaki artış geometrik (1,2,4,8,16,32,64) hızla artarken gıda arzındaki artış aritmetik (1,2,3,4,5,6..) hızla artmaktadır. Nüfusun ve gıda arzının büyüme hızlarındaki orantısızlık neticesinde yaşam standartları geçimlik seviyelerde seyrederken, hem yaşam standartlarında hem de ekonomik büyümede azalmalara sebep olmaktadır. Artan nüfus ve yetersiz gıda arzı dünyada karmaşaya yol açtığında; cinayet, salgın hastalıklar vb. gibi tabii engellerle ve doğum kontrolü sağlanarak yaşanan olumsuz durumlar önlenebilecektir.

Malthus'un ekonomik büyüme modeli, zenginlik ile birlikte değer artışını da ihtiva etmektedir. Üretim gücü kadar üretimin dağıtımı da iktisadi büyüme ve gelişim için önemli bir noktadır. Üretim gücü arttırıldığı takdirde, üretilebilecek olan mal

miktarı artacaktır. Bununla birlikte üretilen malların değeri, sağlanan daha iyi dağıtım koşullarıyla arttırılabilecektir.

Malthus, sermaye birikiminin ekonomik büyüme sürecindeki önemini de vurgulamıştır. Sermaye birikiminin toprağın verimini arttıracağını, emekten tasarruf edilmesini sağlayan icatlar ile üretim seviyesini arttıracağını savunmaktadır. İcatların üretim sürecine dâhil edilmesiyle faktörlerin üretim maliyetleri düşecek ve sabit emek miktarı ile üretim artışı sağlanacaktır (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 43). Malthus’a göre, yoksul sınıf için gerçekleştirilecek olan her türlü yardım ekonomik büyüme sürecini olumsuz etkilemektedir. Yoksul sınıfa yapılan yardımlar, tembelliği arttırarak çalışma isteğini azaltıp üretimi ve hasılayı azaltmaktadır. Bu bağlamda ekonomik büyüme süreci bu durumdan olumsuz etkilenmektedir.

Malthus, nüfus kontrolünün kıtlık, savaş, deprem, salgın hastalıklar gibi tabii engeller ve doğum kontrolleri, evlenme yaşının düşürülmesi unsurları ile önlenebileceğini ileri sürmüştür (Özgüven, 2011, s. 90). Ancak Malthus’un büyüme modelinde teknolojik ilerlemelerin verimlilik ve çıktı üzerindeki arttırıcı etkisinin göz ardı edilmesi modelin yanılgıya düşmesine neden olmuştur (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 45).

2. 1. 3. David Ricardo (1772-1823)

Merkantilistlerin, Fizyokratların, Adam Smith’in görüşlerinin temelinde servetin kaynaklarını belirlemek yatmaktadır. Malthus’dan etkilenen David Ricardo ise servetin, üretime katılan üretim faktörleri arasındaki dağılımını ve faktör paylarını belirleyen unsurların neler olabileceği üzerine incelemeler gerçekleştirmiştir. Dolayısıyla gelir dağılımı teorisi D. Ricardo tarafından iktisat teorisine katılan oldukça önemli bir teori olarak kabul görmüştür. D. Ricardo, serbest düşünceye farklı bir görüş getirmiş ve ilk sistemli büyüme modelini oluşturmuştur.

Politik İktisadın ve Vergilendirmenin Prensipleri (1813) adlı eserinde Ricardo’nun geliştirdiği büyüme modeli, azalan verimler ve fonksiyonel gelir dağılımı (gelirin bölüşümü) üzerine kurulmuştur (Ünsal, 2007, s. 60). Ricardo, iktisadi analizinde toprakta azalan verimler kanunun geçerli olduğunu göz önünde bulundurarak ve iktisadi büyüme sürecinde farklılaşan gelir dağılımının, büyümenin sürekliliğini gerçekleştirip gerçekleştirememeye durumunu irdelemiştir.

D.Ricardo gelirin üretim faktörleri arasındaki dağılımını incelerken üç farklı gelir grubunu dikkate almıştır (Berber, 2011, s. 53):

- ✓ İşgücü
- ✓ Toprak sahipleri
- ✓ Müteşebbis/Sermayedar

Ricardo'ya göre işgücünün (emeğin) milli gelirden elde ettiği pay, geçimlik düzeyde yani işçilerin kıt kanaat geçinebilecekleri, çoğalmadan-azalmadan yaşamlarını devam ettirebilecekleri ücret düzeyindedir. Bir diğer üretim faktörü olan toprak ise Ricardo'ya göre, farklı kalitelerde olmakla birlikte kıt bir üretim faktörüdür. Ekonomik büyümeye bağlı olarak, nüfus artışının topraktan daha hızlı artması emek verimliliğini azaltmaktadır. Verimli toprakların çokluğu, toprak sahiplerinin rant elde etmesini engellemektedir. Fakat nüfus artışı, verimi düşük toprakların da üretime açılmasına neden olarak toprak sahiplerinin rant elde etmesini sağlayacaktır. Farklı verime sahip ne kadar çok toprak üretime açılırsa toprak sahiplerinin rant da o kadar yükselmektedir. Kar ise kapitalist sınıfın milli gelirden aldığı paydır. Ekonomik büyümenin önemli dinamiği olan sermaye birikimi, kapitalistler tarafından ortaya çıkarılmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 49). Ricardo modelinde sermaye birikimi ile bölüşüm arasındaki karşılıklı etkileşim önemlidir. Sermaye birikiminin kaynağı olan karlar, sermaye birikimi tarafından bölüşüm kanalıyla belirlenmektedir. Dolayısıyla sermaye birikimi, ekonomik büyüme sürecinde dinamik bir şekilde yer almaktadır.

Ricardo'ya göre büyüme süreci; kar oranlarının yüksekliği, sermaye birikimi ve tasarrufları yükselterek üretim artışını teşvik edecektir. Üretim artışı, işgücüne olan talebi artıracak reel ücretleri geçimlik ücretlerin üzerine çıkartarak nüfusu arttıracaktır. Nüfus artışı, tarım ürünlerine olan talebi artırarak üretimi arttıracak ve ekonomik büyüme süreci devam edecektir. Ancak ücretlerdeki yükseliş, gıda ihtiyacını da arttırarak daha fazla üretimi gerekli hale getirecektir. Farklı verime sahip toprakların üretime açılması toprak sahiplerinin rantlarını arttıracaktır. Azalan verimler kanununun emek ve sermaye için geçerliliği uzun dönemde yüksek karları eriterek normal kara dönüştürecek ve karlardaki azalış yatırımları azaltarak ekonomide durgunluk sürecini başlatacaktır (Berber, 2011, s. 53). Burada yeni sermaye yatırımı gerçekleşmeyecektir. Ayrıca nüfus ve işgücü artışı olmayacağından bir durağan durum oluşacaktır (Taban, 2018, s. 70).

Ricardo modeli, gelir bölüşümünü dikkate alması açısından önemlidir. Ancak teknolojik gelişmeleri analize dâhil etmemiş olması bir eksiklik olarak görülmektedir. Azalan verimlerin geçerliliğinin, teknolojik gelişmelerin gerçekleşmesi durumunda dahi bölüşüm yoluyla ekonomik büyüme üzerindeki devamlı etkisi ve bunu yok edecek bir mekanizmanın olmaması Ricardo'yu ekonomik büyümenin belirli sınırlarının bulunduğu kötümser sonuca ulaştırmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 51). Teknolojik ilerlemenin işsizliği artırarak ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkileyeceğini fakat uluslararası ticaret ve teknolojik ilerlemenin, ekonomik büyümeyi artıracığını savunmaktadır.

2. 2. Sosyalist Marksist Büyüme Teorisi

Marksist ekonomik teori, Marksist tarih anlayışının bütünsel çerçevesinde kapitalist sistemin yapısını, dinamiğini anlamayı ve anlatmayı hedef olarak kabul etmiştir (Berber, 2011, s. 67). Marksist büyüme, sosyal süreçte toplumların başladığı ekonomik aşamaları ve yöneleceği ekonomik aşamaları dikkate almıştır (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 52).

Marksist büyüme teorisinin temeli, kapitalistlerin karını oluşturan işgücü sömürsü ve işçilerin daha fazla çalıştırılmalarının ortaya konulmasına dayanmaktadır. İşçilerin çalışmalarının karşılığının bir kısmı ücret olarak ödenirken, kalan kısmı ise kapitalist sınıfın karını oluşturmaktadır. Bu düşünce bağlamında teoride, büyüme hızının saptanmasında üç oran bulunmaktadır; artı-değer oranı, kar oranı, sermayenin organik bileşimi. Artık değer oranı sabit kabul edildiğinde, gerçekleşen teknolojik ilerlemeler sermayenin organik bileşimini yükselterek kar oranını azalmasına neden olmaktadır. Karlarda meydana gelen sürekli azalış efektif talebi azaltacak ve kriz kaçınılmaz olacaktır. Analizde kar oranlarının düşmesinin nedeni sermayenin organik bileşimi oranının artmasıdır (Gürak, 2016, s. 63).

Marx'a göre kapitalizm, feodal yapının yıkılması sonucunda ortaya çıkan, gelecek yeni ekonomik sistemle parçalanacak olan geçici bir durumu ifade etmektedir. Kapitalizm, sermayenin ve emeğin karşılıklı ilişkilerini nitelemektedir. Kapitalist ekonomik sistemlerde kapitalist sınıf sermaye birikiminin sürekliliğini sağlamak zorundadır. Çünkü ekonomik büyüme sermaye birikimine bağlıyken sermaye birikiminin gerçekleştirilmesi için artık-değer üretimi gerekmektedir. Marx, kapitalist sistemdeki bu birikim sürecini basit ve genişleyen yeniden üretim modelleri

çerçevesinde irdemiştir (Kaynak, 2015, s. 42). Basit yeniden üretim modeli, mevcut ekonomide üretilen tüm ürünlerin tüketilmesi ve gerçekleştirilen sermaye yatırımlarının yalnızca yıpranmalarının karşılanmasıdır. Dolayısıyla ekonomide yatırım olmadığı için büyüme de mümkün değildir. Genişleyen yeniden üretim modeli ise artık-değerin tamamının tüketilmediği, kalan kısmın yatırım için ayrıldığı modeldir. Sermaye birikimi söz konusu olduğu için üretim artışı yani ekonomik büyüme gerçekleşmektedir.

Marx analizinde, teknolojik ilerlemeleri yalnız emeğin sömürsünü artıran bir unsur olarak görmüş ve sömürüyü ispatlama çabası içinde kalmıştır. Yani, teknolojik ilerlemeleri ekonomik büyüme açısından incelememiştir.

2. 3. Schumpeteryan Büyüme - Joseph Schumpeter

Joseph Schumpeter “Ekonomik Kalkınma Teorisi (1934)” ve “Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi (1947)” adlı eserlerinde teknolojik gelişmeleri, değişimleri yönlendiren unsurları ifade etmektedir. Teknolojik yenilik süreçlerinin yapısını ilk çalışan kişidir. J. Schumpeter’in ekonomik büyüme modeli analizinin iki hareket noktası vardır. Birincisi, üretim faktörlerinin farklı bileşimleri şeklinde tanımlanabilen yeniliklerdir. İkincisi, yeniliklerin hayata geçirilmesini ve kapitalist sistemin devamlı değişiminin gerçekleştirilmesini mümkün kılan kişiler olarak tanımlanabilen girişimciler/müteşebbislerdir.

Schumpeter’in büyüme analizinin temeli, herhangi bir teknolojik yeniliğin mevcut teknolojilerin yıkımını içeren bir süreç olmasıdır. Teknolojik yeniliklerin, gelişmelerin her biri mevcut eski yenilikleri sistem dışına çıkartmaktadır. Gerçekleşen bu süreç Schumpeter tarafından “yaratıcı yıkım” olarak tanımlanmaktadır (Yeldan, 2011, s. 252). Schumpeter’e göre, ekonomik büyümenin motoru yeniliklerdir. Mevcut yeniliğin girişimci tarafından üretim sürecine dâhil edilmesi ile monopolcü durumunda olan bireylerin kar elde etmesi ekonomik büyümeyi başlatmaktadır. Yeniliği gerçekleştiren girişimcinin kar elde etmesi diğer girişimcileri de yenilik yapmaya teşvik edecektir. Dolayısıyla bir yenilik bir başka yeniliği tetikleyerek bir kümelenme sağlayacak ve ekonomideki mevcut otonom yatırımlar artış gösterecektir. Bu yaratıcı yıkım süreci ekonomik büyümeyi sağlamaktadır. Schumpeter’in büyüme analizinin üç önemli sonucu bulunmaktadır (Ünsal, 2007, s. 78):

- ✓ Ekonomik büyüme teknolojik yenilikler dikkate alınmadan incelenemez.
- ✓ Monopol, yeniliklerin ve ekonomik büyümenin ayrılmaz bir parçasıdır.

- ✓ Ekonomik büyümenin motoru olan yenilikler, girişimciler tarafından gerçekleştirilir ve kapitalist ekonomideki büyüme içsel değişkendir.

2. 4. Rostowgil Büyüme

Batı ülkelerinde 19. yüzyıl boyunca sanayileşmenin hız kazanması süreciyle beraber ekonomik büyüme ve kalkınma gerçekleşmeye başlamıştır. Walt Whitman Rostow, batı ülkelerinde meydana gelen bu değişim ve gelişimlerden hareket ederek geride kalmış ülkelerin, sanayileşmesi en hızlı olan ülkelerin büyüme ve kalkınma seviyelerine ulaşmasının bazı aşamaları tamamlamasıyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir.

W.W. Rostow, “İktisadi Gelişmenin Merhaleleri (1960)” adlı eserinde toplumları beş kategoride toplamıştır (Kaynak, 2014, s. 189); geleneksel toplum, kalkışa hazırlık aşamasındaki toplum, kalkış aşamasındaki toplum, olgunluk aşamasındaki toplum, yoğun kitlesel tüketim aşamasındaki toplum.

Geleneksel toplum aşamasının temel özellikleri; tarımsal üretimin yüksekliği, kişi başına gelirin düşük seviyede olması, teknolojik gerilik, yatırımların düşüklüğü şeklinde sıralanabilir. Dolayısıyla büyüme sınırlı bir seviyede kalmaktadır.

Kalkışa hazırlık aşamasındaki toplumun ortaya çıkışı Rostow’a göre, kendi hareketli sistemleriyle olabileceği gibi dışardan gelen şoklarla da olabilir. Kalkışa hazırlık aşamasında iktisadi değişimlerin yanında siyasal yapıdaki değişimde önemlidir. Milliyetçi ruha sahip ulus devletin kurulması bu aşamanın önemli yönüdür (Taban ve Kar, 2016, s. 51).

Kalkış aşamasındaki toplum, kalkış sürecindeki en mühim aşama olup endüstrileşmenin birinci döneminin temelidir. Bu dönemde sürekli büyümeye karşı koyan direnmelerin önüne geçilmektedir. Kalkışın gerçekleşmesi için önce bazı koşulların sağlanması gerekmektedir (Kaynak, 2014, s. 191; Taban ve Kar, 2016, s. 54): Üretken yatırımların milli gelir içindeki payının %5 veya daha azından, %10 veya daha fazlasına çıkması ve böylece nüfus artış hızını aşan gelir artışının sağlanması, yüksek seviyede gelişme gösterebilecek öncü imalat sektörlerinin kurulması, gerçekleştirilen gelişmelerin sürekliliğini sağlayabilecek ve yapılan tasarrufları iyi kullanabilecek politik, toplumsal, yönetsel bir ortamın oluşturulmasıdır.

Kalkış döneminin ardından hemen hemen 40 yıl sonrasında başlayan olgunlaşma aşamasındaki toplum sürecinde, teknolojik ilerlemeler bir yandan endüstrilerin

gelişmelerini sağlarken, diğer yandan bazı sektörlerde sorunların görülmesine zemin hazırlamaktadır. Ekonomi devamlı yıkma yaratma (schumpetergil saptama) sürecine girerek kalkınma düzenli bir olgu olmaktadır (Parasız, 2003, s. 81).

Yoğun kitlesel tüketim aşamasındaki toplum aşamasında öncü sektörler, dayanıklı tüketim malları üreten sektörler ve hizmet sektörleridir. Ülkelerin, mevcut kaynakları tüketim mallarının üretilmesine ve çeşitli kitlesel hizmetlerin yayılmasına yönlendirilmektedir. Ülkeler bu aşamada sosyal devlet olma, dayanıklı tüketim malları üretimini, dış politikada ve savunma alanında üstünlük sağlama hedeflerini gerçekleştirmektedir.

2. 5. Harrod-Domar Büyüme Teorisi

Keynes büyüme modelinin devamı niteliğinde olan bu modelin amacı, istikrarlı büyümenin şartlarını bulmaktır (Gürak, 2016, s. 71). Harrod-Domar büyüme modelinde büyüme süreci, sermaye stoku doğrudan hâsıla ile ilişkilendirilerek fiziki sermaye stokunun, üretim seviyesini ve geliri artıracığını ifade edilmektedir. Dolayısıyla herhangi bir ekonomide hâsıla düzeyi artırılmak isteniyorsa daha fazla sermaye gerekmektedir. Harrod'a göre büyümenin temel sorunu, gelirin mevcut tasarrufları emmeye yeterli bir yatırım artışına olanak verecek bir düzeye çıkıp çıkamayacağıdır. Büyüme, sürekli olarak net yatırımların yapılmasını gerektirir (Şiriner ve Doğru, 2008, s. 59). Ancak tüm bunlar için devletin kaynak dağılımında verimliliği sağlaması, yatırım miktarını artırmak için etkin bir siyaset geliştirmesi ve aynı zamanda uygun bir şekilde uygulanması gerektiği vurgulanmaktadır.

Harrod-Domar büyüme modelinde, ekonomik başlangıç noktası tam istihdam gelir seviyesidir. Dengenin sürekliliği için ne kadar harcama yapıldıysa bir o kadar da çıktı elde edilmesi gerekmektedir. Bu sayede eşitlikle denge sağlanmış ve ekonominin arz-talep tarafı birlikte incelenmiş olacaktır.

Modelde, fiili-gerekli-doğal büyüme hızları olmak üzere üç büyüme hızı mevcuttur. Fiili büyüme hızı, ekonomide fiilen sağlanan hâsıla büyüme hızıdır. Gerekli büyüme hızı, mal piyasasında istikrarın ve sermayenin tam kullanımının aynı anda sağlandığı büyüme hızıdır. Doğal büyüme hızı, üretim girdilerinin tam istihdamının sağlandığı büyüme hızıdır. Fiili büyüme hızı gerekli büyüme hızına eşit olduğu takdirde ekonomi durağan durum büyümedir. Ancak durağan durum dengeli bir büyüme olmayıp, bu durum bıçak sırtı dengeyi temsil etmektedir. Fiili büyüme hızı, gerekli

büyüme hızı, doğal büyüme hızı birbirine eşit olduğunda tam kapasite-istihdam sağlanmış olacaktır. Modelde fiili-gerekli büyüme hızlarının eşit olduğu durağan durum mümkünken, tam kapasite-istihdam olduğu altın çağ büyüme durumu mümkün değildir. (Ünsal, 2007, s. 101)

2. 6. Keynesyen Büyüme Teorisi

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonucunda Klasik İktisadi Görüş'ün yetersizliği ortaya çıkmıştır. John Maynard Keynes'in "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (1936)" adlı eserinin yayımlanması iktisat tarihinin gelişimini etkilemiştir. Keynes'in eserindeki önemli hareket noktalarından biri klasiklerin savunduğu gibi ekonominin kendiliğinden dengeye gelmeyeceği ve ülkelerin bozulan ekonomilerinin tekrar dengeye gelmesini sağlamaktır. Keynes, kısa döneme odaklanarak ekonomide arzı belirleyen faktörün talep koşulları, üretimi ve milli geliri belirleyen unsurun efektif talep olduğunu ileri sürmüştür (Üzümcü, 2015, s. 146). Keynes'de efektif talep toplam yatırım-tüketim harcamalarına eşittir ve istihdam hacmini belirleyecektir (Özgüven, 2011, s. 226).

Keynesyen yaklaşıma göre, ekonomide yaşanan istikrarsızlıkların nedeni, toplam talep yetersizliğidir. Bu görüşte, uygulanan iktisadi politikalar ile müteşebbislerin yatırım yapması sağlanmakta ve bu sayede toplam talep artırılmaktadır. Artan yatırımlarla birlikte de sermaye birikimi artırılarak, ekonomik büyüme süreci süratle devam edecektir. Keynes, eksik kapasite ile faaliyet gösteren ekonomilerde yatırımlarda artış görüldüğünde gelir düzeyinde artış meydana geleceğini, tasarrufların da artarak sermaye birikimini artıracığını ve bu sayede ekonomik büyümenin gerçekleşeceğini savunmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s.60). Keynes'e göre, yatırımlar artmıyorsa; talebi arttıracak kamu müdahaleleri sonucunda, istihdam ve üretim artacak ve ekonomide tam istihdam sağlanacaktır (Gürak, 2016, s. 67-68). Aynı zamanda Keynes ekonomik büyümeyi göstermek için çarpan mekanizmasını geliştirmiş ve çarpan katsayısını marjinal tüketim eğilimine bağlamıştır (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 60). Marjinal tüketim eğiliminin yüksekliği gelir etkisinin büyüklüğünü belirlemektedir. Tasarruf düzeyinin yatırımlara eşit olması ekonomik büyümenin gerçekleşmesi için önemli unsurlardandır.

Keynes'e göre, yatırım seviyesini yükseltmek, üretim düzeyini artırmak, marjinal tüketim eğilimini artırmak kısaca, ekonomik büyümeyi sağlamak için

gerçekleştirilecek olan iktisadi politikaların devlet eliyle yapılması, devletin iktisadi hayata müdahalesi zorunludur. Çünkü ekonomilerde tam istihdamın kendiliğinden sağlanması mümkün olmayıp böyle bir ekonomik sistem mevcut değildir.

2. 7. Neoklasik (Solow) Büyüme Modeli

Solow büyüme modeli, tam rekabet, ölçeğe göre sabit getiri, dışsallıkların olmaması şeklinde üç temel varsayıma dayandırılmaktadır. Model, temel Solow modeli ve genel Solow modeli olarak iki şekilde açıklanmaktadır. Temel Solow modelinde, teknolojik ilerleme sabit kabul edilerek, sermaye birikiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. Bu modelde, ekonomi uzun dönemde durağan duruma (işçi başına hasılanın değişmediği durum) yönelmektedir. Bu bağlamda temel Solow modelinde sermaye birikimi ekonomik büyüme sağlamaz, ekonomik büyüme açıklanmaz. Temel Solow modelinde, durağan durum fert başına çıktı düzeyini belirleyen unsurlar tasarruf haddi ve nüfus artış haddidir. Bu bağlamda ceteris paribus (diğer şeyler sabitken) tasarruf haddi ne kadar yüksek ya da nüfus artış haddi ne kadar düşük olursa durağan durum fert başına hâsıla düzeyi de o kadar yüksek olur (Ünsal, 2007, s. 149). Genel Solow modelinde ise ekonomik büyümenin temeli, teknolojik ilerlemeye dayanmaktadır. Ancak burada da teknolojik ilerlemenin ortaya çıkışı açıklanmamaktadır. Ortaya çıkışı açıklanmayan teknolojik ilerlemenin, devlet eliyle gerçekleştirildiği ve hiçbir karşılık ödenmeden herkesin faydalanabileceği anlamına gelmektedir.

Modele ait olan sabit getiri varsayımı sebebiyle hâsıla, emek ve sermaye faktörlerinin oranı kadar değişkenlik göstermektedir. Diğer bir üretim faktörü olan toprak dâhil edildiğinde ise hâsıla, sermaye ve emek faktörlerinden daha küçük bir oranda artış göstermektedir. Dolayısıyla modelde doğal kaynaklar büyümenin önündeki bir engel olarak görülmektedir. Solow büyüme modelinin dengeli ya da kararlı büyüme süreci şu şekilde özetlenebilir (Berber, 2011, s. 115): Ekonomik büyüme süreci, sermaye birikimi, nüfus artışı, teknolojik ilerlemenin ve değişimin karşılıklı etkileşimi ile açıklanmaktadır. Modelde nüfus artış oranı ve teknolojik ilerleme arasındaki etkileşim tek yönlüdür. Nüfus artış oranı ve teknolojik ilerleme, büyüme oranını etkilerken, büyüme oranı, nüfus artış oranını ve teknolojik ilerlemeyi etkilememektedir. Modelde nüfus artış oranı ve teknolojik ilerleme dışsal değişkenlerdir.

2. 8. İçsel Büyüme Teorileri

Son yıllarda ortaya konan çalışmalar incelendiğinde, ekonomik büyüme sürecinin sadece sermaye stokuna bağlanmasının büyümeyi açıklamada yetersiz kaldığı görülmüştür. Bu bağlamda uzun dönemli ekonomik büyüme sürecinin, bilgi stoku, beşeri sermaye, teknolojik ilerleme gibi faktörler tarafından açıklanabileceği ortaya konulmuştur (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 77). 1990'lı yıllarda ortaya çıkmaya başlayan İçsel Büyüme Teorileri bilgi stoku, eğitim ve sağlık, beşeri sermaye, teknolojik ilerlemeler, Ar-Ge faaliyetleri gibi faktörlerin tesirlerini de büyüme sürecini açıklarken dikkate almıştır. Ancak en çok üzerinde durulan unsur teknolojik ilerlemelerdir. Teknolojik ilerlemeler sayesinde azalan verimlerin etkisinin kalmayacağını, geliştirilen teknolojik yeniliklerin üretim sürecine dâhil edilerek artan getiri sağlamasının, ekonomik büyümenin sürekliliğini getireceğini savunmaktadırlar. İçsel büyüme teorilerinin öncüleri; Paul M. Romer, Robert E. Lucas, Robert J. Barro olarak sıralanabilmektedir.

Paul M. Romer “bilgi birikimi” modelinde, analizini gerçekleştirirken Arrow’un “Yaparak Öğrenmenin İktisadi Çıkarımları” isimli eserinden faydalanmıştır. Arrow, bazı endüstrilerde zamanla düşen maliyetleri, kalitedeki yükselmeyi, üretimdeki hızlanmayı fark edip bu durumu “yaparak öğrenme” olarak adlandırmıştır (Berber, 2011, s. 150). Firmaların üretim yaptıkça işlerini daha iyi öğrenerek uzmanlaşacaklarını, bu durumun ise maliyetleri düşüreceğini ve yeni ürünlerin ortaya çıkabilmesini sağlayabileceğini savunmaktadır. Romer’e göre, bilgi birikiminin göstergesi sahip olunan sermaye birikimidir. Çünkü bir ülkede ne kadar çok yatırım yapılmışsa bir o kadar da iktisadi bilgi üretilmiş ve sermaye stoku için artan verimler söz konusu demektir. Özetle, yatırımların miktarının artması yapılacak olan her yeni yatırımın veriminin bir öncekinden daha çok olacağı anlamına gelmektedir (Berber, 2011, s. 151). Bilgi birikimi sermaye birikimi artıracak ve dolayısıyla milli gelirde meydana gelecek olan artışlarla ekonomik büyüme gerçekleşmiş olacaktır.

Robert E. Lucas’ın “beşeri sermaye” modelinde, iyi eğitim almış, yaparak öğrenme ile yeni yetenekler, beceriler kazanmış, kültürlü, sağlıklı bireyler daha verimli ve etkin bir şekilde üretim sürecine dâhil olacağından emek verimliliğinde artış meydana gelecektir (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 81). Dolayısıyla beşeri sermayeye yapılan yatırımlar ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır.

Robert J. Barro' nun "kamusal altyapı" modelinde, devletin ekonomik büyüme sürecinin gerçekleştirilmesi için bazı görevler üstlenmesi gerektiği savunulmaktadır. Devlet, yatırım yapmak, aynı zamanda yeni yatırımların teşviki ve artırılması amacıyla özel sektörü bazı mali araçlarla (sübvansiyon, vergi teşviki gibi) desteklemelidir. Özel sektör eliyle gerçekleştirilen yatırımlar sayesinde sermaye birikimi artacak, vergi gelirlerindeki artış ile kamu malı arzında artış sağlanacaktır. Barro'ya göre, özellikle devlet tarafından yapılan altyapı yatırımları, özel sektör için sermaye verimliliği artışı demektir. Gerçekleştirilen yatırım harcamaları ise vergilerle finanse edilmektedir (Yılmaz ve Akıncı, 2012, s. 83).

AK modeli, içsel büyüme teorilerinde ilk ortaya atılan en basit modeldir. Modeli Büyümenin içselleştirilmesi için teknolojik ilerlemenin içselleştirilmesine gerek olmadığını, ölçeğe göre sabit getirinin geçerliği olduğunu, üretim faktörlerinin verimliliğinin düşmediğinin varsayılmasıyla da büyümenin içselleştirilebileceğini ifade etmektedirler. Modele göre, azalan verimler etkili olmadığı için sermaye birikiminin artması, sermayenin getirisini azaltmamaktadır. Bu bağlamda, eğer bir ülke yüksek sermaye birikimine sahipse yatırımlarını artırmaya devam ederek büyümelerine süratle devam edebilecektir.

2. 9. Büyümenin Sınırları

GSYH'deki artışlar olarak ifade edilen büyüme, ülkelerin refah seviyesinin bir göstergesidir. Ancak burada önemli olan büyüme gerçekleştirilirken çevrenin kalitesinin ve doğal kaynakların bozulmasının dikkate alınmamış olmasıdır. Ekonomik büyüme/kalkınma 1970'lere kadar kişi başına hasılanın artırılmasına, toplumdaki bireylerin refahının yükseltilmesine yoğunlaşmıştır. 1970 yılı ve sonrasında toplumsal gelişmenin yalnız ekonomi ile sınırlı olmayıp bir bütün olarak ele alınarak çevrenin, doğal kaynakların, gelecek nesillerin gereksinimlerini de kapsaması gerektiği ifade edilmiş ve gelirin adil dağılımının da önemi vurgulanmıştır (Acar, 2002, s. 6).

Uzun dönemde doğal kaynakların tüketimi ile büyüme arasında doğrudan ilişki söz konusuken, çevre kirliliği ile büyüme arasında dolaylı ilişki söz konusudur. Çevre kirliliği, refah düzeyini artırmak arzusunda olan ülkelerin bunu gerçekleştirirken yaptıkları üretim-tüketim faaliyetlerinde çevreyi dikkate almamalarının neticesinde meydana gelmektedir. Çevre hem iktisadi faaliyetler için gerekli kaynakları sağlar hem de iktisadi faaliyetler neticesinde ortaya çıkan atıkları masnetmek için kullanılır. Fakat

çevrenin kapasitesi sınırlıdır ve bu sınırların aşılması çevre kirliliğine neden olmaktadır. Ekonomik açıdan çevre kirliliği, kaynak dağılımında etkinsizliğe ve dara kaybına neden olan negatif bir dışsallıktır.

Çevre kirliliğinde meydana gelen artışların en büyük sebebi sanayi ve enerji sektörleridir. Dünya nüfusundaki hızlı artış enerji talebinde artışa neden olarak fosil yakıtların aşırı kullanımı, ormanların enerji kaynağı olarak kullanılması gibi nedenlerle çevre problemlerini mücadele edilemeyecek bir noktaya taşımaktadır. Enerjinin üretimi-tüketimi-taşıması sağlık sorunlarına, suyun, havanın, toprağın kirlenmesine, biyolojik çeşitliliğin azalmasına neden olmaktadır. Roma Kulübü'nün 1972 yılında "Büyümenin Sınırları" adlı raporunda nüfus, sanayileşme, kirlilik, gıda üretimi, doğal kaynakların tüketimi olmak üzere beş faktör kullanarak bir model oluşturmuşlardır. Belirlenen faktörlerin birbirini etkileme durumuna bakılarak sürdürülebilir büyümenin gerçekleştirilme olanağı araştırılmıştır. Buna göre nüfus artışı, gıda artışı ile desteklendiği takdirde doğal kaynak tüketimi de artacaktır. Endüstrileşme büyümeyi sağlarken hem doğal kaynakların tüketiminin artmasına hem de çevre kirliliğine neden olmaktadır. Rapora göre, nüfus artışıyla birlikte sanayileşmenin, çevre kirliliğinin, gıda üretiminin, tabii kaynakların tüketiminin aynı hızda artması dünyada mutlak büyümenin sınırlarına 100 yıl sonra varılacağı sonucuna ulaşılmıştır (Ataman, 2020, s. 102). Tüm bunların çevre sorunlarını giderek artırarak dünyanın sonu olacağını ve büyümeyi çevre tahrip edilmeden sağlamanın yollarının bulunması gerektiği öne sürülmektedir (Dinler, 2013, s. 626).

2. 10. Türkiye’de ve Dünya’da Ekonomik Büyümenin Görünümü

Ekonomik büyüme gerek ulusal gerekse küresel düzeyde ekonomik gelişmişliği gösteren en temel makroekonomik göstergedir. Nicel ve ölçülebilir olması ekonominin performansı açısından bilgi verdiği gibi, diğer ülkelerle de karşılaştırma olanağı sağlar. Bu kısımda Türkiye’nin, bazı ülke gruplarının ve dünya genelinin 2000-2022 dönemi büyüme rakamlarına yer verilerek değerlendirmeler yapılacaktır. Ülke gruplarında, Türkiye’de ve dünyada ekonomik büyüme oranlarına Tablo 2. 1’de ve Şekil 2. 1’de gösterilmiştir.

Avrupa Birliği’nin (AB) GSYH büyüme oranı 2007’de yüzde 3,1 iken 2008’de yüzde 0,6’ya ve 2009’da yüzde -4,3’e gerilemiştir. AB’nin büyüme oranındaki düşüşün nedeni; 2009 yılında gerçekleşen küresel ekonomik krizin etkisinin derin olması ve

özellikle Portekiz, İspanya, Yunanistan gibi ülkelerin borç krizi çıkmazına girmiş olmalarıdır. Krizin etkilerinin devam etmesi 2011’de büyüme oranını düşürmüştür, 2012 ve 2013 yıllarında negatif değerlere geriletmiştir. 2008 krizinden sonra alınan önlemlerin etkisiyle art arda büyüme gerçekleşmiş, fakat Brexit kaynaklı belirsizlikler, küresel riskler gibi olumsuz gelişmeler 2018 yılında büyümeyi yavaşlatmıştır. 2019 yılında büyüme gerileyerek yüzde 1,5 olarak gerçekleşmiştir. Covid-19 pandemisinin yaşandığı 2020 yılında AB ekonomisi yüzde 5,6 daralmış, 2021 yılıyla birlikte yüzde 5,4 artış gerçekleşirken, 2022 yılında yüzde 3,5 olarak nispeten düşmüştür.

Sahra Altı Afrika ülkelerinde petrol, doğal kaynaklar (kömür, altın, elmas) ve tarım önemli ekonomik faaliyetler olduğu için özellikle 2008-2012 yılları arasında etkili ekonomik krizden daha az etkilenmiştir. Kriz döneminde petrol fiyatlarındaki artış GSYH büyümesinin negatif olarak etkilenmemesini sağlamıştır. 2012-2014 yılları arasında ekonomik krizin etkilerinin ortadan kalkmasıyla birlikte petrol ve emtia fiyatlarının artması, büyümeyi 2013’de yüzde 5 artırmış ve 2014’de büyüme yüzde 4,8 olarak gerçekleşmiştir. 2021’de küresel iktisadi toparlanma ile Sahra Altı Afrika yüzde 4,7 büyüme gerçekleştirmiştir. Ancak küresel büyümenin yavaşlaması, küresel enflasyon artışı gibi olumsuz koşullar bölgede yaygınlaştıkça büyümenin yavaşlamasına sebep olmuş ve 2022’de büyüme yüzde 3,5 azalmıştır.

2001-2002 yıllarında sırasıyla yüzde 1,3 ve yüzde 1,5 büyümeye sahip OECD ekonomisinin bu tarihlerden sonra büyümesinde artışlar yaşanmıştır. Ancak 2008’de yüzde 0,4’e ve 2009’da yüzde 3,4’e gerilemiştir. Sebebi ise bu tarihlerde gerçekleşen ve etkisi yayılan küresel krizlerdir. 2010 yılıyla birlikte büyüme gerçekleşmiş fakat 2020’de yaşanan pandemi OECD ekonomisini yüzde -4,2 daraltmıştır. 2021 yılında yüzde 5,4 artmış olsa da 2022 yılında yüzde 2,7’ye düşmüştür.

2000-2022 döneminde Türkiye ekonomisine ait büyüme oranları oldukça dalgalı bir seyir izlemektedir. Bu dönemde hemen hemen neredeyse tüm yıllarda dünya ortalamasının üzerinde seyretmektedir. 17 Ağustos 1999 depremiyle yıpranan ekonominin 2000-2001 yıllarında meydana gelen ekonomik krizin etkisiyle GSYH büyüme oranı 2000 yılında yüzde 6,6 iken 2001 yılında yüzde -5,8 daralmıştır. 2000 yılında gerçekleşen yüzde 6,9’luk büyüme, 2001 yılında yaşanan ekonomik ve siyasi krizler sebebiyle aynı yıl büyüme yüzde -5,8 daralmıştır. Alınan iktisadi önlemlerle Türkiye ekonomisi gerileyen büyümesini 2002 yılında yüzde 6,4 oranına ulaştırmıştır.

Ekonomik toparlanmaya devam ederken 2008 yılında gerçekleşen küresel ekonomik kriz etkisiyle Türkiye’de üretimde ve talepte meydana gelen azalma 2007 yılında yüzde 5 olan büyümeyi 2008 yılında yüzde 0,8’e gerilemesine neden olmuştur. 2010 yılında toparlanmaya başlayan Türkiye ekonomisi yüksek sıçrama göstererek yüzde 8,4 oranında büyüme yaşamıştır. 2011’de yüzde 11,2 oranında artmış ve 2012 yılında iç talepteki yavaşlama ile büyüme yüzde 4,7 gibi düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi, istikrarın ve güvenin bozulması, sermayenin yurt dışına kaçması gibi yaşanan olumsuzluklara karşın büyüme yüzde 3,8 oranla pozitif düzeyde kalma başarısını göstermiştir. 2017 yılında OECD ülkeleri içerisinde yüzde 7,5 oranında büyümeyle birinci olmuştur (Acer, 2019, s. 103). 2020 yılında yaşanan Covid-19 pandemisinin ekonomi üzerindeki olumsuz etkileri büyümeyi yüzde 1,9 daraltmıştır. 2021’de alınan tedbirlerin olumlu sonuç vermesi Türkiye ekonomisini yüzde 11,4 büyüttü. Türkiye için krizden sonra kesintisiz büyümeyi sürdürmesi önemli bir başarıdır. 2022 yılında ise büyüme yavaşlamış yüzde 5,5 olarak gerçekleşmiştir.

Yüksek, üst-orta, alt-orta, düşük gelirli ülkelerde 2008 yılında büyüme oranları düşmüştür. 2009 yılında yüksek gelirli ülkelerin büyümesi yüzde -3,3 daralma yaşamıştır. Üst-orta gelirli, alt-orta gelirli, düşük gelirli ülkelerde büyüme oranlarında düşüş yaşanmışsa da pozitif düzeyde kalmayı başarmışlardır. 2012 yılında düşük gelirli ülke ekonomisi yüzde -4,6 oranında daralmıştır. 2020 yılında pandeminin olumsuz etkisiyle yüksek gelirli (yüzde -4,2), üst-orta gelirli (yüzde -0,6), alt-orta gelirli (yüzde -3,1) ülke ekonomileri daralma yaşamıştır. Düşük gelirli ülkelerin büyüme oranları negatif düzeylere düşmemiştir.

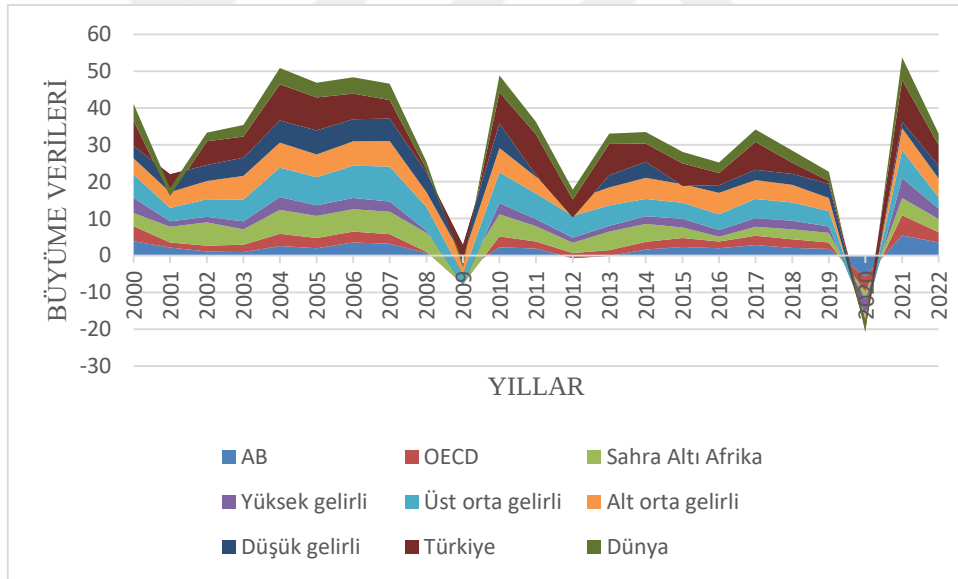
Dünya genelinin yine 2000-2022 dönemi ekonomik büyümesi incelendiğinde, 2000 yılından itibaren oranların pozitif seyrettiği söylenebilir. 2009 yılında küresel ekonomik kriz ve 2020 yılında yaşanan pandemi sebebiyle dünya ekonomisinde daralma yaşanmıştır. 2021 yılında büyüme oranı yüzde 6 artmış, 2022 yılında yüzde 3 olarak nispeten daha düşük seyretmiştir.

Tablo 2. 1. 2000-2022 Büyüme Verileri (GSYH Büyüme Oranı %)

Ülkeler Yıllar	AB	OECD	Sahra Altı Afrika	Yüksek gelirli	Üst orta gelirli	Alt orta gelirli	Düşük gelirli	Türkiye	Dünya
2000	3,9	4,08	3,5	4,13	6,34	4,42	3,31	6,93	4,52
2001	2,18	1,39	4,25	1,48	3,6	4,26	4,88	-5,8	2,01
2002	1,11	1,55	6,3	1,55	4,71	4,97	4,34	6,45	2,3

2003	0,91	2,04	4,1	2,19	5,94	6,37	4,99	5,76	3,11
2004	2,59	3,27	6,55	3,42	7,99	6,79	6,01	9,8	4,47
2005	1,93	2,82	5,99	2,88	7,65	6,15	6,49	8,99	4
2006	3,49	3	6,06	3,07	8,73	6,62	5,97	6,95	4,42
2007	3,16	2,6	6,14	2,7	9,49	6,99	6,09	5,04	4,38
2008	0,64	0,4	5,13	0,55	6,46	4,02	5,35	0,82	2,07
2009	-4,35	-3,4	3	-3,3	2,78	4,68	3,46	-4,8	-1,34
2010	2,23	2,99	5,94	3,03	8,33	6,64	6,7	8,43	4,54
2011	1,89	1,87	4,2	1,94	6,9	4,57	0,35	11,2	3,32
2012	-0,7	1,39	2,72	1,41	5,93	4,24	-4,6	4,79	2,71
2013	-0,08	1,52	5,06	1,5	5,58	4,89	3,3	8,49	2,81
2014	1,6	2,09	4,86	2,1	4,73	5,67	4,39	4,94	3,07
2015	2,31	2,43	2,87	2,37	4,33	5	-0,4	6,08	3,08
2016	1,98	1,83	1,27	1,84	4,27	5,77	2,13	3,32	2,81
2017	2,84	2,49	2,44	2,38	5,22	5,11	2,79	7,5	3,39
2018	2,07	2,36	2,65	2,36	4,95	4,75	3	2,98	3,29
2019	1,81	1,73	2,59	1,76	4,13	3,54	3,82	0,78	2,59
2020	-5,67	-4,2	-2	-4,2	-0,6	-3,1	0,02	1,94	-3,07
2021	5,47	5,47	4,7	5,34	7,52	5,99	1,78	11,4	6,02
2022	3,54	2,78	3,57	2,8	3,1	5,08	3,5	5,57	3,08

Kaynak: Dünya Bankası

Kaynak: Dünya Bankası'ndan alınan verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 2. 1. 2000-2022 Büyüme Verileri (GSYH Büyüme Oranı %)

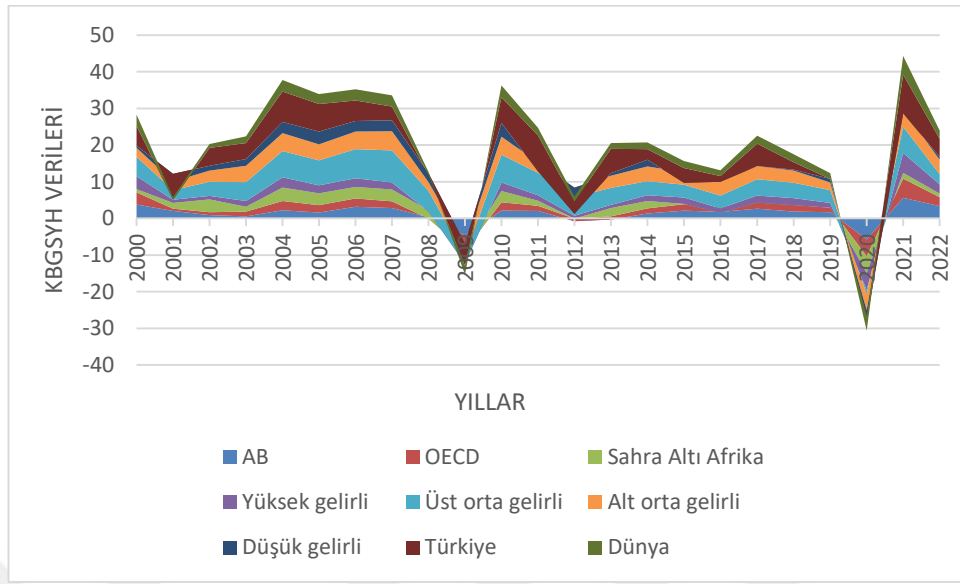
Ülke gruplarında, Türkiye'de ve dünyada kişi başına GSYH'ye Tablo 2. 2.'de değişimlerin daha iyi görülebilmesi için Şekil 2. 2'de yer verilmiştir. Buna göre, 2000-2009 yılları arasında kişi başına gayri safi hâsıla seçilmiş ülke, ülke grupları ve dünyada pozitif bir seyir göstermiştir. 2009 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin olumsuz etkileriyle AB, OECD, yüksek gelirli ülkeler ve Türkiye'de kişi başına gayri safi hasılanın negatif değerlere düşmesine neden olmuştur. AB'nde Euro krizi olarak anılan borç krizinin en fazla AB ülkelerini etkilemesi ve özellikle bazı ülkelerin kriz çıkmasına

girmesi kişi başına GSYH'yi 2012'de yüzde -0,8, 2013'de yüzde -0,3 oranında azaltmıştır. 2015-2016 yıllarında Sahra Altı Afrika'da emtia fiyatlarındaki düşüş kişi başına gayri safi hasılayı yüzde -1,4 oranında azaltmıştır. 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin olumsuz etkileri kişi başına gayri safi hasılayı yüzde -4 azaltmıştır. Türkiye ise pozitif düzeyde kalmayı başarmıştır. 2021 yılında dünyada yüzde 5,1 oranında artış olmuşken, 2022 yılında yüzde 2,2'ye düşmüştür.

Tablo 2. 2. 2000-2022 Kişi Başına GSYH (%)

Ülkeler Yıllar	AB	OECD	Sahra Altı Afrika	Yüksek gelirli	Üst orta gelirli	Alt orta gelirli	Düşük gelirli	Türkiye	Dünya
2000	3,78	3,33	0,83	3,49	5,35	2,45	0,61	5,39	3,12
2001	2,04	0,63	1,54	0,86	2,68	2,31	2,13	-7,1	0,67
2002	0,88	0,78	3,52	0,93	3,83	3,08	1,29	4,97	0,98
2003	0,55	1,29	1,37	1,57	5,08	4,5	1,86	4,37	1,8
2004	2,21	2,51	3,73	2,77	7,14	4,92	3,01	8,31	3,16
2005	1,56	2,08	3,17	2,21	6,81	4,35	3,47	7,53	2,71
2006	3,16	2,25	3,21	2,31	7,93	4,85	2,85	5,57	3,12
2007	2,81	1,82	3,27	1,88	8,72	5,24	2,99	3,75	3,1
2008	0,32	-0,4	2,28	-0,3	5,67	2,36	2,38	-0,4	0,81
2009	-4,6	-4	0,2	-4	2,01	3,01	0,55	-6	-2,5
2010	2,08	2,32	3,06	2,38	7,54	4,92	3,72	6,99	3,28
2011	2,07	1,36	1,38	1,51	6,08	2,88	-2,4	9,73	2,09
2012	-0,8	0,76	-0,05	0,85	5,02	2,6	-7,1	3,25	1,45
2013	-0,3	0,86	2,23	0,92	4,65	3,24	0,72	6,65	1,55
2014	1,34	1,4	2,04	1,52	3,85	4,01	1,84	2,88	1,83
2015	2,08	1,76	0,1	1,8	3,49	3,4	-2,9	4,04	1,87
2016	1,76	1,16	-1,41	1,26	3,48	4,2	-0,5	1,57	1,62
2017	2,68	1,88	-0,23	1,87	4,44	3,58	0,06	6,1	2,22
2018	1,89	1,78	-0,03	1,86	4,25	3,27	0,24	2,09	2,16
2019	1,72	1,23	-0,07	1,33	3,51	2,12	0,96	-0	1,52
2020	-5,7	-4,7	-4,54	-4,6	-1,1	-4,4	-2,7	1,15	-4
2021	5,59	5,3	1,54	5,38	7,15	4,65	-0,9	10,5	5,12
2022	3,36	2,4	1	2,5	2,79	4	0,78	4,87	2,26

Kaynak: Dünya Bankası

Kaynak: Dünya Bankası'ndan alınan verilerle oluşturulmuştur.

Şekil 2. 2. 2000-2022 Kişi Başına GSYH (%)

BÖLÜM 3: BİBLİYOMETRİ VE BİBLİYOMETRİK ANALİZ:

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

3. 1. BİBLİYOMETRİ VE BİBLİYOMETRİK ANALİZ

Bibliyometri terimi Latince ve Yunanca kelimeler olan “biblio” ve “metrics” terimlerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Biblio, Yunanca “kitap” anlamına gelen “biblion” kelimesinden “metrics” kelimesi ise “ölçü” birimi anlamına gelen Yunanca “metricus/metrikos” kelimelerinden türetilmiştir (Sengupta, 1992, s. 76). Bibliyometri, belirli bir alanda, dönemde, bölgede kişiler ya da kurum/kuruluşlar tarafından çıkarılmış yayınların ve yayınlar arasındaki ilişkilerin niceliksel analizidir (ULAKBİM, 2022). Başka bir tanıma göre bibliyometrik analiz, matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim kaynaklarına uygulanması şeklinde tanımlanabilir (Pritchard, 1969, s. 349).

Bibliyometrik analiz çalışmaları kapsamında American Chemical Society Dergisi’nde yer alan makalelerin kaynakçalarının değerlendirildiği çalışma, bu alanda yapılan ilk çalışmadır (Polat, Sağlam ve Sarı, 2013, s. 275). Türkiye’de bu alanda gerçekleştirilen çalışmaların öncüsü Ahmet Özinönü tarafından 1970 yılında yayımlanan “Growth in Turkish Positive Basic Sciences” adlı kitap olmuştur (Al, 2008, s. 10). Bibliyometrik analizler farklı alanlarda, ülkeler, kurum ve kuruluşlar arasında karşılaştırma yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. Bibliyometrik çalışmaların farklı alanları mevcuttur, araştırma verimliliği ve etkisine uygulanması, araştırmacının etkinliğine, kurumsal etkinliğe, dergilerin değerlendirilmesine uygulanması farklı çalışma alanlarına örnek olarak verilebilir (Tatar, 2010, s. 7). Bibliyometrik analiz ile yayınların veya belgelerin belirli özelliklerinin (yazar, konu, yayın bilgisi, atıf yapılan kaynaklar vb.) niceliksel analizinin yapıp ulaşılan verilerden hareketle farklı disiplinlerde bilimsel iletişim sürecinin nasıl gerçekleştiği araştırılabilir (Al ve Tonta, 2004, s. 19).

Bibliyometri alanı sayısal analiz ve istatistik kullanarak akademik yayın kalıplarını incelemektedir. Belirli bir yılda yayınlanan makale sayısına bakarak değerlendirici nitelikte olabileceği gibi makalelerin başkaları tarafından kullanılmasının araştırılması ile alıntı analizi ve kendisinden sonraki çalışmaların üzerindeki etkisinin ortaya konulabilmesi adına atıf analizi şeklinde de olabilmektedir. Bu şekilde yayınların

sayısının belirlenmesi ya da yayının nasıl olduğunun bilinmesi yapılacak olan diğer çalışmaları etkilemektedir (McBurney ve Novak, 2002, s. 108; Çiftçi ve diğerleri, 2016, s. 1098). Bibliyometri ile yapılan analizlerde yazar, konu, atıf, alıntı sayısı vb. gibi elde edilen nicel veriler istatistiksel olarak incelenir ve ulaşılan sonuçlar belirlenen herhangi bir disipline ait genel bir görünüm ortaya koymaya imkân verir.

3. 2. BİBLİYOMETRİK ANALİZ YÖNTEMLERİ

Bilimsel çalışmaların analizlerinin yapılarak içerik, sonuç ve etkinliklerinin belirlenmesi bibliyometrik yöntemlerle sağlanmaktadır (Beşel ve Yardımcıoğlu, 2017, s.134). Bibliyometrik yöntemler, yayınlara ait veri tabanlarındaki verileri kullanarak bilimsel yayınların genel yapısal bir görünümünü oluşturur, bu sayede yapılan öznel değerlendirmelere niceliksel bir ölçü de katar (Zupic ve Carter, 2014, s. 430). Bibliyometrik analiz için elde edilen verilerin analizinde kullanılan farklı bibliyometrik yöntemler bulunmaktadır. Bu yöntemlerden birkaçı şöyledir;

- ✓ Atıf analizi,
- ✓ Ortak atıf analizi
- ✓ Bibliyometrik haritalama
- ✓ Bibliyografik (Kaynakça) eşleşme analizi.

3. 2. 1. Atıf Analizi

Atıf analizi bir etki ölçüsü olarak kullanılır ve incelenen alana ilişkin en çok alıntı yapılan yazarların, makalelerin, dergilerin atıf analizlerini araştırmacılara sunar (Zupic ve Carter, 2014, s. 431). Bibliyometrik yöntemler içerisinde yaygın olarak bilinen ve en çok kullanılan yöntem atıf analizi olup ve odaklandığı temel nokta, atıflar ve alıntılardır. Atıf analizi, en çok atıf yapılan yazarın-derginin-makalenin-kitabın kendi alanında önemli kabul edilmesi temeline dayanmaktadır (Üsdiken ve Pasadeos, 1995, s.508-509). Aynı zamanda atıf analizi bilimsel literatürün kullanımının incelenmesi ve değerlendirilmesini de sağlamaktadır.

3. 2. 2. Ortak Atıf Analizi

Herhangi iki belgede birlikte atıf yapılan dokümanları niceliksel olarak ölçen doküman eşleştirme türüne ortak atıf analizi denilmektedir (Gülmez, Özteke ve Gümüş, 2021, s, 218). Bu analiz yöntemi, ortak atıf yapılan yazarları, makaleleri ve kaynakları temel almaktadır. Herhangi iki ögenin alıntılama sıklığı içerik ilişkisinin olma ihtimalini

de artırmaktadır (Zupic ve Carter, 2014, s. 431). Birden fazla yazarın ortak atıf alma sıklığı fazla olduğunda ortak atıf analizi güçlü olur. Eğer söz konusu yazarların, makalelerin ya da kaynakların ortak atıf sayısı yüksekse aralarındaki ilişkilerin güçlü olduğu kabul edilir ve bu durumda genellikle söz konusu ögelerin bireysel atıf alma durumları da yüksek gerçekleşir.

3. 2. 3. Bibliyometrik Haritalama

Bibliyometrik haritalama, analiz için elde edilen verilerin nicel yöntemlerle görselleştirilmesidir. Bu sayede veriler arasındaki ilişkilerin, verilerin tablolarla gösterimine oranla daha net ve detaylı ortaya konulmasını sağlamaktadır (Altıntop, 2019, s. 29; Güven, 2022, s. 60). Bibliyometrik haritalama, belirli bir alanda ya da konuda bilimsel literatürün yapısına genel bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda bilimsel araştırma alanları hakkında fikir edinmek ve bu alanlar arasındaki ilişki ağlarını görselleştirmek için kullanılır (Nees, 2011, s. 1-5).

3. 2. 4. Bibliyografik (Kaynakça) Eşleşme Analizi

Bibliyografik eşleşme, iki ya da daha fazla güncel bilimsel çalışmanın aynı kaynağa atıf yapmasıdır. Bir başka ifadeyle, aynı kaynağa atıf yapan bilimsel çalışmaların eşleşmesi olarak da tanımlanabilir. Bibliyografik eşleşmenin güncel çalışmalara odaklanması hem söz konusu çalışmaların mevcut durumu hem de gelecekteki çalışmaların eğiliminin nasıl olacağı konusunda bilgi vermektedir (Güven, 2022, s. 60).

Bibliyometrik analiz yapılırken bu yöntemler kullanılarak belirlenen bir disipline ait hangi konu başlıklarının çalışıldığı ve bu konuda katkı sağlayan yazarların kimler olduğu, en fazla hangi konunun çalışıldığı, en fazla hangi dilin kullanıldığı, en verimli çalışmaların isimleri, çalışma yapılan konu başlıklarının sayısı gibi durumlar belirlenebilmektedir. Aynı zamanda analizler sonucunda en verimli araştırmaların ve araştırmacıların belirlenmesi, ülkeler-kurumlar arasında karşılaştırmalar yapılması ve bunlar arasındaki etkileşimin ortaya konulması mümkün hale gelmektedir. Koehler'e göre bibliyometri uzmanları dört gruba ayrılabilir (Koehler, 2001, s. 120):

- ✓ Kişilerin, kurumların, ülkelerin etkinliği ve verimliliği ile ilgilenenler,
- ✓ Kitap, makale gibi yayınlar ile ilgili çalışmalar yapanlar,
- ✓ Atıf analizi ile ilgilenenler,

✓ Birlikte atıf analizi.

1980’li yıllar bibliyometriyle ilgili yapılan çalışmaların hız kazandığı dönemdir. Başlarda matematikçilerin, enformatikçilerin, sosyologların çalışma alanı olan bibliyometri, zamanla çeşitli alanlarda da uygulama alanı bulmuştur. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeyle paralel bir ilerleme göstermektedir (Önal, 2017, s. 1081). Çeşitli alanlarda yapılan yayınların kalite değerlendirmelerinin yapılması ve buna yönelik olarak bilimsel göstergelerin sayısındaki artış bibliyometrik analizlerin önem kazanmasını sağlamıştır.

3. 3. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Son yıllarda internet ve bilgi iletişim teknolojisinin de gelişmesiyle, bibliyometri konusunda yapılan çalışmalara ilgi artmış, bu artışa paralel olarak bibliyometri alanında yapılan bilimsel çalışmaların sayısında da bir artış meydana gelmiştir.

Ancak yapılan literatür incelemesinde ekonomik büyüme konulu literatürü analiz eden az sayıda çalışmaya rastlanmıştır. Özellikle ulusal literatürde yok denecek kadar azdır. Burada bu çalışmalardan örnekler sunulacaktır.

3. 3. 1. Uluslararası Literatür

Uluslararası literatürde ekonomik büyüme konulu bibliyometrik analizlerde büyümeyle ilişkisi ortaya konulan konular; enerji, karbondioksit salınımı, doğrudan yabancı yatırımlar, kamu borcu, turizm, yönetim, gıda güvenliği şeklindedir. Ancak son birkaç yılda büyüme ile ilişkisi en fazla araştırılan konunun “enerji” olduğu söylenebilir.

Örneğin enerji konulu ortaya konulan çalışmalardan biri olarak Bhuiyan, Zhang, Khare, Mikhaylov, Pinter ve Huang (2022), yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyümenin ilişkisini SCI/SSCI endeksli hakemli dergi makalelerini sistematik olarak gözden geçirmeyi amaçlamıştır. Çalışmada, Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri (Preferred Reporting Items for Systemic Reviews and Meta-Analyses=PRISMA) yaklaşımına uygun olarak 2010'dan 2021'e kadar toplam 46 makale gözden geçirilmiştir. Araştırma bulguları, yenilenebilir enerjinin hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkeler için ekonomik büyümeyi engellemediğini, oysa gelişmiş ülkeler için yenilenebilir enerji tüketiminin (eşik düzeyi) ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin çok az olduğunu göstermektedir.

Fernandes ve Samputra (2022) sistematik bir haritalama incelemesi kullanarak gıda güvenliği ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek için sistematik bir haritalama incelemesi kullanmıştır. Scholar Google, ScienceDirect, Elsevier ve JSTOR'dan, 2004-2021 yılları arasında yayınlanan 780 makale belirlenen kriterler çerçevesinde analiz edilmiştir. Sonuçlara göre çalışmaların %76,92'si gıda güvenliği ile ekonomik büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi desteklerken, %19,23'ü ilişki olmadığını göstermiştir. Dahası, 11 çalışma ekonomik büyümenin gıda güvenliği üzerinde pozitif etkisi olduğunu, bir çalışmada negatif etkisi olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, 7 çalışma gıda güvenliğinin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu, 1 çalışma negatif etkisi olduğunu ve iki çalışmada herhangi bir etkisi olmadığını göstermiştir.

Oliveira ve Moutinho (2021), yenilenebilir enerji, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma ilişkisi üzerine sistematik bir inceleme yaparak 2008 ile Mayıs 2021 arasında yayınlanan makaleler arasındaki bağlantıları aramayı amaçlamıştır. Sistematik Derleme ve Meta-Analizler için Tercih Edilen Raporlama Öğeleri (Preferred Reporting Items for Systematic Reviews and Meta-Analyses=PRISMA) metodolojisini kullanarak, Web of Science tarafından seçilen 111 makale ve Scopus tarafından seçilen 199 akademik makale örneğine ulaşılmıştır. Yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma grubunun analizi, yayınlanan makalelerin çoğunun iktisat bilimlerinde nicel metodolojiyi kullandığını göstermektedir. Sonuçlar, konuyla ilgili araştırmaların artan bir trende sahip olduğunu ve makalelerin çoğunun 2015 sonrası yayınlar olduğunu göstermektedir. Ayrıca Çin, yayınlanan eserlerde önde gelen ülke olmuştur. Renewable and Sustainable Energy Review bu kategoride en alakalı dergi iken Sustainability en çok yayına sahip dergi olarak belirlenmiştir. Yazarlar bulgular özelinde, yenilenebilir enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini anlamaya yönelik çalışmalarda örneklem grubu olarak az gelişmiş ekonomilere odaklanılması gerektiğini ve bu alanda bir açığın olduğunu belirlemiştir.

Debona, Leite ve Miraglia (2021), karbon emisyonları, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkileri çözmek için uygulanan ekonometrik modellere kapsamlı bir genel bakış açısı sunmaktadır. Önceden tanımlanmış uygunluk kriterlerini karşılayan 182 hakemli dergi makalesi Web of Science, SCOPUS ve EconPapers elektronik veri tabanlarından elde edilmiştir. Araştırma sonuçları yapay sinir ağları, STIRPAT modeli ve Granger nedenselliği, son yıllarda yazarlar tarafından kullanılan

başlıca modeller olduğunu göstermektedir. Genel olarak bu çalışmalarda kullanılan analiz edilen yöntemlerin, analiz edilen değişkenler arasındaki ilişkilerin araştırılmasında, yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım tartışmalarının teşvik edilmesinde ve uygun CO2 emisyonlarını azaltma politikalarının uygulanmasında etkili olduğu belirlenmiştir.

Cicea ve Marinescu (2021) bazı eğilimleri belirlemek ve ekonomik gerçeklik içindeki bazı olguları açıklamak için doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik büyüme alanındaki bilimsel çıktıyı bibliyometrik bir analize dayalı olarak analiz etmiştir. Makale, VOSViewer ve Citespace yazılımı tarafından sağlanan araçları kullanarak Scopus veri tabanındaki 2281 makaleyi analiz etmiştir. Analiz birkaç düzeyde gerçekleştirilmiştir: Bilgi yayma tipolojisi, yayınların tematik alanı, belgelerin zamansal/coğrafi dağılımı ve bilimsel içerikleri. VOSViewer'daki küme analizine göre yazarlar, doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki bağlantının çok güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Analiz sırasında yazarların odak noktası doğrudan yabancı yatırım ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin genel ekonomik yönlerinden çok, yıllar boyunca çalışmalarda kullanılan anahtar kelimelerden (Örneğin, 2000 yılı başlarında sıklıkla kullanılan anahtar kelimeler “üretim”, “ekonomik etki”, “büyüme oranı”, “yayılma etkisi” iken 2015 yılından sonra “kirlilik”, “çevre ekonomisi” vb. anahtar kelimeler bulunabilir) hareketle, ekoloji ve çevre koruma unsurlarına doğru kaymış, doğrudan yabancı yatırım alan ya da yapan ülkenin ve buna karar vericilerin çevresel sorunları ve korumayı da dikkate alması gerekliliği sonucuna ulaşılmıştır.

AlKhars, MiahQuadrat-Ullah ve Kayal (2020) altı Körfez İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council: GCC) ülkesinde (Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Umman ve Kuveyt) enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ilişkin mevcut literatürü analiz etmiştir. Çalışmanın örneklemini 2006-2019 dönemini kapsayan 18 dergide yayınlanan 59 makale oluşturmaktadır. Makaleler iki kategoriye ayrılmıştır. Birinci kategori enerji-büyüme ilişkisini bireysel ülke düzeyinde analiz eden çalışmaları, ikinci kategori ilişkiyi çok ülke düzeyinde analiz eden çalışmaları içermektedir. Bu çalışmanın sonuçları enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisinde literatürde var olan hipotezleri destekleyip desteklemediğine göre gruplandırılmıştır. Çalışmaların %18'inin büyüme, %26'sının koruma, %43'ünün geri besleme ve %13'ünün yansızlık hipotezini desteklediğini ortaya koymuştur. Yazarlara

göre, sonuçlar büyük oranda geri besleme hipotezini desteklediği için GCC ülkelerindeki enerji politikalarının odak noktası, sanayi ve kalkınma faaliyetlerinin genişlemesi ve büyümesi için enerji arzının kesintisiz olarak mevcudiyeti olmalıdır. Ayrıca GCC ekonomilerinin sürdürülebilir gelişimi ve büyümesi ve çevresel zorlukların üstesinden gelinmesi için, enerji tedarik havuzunda yenilenebilir enerji teknolojilerinin yaygınlaştırılmasına ihtiyaç vardır.

Ahmad, Menegaki ve Al-Muharrami (2020), turizm-ekonomik büyüme ilişkisinin sistematik literatür taramasını gerçekleştirmiştir. Öncelikli olarak çalışmada atıf analizi yapılarak literatürün kuşbakışı bir görünümü sağlanmıştır. Ardından kullanılan değişkenler, analiz ülkesi, analiz türü, metodoloji ve nedenselliğin yönü hakkında en etkili 100 makalenin ayrıntılı bir içerik analizi oluşturulmuştur. Toplamda, kapsamlı bir anahtar kelime listesi kullanılarak Scopus veri tabanında ilgili 284 makale bulunmuştur. Atıf analizi incelendiğinde, Tourism Management dergisinin toplam 2527 atıf sayısı ile lider dergi olduğu, Tourism Economics dergisinin ise bu konuda toplam 41 yayın sayısı ile başı çektiği görülmektedir. Juan Gabriel Brida en üretken yazarken, Lee ve Chang (2008) en etkili makale olarak kabul edilmektedir. İçerik analizi, %58'inin zaman serisi uyguladığını ve %38'inin panel veri analizini kullandığını ortaya koymaktadır. Büyümeye neden olan turizm, hem zaman serisi hem de panel çalışmalarında önde gelen sonuçtur. Uluslararası turizm gelirleri/kazançları/harcamaları ve uluslararası turist sayısı, turizmi ölçmek için en yaygın kullanılan değişkenlerdir.

Mardani, Streimikiene, Cavallaro, Loganathan ve Khoshnoudi (2019), karbondioksit (CO₂) emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin kapsamlı bir özetini sunmuştur. Bu bağlamda, Web of Science veri tabanı seçilmiş ve PRISMA olarak adlandırılan nitel bir sistematik ve meta-analiz yöntemi kullanılmıştır. Ekonomik büyüme ve CO₂ emisyonları ile diğer göstergeler arasındaki ilişkinin geniş bir incelemesine ulaşmak için 1995 ile 2017 yılları arasında 55 bilimsel uluslararası dergide yayınlanan 175 makale üzerinde çalışılmıştır. Seçilen makaleler yazar adı, yayın yılı, veri süresi, analiz teknikleri türleri, veri analiz yöntemi, gösterge adları, ülke ya da ülke grupları, dergiler ve sonuçlar açısından analiz edilmiştir. Analize göre CO₂ emisyonları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedenselliğin var olduğu gerçeği göz önüne alındığında, ekonomik büyüme arttıkça veya azaldıkça daha fazla CO₂ emisyonu daha

yüksek veya daha düşük seviyelerde ortaya çıkar ve sonuç olarak, emisyonlardaki olası bir azalmanın ekonomik büyüme üzerinde olumsuz bir etkisi olur.

Rahman, Ismail ve Ridzuan (2019), kamu borcunun bir ülke veya ekonomiler grubunun ekonomik büyümesi üzerindeki etkileri konusunda görüş birliğinin olup olmadığını incelemiştir. PRISMA prosedürü kullanılarak SCOPUS veri tabanındaki 33 makale üzerinde sistematik bir inceleme gerçekleştirilmiştir. Kamu borçları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda görüş birliği olmadığı tespit edilmiştir. İlişki pozitif, negatif ve hatta doğrusal olmayabilir. Bulgular, hükümetlere ve politika yapıcılara, mevcut borçların büyüme düzeyini nasıl etkilediğini araştırarak maliye politikalarını tasarlamalarında yardımcı olabilir. Yazarlara göre, gelecekteki çalışmalar, üst-orta gelirli ekonomilerde kamu borcunun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini araştırmalıdır.

Yerrabati ve Hawkes (2015), yönetim ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran çalışmaların sistematik literatür incelemesini yapmıştır. Yazarlara göre bu alanda farklı metodolojiler, veri kaynakları ve ülke gruplamaları kullanan çalışmaların sayısı giderek arttığından, raporlanan sonuçlar arasında yüksek miktarda heterojenlik oluşmaktadır. Bu durum, hem politika yapıcıların hem de araştırmacıların büyüme için yönetişimin önemi konusunda farklı görüşlere sahip olmalarına yol açmıştır. Çalışmada, 1980- 2012 yılları arasında 29 çalışmaya dayalı olarak Güney ve Doğu Asya Pasifik ülkelerinde yönetişim ve büyüme hakkındaki ampirik kanıtları meta-sentezlemiştir. Ampirik sonuçlar, yolsuzluğun büyüme ile anlamlı ve negatif, hükümet etkinliği ve düzenlemenin ise pozitif ve anlamlı bir şekilde ilişkili olduğunu göstermektedir. Siyasi istikrar ve hukukun ekonomik büyüme üzerinde önemli bir etkisi yoktur. Literatürün, ifade özgürlüğü ve hesap verebilirliğin büyüme üzerindeki gerçek etkisine dair kanıt sağlamada başarısız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Son olarak, genel yönetişim büyüme için önemlidir.

3. 3. 2. Ulusal Literatür

Türkçe literatürde ekonomik büyüme konulu çalışmaların bibliyometrik analizinin neredeyse yapılmadığı söylenebilir. Litaratürde konuyla ilgili çok az sayıda çalışma bulunmuş ve burada özetlenmiştir.

Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi iktisat literatürünün önemli konularından biri olması nedeniyle çok sayıda araştırmaya konu olmuştur. Gökmenoğlu

ve Yavuz (2022), kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürün ortak ve farklı yönlerini bibliyometrik analiz ile belirlemeye çalışmıştır. Bu yönler belirlenirken Web of Science'dan derlenen 1975-2021 dönemi kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ile ilgili 3498 makale VOSviewer yazılımı ile analiz edilmiş ve bibliyometrik ağ haritaları çıkarılmıştır. Yapılan analiz neticesinde literatürün genelinde Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Almanya gibi gelişmiş ülkelerden yazarların ön plana çıktığı ve literatürü şekillendirdiği görülmüştür. Çalışmalarda kullanılan kamu harcamaları ve büyüme anahtar kelimelerinin yanı sıra maliye ve para politikası anahtar kelimelerinin de sıklıkla kullanıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmaların genel itibarıyla 2005 yılından sonra hızla artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Barış ve Oruç (2019), “Türkiye’de Enerji ve Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Makalelerin Bibliyometrik Analizi (2000-2019)” adlı çalışmada, 2000-2019 yılları arasında Türkiye’de enerji ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran makalelerin nicelik ve nitelik yönünden değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Çalışmada bibliyometrik analiz yöntemi kullanılmıştır. Web of Science, Google, Google Akademik ve Gaziosmanpaşa Üniversitesi Kütüphanesinin üye olduğu veri tabanları üzerinden verilere ulaşılmıştır. “Enerji, ekonomik büyüme ve Türkiye” anahtar kelimeleri Türkçe ve İngilizce olarak veri tabanında taratılarak 75 adet makaleye ulaşılmıştır. Araştırma sonucuna göre, en çok çalışılan konulardan birincisi Türkiye’de enerji tüketimi ve ekonomik büyüme, ikincisi Türkiye’de elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme olduğu, Türkiye’de enerji ve ekonomik büyüme konulu makaleler en çok 2016 yılında sonrasında sırayla 2018, 2015 yıllarında yazıldığı görülmüştür. Çalışma kapsamında incelenen 75 makale 141 yazar tarafından yazılmıştır. Yazar sayıları ağırlıklı olarak; tek yazarlı 25 makale, iki yazarlı 41 makale olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen makalelerin en çok Türkçe olarak yazıldığı, en çok kullanılan anahtar kelimelerin sırasıyla; ekonomik büyüme, enerji tüketimi, nedensellik analizi, eşbütünleşme analizi, Türkiye, ARDL olduğu görülmüştür. İncelenen 75 makaleye toplam 2506 tane atıf yapılmıştır. Araştırma yöntemlerinden en çok kullanılanları sırasıyla; Nedensellik, Eşbütünleşme, ARDL analizleri olmuştur. İncelenen 75 makale nedensellik hipotezlerine göre değerlendirildiğinde; 21 büyüme, 14 koruma, 11 geri bildirim ve 6 tarafsızlık hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir. İncelenen

makalelerin sonuçları da enerji ve ekonomik büyüme konusundaki nedensellik yönü hakkında uzlaşa olmadığını göstermiştir.

Çağlan ve Çelik (2018) Türkiye örneğinde ekonomik büyüme ile finansal gelişmişlik arasındaki nedensellik ilişkisini inceleyen ampirik araştırmalarda kullanılan metodoloji, veri ve ekonometrik yöntemlere ilişkin sistematik ve kapsamlı bir bakış sunmaktadır. Çalışmanın bulguları şöyle özetlenebilir: (i) Makalelerde 1968 ile 2015 arasında farklı aralıklarda dönemler kullanılmıştır. En fazla işlenen dönemin 1998-2003 arası dönem olduğu görülmektedir. (ii) Ele alınan 35 makaleden 19'unda üç aylık, 11'inde yıllık, 4'ünde aylık, sadece 1 makalede ise altı aylık veriler kullanılmıştır. (iv) Bu çalışma kapsamında taranan makalelerde kullanılan ekonometrik analizler ise şöyledir: Yarıdan fazlasında Granger Nedensellik Testi kullanılmıştır. Bunun yanında Johansen Eşbütünleşme Testi, Gregory-Hansen Eşbütünleşme Testi, ARDL (Autoregressive Distributed Lag) Eşbütünleşme Yöntemi, Yapısal Olmayan VAR Modeli, Hata Düzeltme Modeli, Todo-Yamamoto Testi, Hacker Ve Hatemi-J Nedensellik Testi kullanılan diğer ekonometrik yöntemler arasında sayılabilir. (v) Finansal gelişmişlik ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki arz öncüllü ve talep takipli olarak iki ayrı grupta değerlendirildiğinde, Türkiye örneğinde hem arz öncüllü hipotezi hem de talep takipli hipotezi doğrulayan çalışmalara rastlanmıştır; hatta kimi çalışmalarda çift taraflı nedensellik tespit edilmiştir.

BÖLÜM 4: ARAŞTIRMA YÖNTEMİ ve ANALİZ BULGULARI

4. 1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Bu araştırmada tarama ve bibliyometrik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Tarama yöntemi, veri toplamak amacıyla araştırma yapılacak alana ait mevcut doküman ve kayıtların sistemli şekilde incelenmesidir. Bibliyometrik analiz ise matematiksel ve istatistiksel yöntemlerin kitaplara ve diğer iletişim kaynaklarına uygulanması şeklinde tanımlanabilir (Pritchard, 1969, s. 349).

Bibliyometrik analizle ekonomik büyüme ve ilişkili değişkenlerin nicel görünümünün incelenebilecek olmasından hareketle, ekonomik büyüme ile ilgili ulusal lisansüstü (yüksek lisans ve doktora) tezlerin bibliyometrik göstergeler açısından değerlendirilmesi ve elde edilen verilen ortaya konulması araştırmanın temel amacıdır. Yapılacak bibliyometrik analiz çerçevesinde “ekonomik büyüme konulu lisansüstü (yüksek lisans-doktora) tezlerin bibliyometrik görünümü nasıldır?” sorusundan hareket edilerek şu sorulara cevap aranmıştır:

- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin türüne göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin izli/izinsiz olma durumuna göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin danışman ünlülerine göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin üniversitelere göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin kullanılan dil açısından dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin enstitülere göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin konularına göre dağılımı nasıldır?

- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinde kullanılan araştırma yöntemlerine göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin ilişkilendirilen konulara göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinde kullanılan ülke/ülke grubuna göre dağılımı nasıldır?
- Ekonomik büyüme ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezlerinin üniversite türüne göre dağılımı nasıldır?

4. 1. 1. Araştırmanın Evreni ve Örneklem

Çalışmada araştırmanın evrenini, ekonomik büyüme ve iktisadi büyüme ile ilgili lisansüstü tezler, örneklemini, YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin arama motoruna “ekonomik büyüme, iktisadi büyüme, GSYH, GSYİH, gayri safi yurtiçi hâsıla” temel anahtar kelimeleri girilerek 1989-2022 yılları arasında yayımlanmış yüksek lisans ve doktora olmak üzere toplam 1484 adet tez oluşturmaktadır. Başlangıç yılı olarak 1989'un seçilmesinin nedeni e-ortama girilmiş olan tezlere o tarihten itibaren ulaşılmasıdır.

4. 1. 2. Araştırmanın Sınırlılıkları

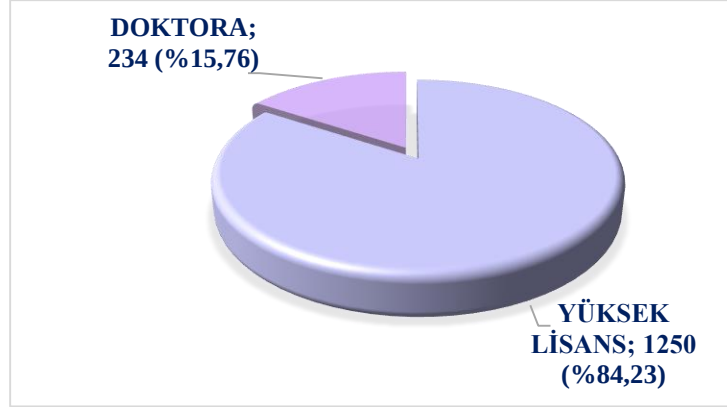
Son erişim tarihi 31/12/2022 olarak belirlenen YÖK Ulusal Tez Merkezi'nin arama motoruna “ekonomik büyüme, iktisadi büyüme, GSYH, GSYİH, gayri safi yurtiçi hâsıla” temel anahtar kelimeleri girilerek ulaşılan 1484 adet lisansüstü (yüksek lisans-doktora) tez ile sınırlıdır. Aynı zamanda tezlerin türüne ve izinli (erişime açık, ulaşılabilen)/izinsiz (erişime kapalı, ulaşılamayan) olma durumlarına göre dağılımları dışında, diğer soruların analizlerine yeterli bilgiye ulaşamayacağından izinsiz tezler dâhil edilmemiştir.

4. 2. ARAŞTIRMA BULGULARI

4. 2. 1. Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Araştırmaya yüksek lisans ve doktora olmak üzere toplam 1484 adet lisansüstü tez izinli/izinsiz ayrımı yapılmaksızın dâhil edilmiştir. Şekil (4.1) incelendiğinde, ilgili tezlerin 1250 adet ile % 84,23'ünü yüksek lisans tezleri, 234 adet ile % 15,76'sını

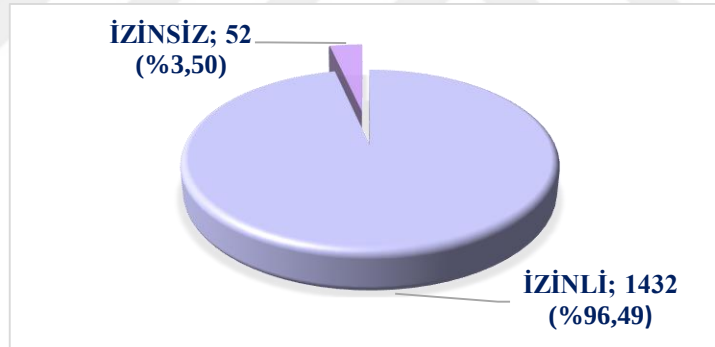
doktora tezleri oluşturmaktadır. Yüksek lisans çalışmaları doktora çalışmalarına göre daha fazladır.

Şekil 4. 1. Lisansüstü Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

4. 2. 2. Lisansüstü Tezlerin İzinli/İzinsiz Olma Durumlarına Göre Dağılımı

Araştırmanın bu bölümünde, analize dâhil edilen 1484 adet tezdten 1432'si (% 96, 49) izinli, 52'sinin ise (% 3, 50) izinsiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Şekil 4.2). Bundan sonra yapılacak olan analizlere izinsiz tezler dâhil edilmeyecektir.

Şekil 4. 2. Lisansüstü Tezlerin İzinli/İzinsiz Olma Durumlarına Göre Dağılımı

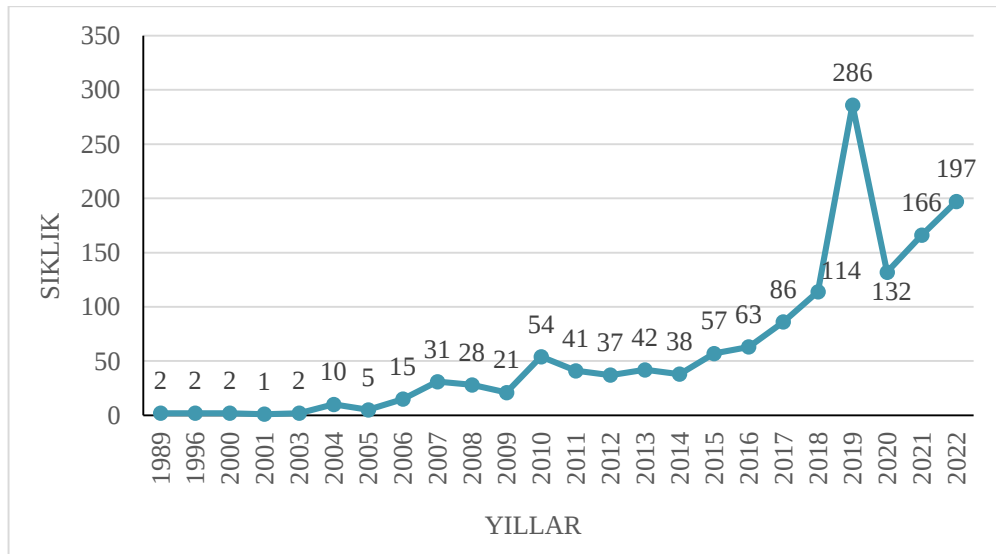
4. 2. 3. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Ekonomik büyüme konulu çalışmaların yıllara göre dağılımı Şekil 4.3'de gösterilmiştir. Buna göre, çalışmaların yıllar itibariyle artış gösterdiği görülmektedir. 2010 yılı da dâhil olmak üzere artan çalışmalar bu yıldan sonra azalış eğilimine girmiştir. 2015 yılında tekrar artış yaşanmıştır. 2019 yılının 286 adet çalışma ve % 19,97 pay ile en fazla çalışma yapılan yıl olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İkinci sırada 197 adet çalışma % 13,75 pay ile 2022 yılı, üçüncü sırada 166 adet çalışma % 11,59 pay ile 2021 yılı takip etmiştir. Genel olarak 2005 yılından sonra ekonomik büyümeye yönelik ilgi artmıştır. Bir ülkenin refah düzeyinin artırılabilmesi için uzun dönem ekonomik büyümeyi sağlamanın ve istikrarlı bir şekilde sürdürmenin çok önemli olduğu

anlaşılmıştır. Ancak büyümenin öneminin anlaşılması onun kolay bir şekilde gerçekleştirileceği anlamına gelmemektedir. Burada başarılı bir büyümeyi gerçekleştirmenin hangi faktörlere bağlı olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Büyümenin doğrudan kaynakları denildiğinde sermaye, emek ve teknoloji anlaşılmaktadır. Fakat bu faktörler büyümeyi tek başına açıklamakta yetersiz kaldığından, bunlar dışında pek çok faktör özellikle kurumsal faktörler, enerji, iklim, çevrenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi çeyrek yüzyıldır dünya genelinde araştırılmaktadır. Dünya'daki trende paralel olarak Türkiye'de de bu alanda yazılan lisansüstü tez sayısında artış olmuştur.

2020 yılında tez sayısındaki düşüşün sebebi Covid-19 pandemisine karşı alınan önlemler ve eğitime ara verilmesi olduğu söylenebilir. Bu sürecin ülke ekonomileri ve büyüme oranları üzerindeki etkilerinin araştırılacağı düşünülürse gelecek yıllarda ekonomik büyüme ile ilgili çalışmaların sayısında artış olması beklenebilir. Normalleşme süreciyle birlikte eğitime devam edilmesi, sürecin ekonomik etkilerinin araştırılması 2021 ve 2022 yıllarında ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin sayısındaki artışın bir nedeni olabilir.

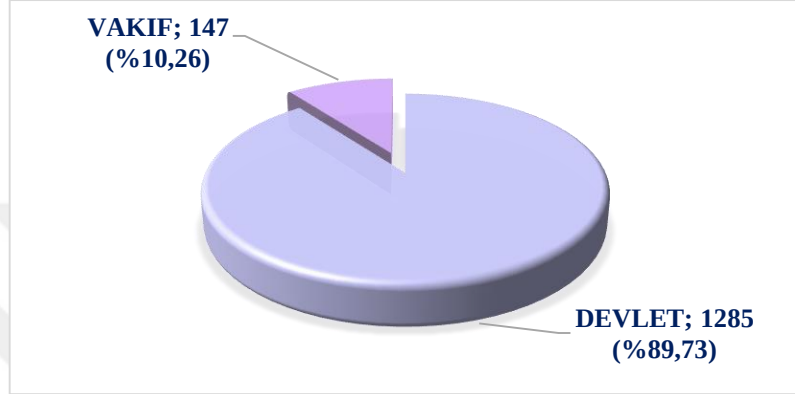
Bununla birlikte lisansüstü tezlerin sayısının artması üniversite sayısının zaman içinde artmasının bir yansıması, internetin yaygınlaşması ve dijitalleşmenin etkisiyle birlikte bilgiye ulaşmanın kolaylaşması da olabilir. Ancak şu gerçeği de gözden uzak tutmamak gerekir ki tez hazırlama sürecinin zaman alması lisansüstü tezlerin sayısındaki değişimlerin nedenlerini net olarak ifade etmeyi engellemektedir.

Şekil 4. 3. Lisansüstü Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

4. 2. 4. Lisansüstü Tezlerin Üniversite Türüne Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin yazıldıkları üniversitelerin türüne dağılımı Şekil 4.4 gösterilmiştir. Buna göre, 1285 (% 89,73) adet tezin devlet üniversitesinde, 147 (% 10,26) adet tezin ise vakıf üniversitelerinde yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Vakıf üniversitelerinin devlet üniversitelerine göre yakın bir geçmişe sahip olması yapılan tez sayısının az olmasında önemli bir etkidir.

Şekil 4. 4. Lisansüstü Tezlerin Üniversite Türüne Göre Dağılımı

4. 2. 5. Lisansüstü Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımı

Bu bölümde, ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin danışman ünvanlarına göre durumu gösterilmiştir. Buna göre Tablo 4.1 incelendiğinde, en fazla paya sahip danışman ünvanının % 36,73 ile 526 tezde Prof. Dr. olduğu tespit edilmiştir. Bu durumu sırasıyla % 33,10 pay ile (474) Doç. Dr., % 30,02 pay ile (430) Yrd. Doç. Dr. / Dr. Öğr. Üyesi /Dr. İzlemektedir. Ayrıca danışman ünvanı olarak en az paya sahip olan ünvanın Öğr. Görevlisi ünvanı olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. 1. Lisansüstü Tezlerin Danışman Ünvanlarına Göre Dağılımı

DANIŞMAN ÜNVANLARI	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
YRD.DOÇ.DR./DR.ÖĞR.ÜYESİ/DR.	430	30,02
DOÇ.DR.	474	33,10
PROF.DR.	526	36,73
ÖĞR.GÖREVLİSİ	2	0,13
TOPLAM	1432	100,0

4. 2. 6. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin üniversitelere göre dağılımı Tablo 4.2’de gösterilmiştir. Buna göre, en yüksek çalışma sayısına sahip 10 üniversite şu şekildedir: Birinci sırada 84 adet çalışma ile İstanbul Üniversitesi, ikinci sırada 52 adet çalışma ile Marmara Üniversitesi, üçüncü sırada 40 adet çalışma ile Selçuk Üniversitesi, dördüncü sırada 37 çalışma ile Atatürk Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi, beşinci sırada 36 adet çalışma ile

Hacettepe Üniversitesi, altıncı sırada 35 adet çalışma ile Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, yedinci sırada 34 adet çalışma ile Erciyes Üniversitesi, sekizinci sırada 33 adet çalışma ile Karadeniz Teknik Üniversitesi, dokuzuncu sırada 31 çalışma ile Adnan Menderes Üniversitesi, onuncu sırada ise 30 çalışma ile Anadolu Üniversitesi ve Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi yer almaktadır. 21 üniversitede ise yalnız 1 tez yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 4. 2. Lisansüstü Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

ÜNİVERSİTELER	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
ADİYAMAN ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ	14	1,0
AĞRI İBRAHİM ÇEÇEN ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ	11	0,76
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ	10	0,70
ALANYA ALAADDİN KEYKUBAT ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
ANADOLU ÜNİVERSİTESİ	30	2,10
ANKARA ÜNİVERSİTESİ	13	0,90
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ	9	0,62
ANKARA SOSYAL BİLİMLER ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ	10	0,70
ARDAHAN ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ	37	2,60
ATILIM ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
AVRASYA ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ	31	2,20
BAHÇEŞEHİR ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ	20	1,40
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	30	2,10
BARTIN ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
BATMAN ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
BEYKENT ÜNİVERSİTESİ	9	0,62
BEYKOZ ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ	10	0,70
BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
BURSA TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ	13	0,90
ÇAĞ ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ	28	2,0
ÇANKAYA ÜNİVERSİTESİ	14	1,0
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ	26	1,81
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	37	2,60
DİCLE ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
EGE ÜNİVERSİTESİ	21	1,50
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ	34	2,40
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ	24	1,70
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
FATİH ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
FIRAT ÜNİVERSİTESİ	4	0,27

GALATASARAY ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
GAZİ ÜNİVERSİTESİ	24	1,70
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ	27	1,90
GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	8	0,55
GEDİZ ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ	7	0,48
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ	36	2,60
HALIÇ ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
HARRAN ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ	20	1,40
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ	18	1,30
HİTİT ÜNİVERSİTESİ	7	0,48
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
İHSAN DOĞRAMACI BİLKENT ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ	11	0,76
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ	84	5,90
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ	6	0,41
İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ	6	0,41
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ-CERRAHPAŞA	3	0,20
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ	14	1,0
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
İSTANBUL MEDENİYET ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
İSTANBUL OKAN ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	9	0,62
İSTANBUL TİCARET ÜNİVERSİTESİ	26	1,81
İZMİR DEMOKRASİ ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
İZMİR EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ	6	0,41
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
KAFKAS ÜNİVERSİTESİ	10	0,70
KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ	11	0,76
KARA HARP OKULU KOMUTANLIĞI	1	0,06
KARABÜK ÜNİVERSİTESİ	8	0,55
KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	33	2,30
KARAMANOĞLU MEHMET BEY ÜNİVERSİTESİ	10	0,70
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
KIRGIZİSTAN-TÜRKİYE MANAS ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ	25	1,74
KOÇ ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ	28	2,0
KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
MALTEPE ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ	25	1,74
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
MARMARA ÜNİVERSİTESİ	52	3,63
MEF ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
MERSİN ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
MUĞLA SITKI KOÇAN ÜNİVERSİTESİ	9	0,62

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ	6	0,41
NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ	35	2,44
NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ	21	1,50
NUH NACİ YAZGAN ÜNİVERSİTESİ	6	0,41
OKAN ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
ORTADOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	9	0,62
OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ	2	0,13
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ	18	1,30
RECEP TAYYİP ERDOĞAN ÜNİVERSİTESİ	6	0,41
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	25	1,74
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ	40	2,80
SIİRT ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ	13	0,90
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ	19	1,32
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ	3	0,20
TED ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
TEKİRDAĞ NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ	30	2,10
THE UNIVERSITY OF YORK	1	0,06
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ	12	0,83
TOROS ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ	13	0,90
TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
TÜRK HAVA KURUMU	3	0,20
UFUK ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
UNIVERSITY OF SKOVDE	1	0,06
UŞAK ÜNİVERSİTESİ	9	0,62
YALOVA ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ	10	0,70
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ	7	0,50
YOZGAT BOZOK ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ	4	0,27
ZİRVE ÜNİVERSİTESİ	1	0,06
ZONGULDAK BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ	17	1,20
ZONGULDAK KARAELEMAN ÜNİVERSİTESİ	5	0,34
TOPLAM	1432	100,0

Not: Üniversiteler alfabetik olarak sıralanmıştır.

4. 2. 7. Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

Enstitülere göre dağılımı incelenen lisansüstü tezler Tablo 4.3'da gösterilmiştir. Buna göre, en fazla tezin % 89,76'lık oranla (1284) sosyal bilimler enstitüsüne ait olduğu görülmektedir. İkinci sırada % 6,87'lik oranla (97) lisansüstü eğitim enstitüsü, üçüncü sırada ise % 1,50'lik oranla (21) fen bilimleri enstitüsü olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dış ticaret enstitüsü (7), finans enstitüsü (5), bankacılık ve sigortacılık enstitüsü (5), ekonomi ve sosyal bilimler enstitüsü (4), ortadoğu araştırmaları; ortadoğu ve islam araştırmaları, yurtdışı, savunma bilimleri, sağlık bilimleri enstitülerinde (2) adet tez yazıldığı tespit edilmiştir. 1 enstitü de 1 adet tez yazıldığı gözlenmiştir. Ekonomik büyüme konusu sosyal bilimler ile ilgili bir konu olmasından dolayı

ekonomik büyümeyle ilgili en fazla tezin sosyal bilimler enstitüsüne ait olması normal bir sonuçtur.

Tablo 4. 3. Lisansüstü Tezlerin Enstitülere Göre Dağılımı

ENSTİTÜ	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
SOSYAL BİLİMLER	1284	89,76
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENS.	97	6,87
FEN BİLİMLERİ	21	1,50
DIŞ TİCARET	7	0,50
EKONOMİ VE SOSYAL BİLİMLER	4	0,27
BANKACILIK VE SİGORTACILIK	5	0,34
FİNANS	5	0,34
BÖLGE ÇALIŞMALARI	1	0,06
ORTADOĞU ARAŞTIRMALARI;	2	0,13
ORTADOĞU ve İSLAM ARAŞTIRMALARI		
YURTDIŞI ENS.	2	0,13
SAVUNMA BİLİMLERİ	2	0,13
SAĞLIK BİLİMLERİ	2	0,13
TOPLAM	1432	100,0

4. 2. 8. Lisansüstü Tezlerin Dillere Göre Dağılımı

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında ulaşılan 1432 adet lisansüstü tezin 1222'si % 85,33 pay ile Türkçe olarak, 206 tezin ise % 14,40 pay ile İngilizce olarak yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca her birinden 3 adet olmak üzere Kırgızca ve 1 adet Fransızca tezler olduğu da görülmektedir.

Tablo 4. 4. Lisansüstü Tezlerin Dillere Göre Dağılımı

DİLLER	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
TÜRKÇE	1222	85,33
İNGİLİZCE	206	14,40
KIRGIZCA	3	0,20
FRANSIZCA	1	0,06
TOPLAM	1432	100,0

4. 2. 9. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında bulunan “ekonomik büyüme, iktisadi büyüme, GSYH, GSYİH, gayri safi yurt içi hâsıla” konulu 1432 adet lisansüstü tezin araştırma yöntemlerine göre dağılımı Tablo 4.5’de verilmiştir. Araştırma yöntemleri bazında yapılan araştırmaya göre en fazla tercih edilen araştırma yönteminin 741 adet tezde % 51,74 pay ile zaman serisi analizi olduğu tespit edilmiştir. Zaman serisi analizini sırasıyla 523 adet tezde % 36,52 pay ile panel veri analizi, 126 adet tezde % 8,80 pay ile derleme/literatür incelemesi yöntemleri tercih edildiği görülmektedir. 17 adet tezde panel veri analizi-zaman serisi analizi-yatay kesit veri analizi olmak üzere üç yöntem bir arada kullanılmıştır. 8 adet tezde yatay kesit veri analizi, 10 adet tezde diğer

analiz yöntemleri kullanılmıştır. Diğer analiz yöntemleri; SWOT (Zayıf yönler, güçlü yönler, tehditler, fırsatlar) analizi, makine öğrenmesi tabanlı yöntemler, OLG (Kesişen Nesiller Ekonomisi) modeli şeklindedir.

Tablo 4. 5. Lisansüstü Tezlerin Araştırma Yöntemlerine Göre Dağılımı

ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
DERLEME; LİTERATÜR İNCELEMESİ	126	8,80
ZAMAN SERİSİ ANALİZİ	741	51,74
PANEL VERİ ANALİZİ	523	36,52
ANKET	6	0,41
BİRDEN ÇOK ANALİZ (PANEL VERİ, ZAMAN SERİSİ, YATAY-KESİT VERİ ANALİZİ)	17	1,20
YATAY-KESİT VERİ ANALİZİ	8	0,55
DİĞER ANALİZ YÖNTEMLERİ	10	0,70
TOPLAM	1432	100,0

4. 2. 10. Lisansüstü Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımı

Lisansüstü tezlerin alanlarına göre dağılımı Tablo 4.6'da gösterilmiştir. Buna göre, en fazla dağılıma sahip ilk 5 alan şu şekildedir: Birinci olarak 1045 (% 73,0) tez ile ekonomi, ikinci olarak 216 (% 15,08) tez ile ekonometri, üçüncü olarak 49 (% 3,42) tez ile bankacılık, dördüncü olarak 37 (% 2,58) tez ile işletme ve son olarak 29 (% 2,02) tez ile maliye olmuştur. 5 alanda 1 adet tez yazıldığı ve alan belirtilmeyen 2 tezin bulunduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. 6. Lisansüstü Tezlerin Alanlarına Göre Dağılımı

ALANLAR	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
BANKACILIK	49	3,42
BİLİM VE TEKNOLOJİ	5	0,34
BİYOİSTATİSTİK	1	0,06
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ	7	0,50
DİN	1	0,06
EKONOMETRİ	216	15,08
EKONOMİ	1045	73,0
ENERJİ	3	0,20
İSTATİSTİK	12	0,83
İŞLETME	37	2,58
KAMU YÖNETİMİ	4	0,27
MALİYE	29	2,0
ORMAN VE ORMAN MÜHENDİSLİĞİ	1	0,06
SAĞLIK KURUMLARI YÖNETİMİ	4	0,27
SAVUNMA VE SAVUNMA TEKNOLOJİLERİ	3	0,20
SİGORTACILIK	2	0,13
ŞEHİRCİLİK VE BÖLGE PLANLAMA	1	0,06
TURİZM	1	0,06
ULAŞIM	2	0,13
ULUSLARARASI İLİŞKİLER	4	0,27
ZİRAAT	2	0,13
ALAN YAZILMAYAN	2	0,13
TOPLAM	1432	100,0

Not: Alanlar alfabetik olarak sıralanmıştır.

4. 2. 11. Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

Ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezler ilişkilendirildikleri konulara göre dağılımı bu kısımda analiz edilmiştir. Konular 14 ana konuya ayrılmıştır. Bunlar:

Makroekonomik Değişkenler: Enflasyon, işsizlik, istihdam, işgücü, kayıt dışı istihdam/ekonomi, döviz kuru, iç borç, dış borç, dış ticaret, cari açık, cari işlemler dengesi, faiz, yatırım, tasarruflar, hizmet ticareti, hizmet sektörü, endüstri içi ticaret, inşaat sektörü, gölge ekonomisi, yapısal değişim, toplam faktör verimliliği, ekonomik büyümenin risk göstergeleri.

Finansal Gelişme ve Diğer Finansal Değişkenler: Finansal faktörler, finansal kapsayıcılık, finansal sistemin gelişimi, mali derinleşme, bankacılık sektörü, para ve sermaye piyasaları, işçi gelirleri, uluslararası sermaye hareketleri.

Kamu Harcamaları: Savunma, ulaştırma, altyapı, ar-ge, yatırım harcamaları

Enerji: Enerji üretimi-tüketimi, CO2 salınımı/emisyonu, enerji yoğunluğu, enerji güvenliği.

Beşeri Sermaye: İnsani gelişme, insani kalkınma, sosyal sermaye.

Kurumsal Değişkenler: Yönetişim kurumları, kurumsal yapı, kurumsal kalite, demokrasi, küreselleşme, mülkiyet hakları, ekonomik özgürlük, kültürel değerler, emeklilik sistemi, iktisadi politik kurumlar, kurumsal sürdürülebilirlik, bölgesel entegrasyon, sigorta sektörü, yolsuzluk, politik istikrarsızlık, sosyal sermaye, mali yerelleşme.

Dolaylı/Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları

Bilgi Ekonomisi ve Bilgi İletişim Teknolojileri: Bilgi iletişim teknolojileri (BİT) göstergeleri, inovasyon, patent başvurusu, ulusal entelektüel sermaye, bilgi tabanlı ekonomi, teknoloji transferi.

Maliye ve Maliye-Para Politikaları: Gelir dağılımı, kamu borç yükü, yoksulluk, gelir dağılımı eşitsizliği.

Kamu Gelirleri ve Kamu Harcamalarının Finansmanı: Vergi, borçlanma, kurumlar vergisi, kamu finansman kaynakları, kamu açıklarının finansmanı.

Liberalizasyon ve Serbestleşme: Dış ticaret üzerindeki her türlü kısıtlamaların kaldırılmasıdır.

Turizm: Turizm, sağlık turizmi.

Çevre: Çevre koruma, ekolojik bozulma, kirlilik standartları, iklim değişikliği.

Diğer Değişkenler: Herhangi bir değişken grubuna dâhil edilemeyen değişkenlerdir. Duygu analizi, kuramlar, kurumsal iktisat, trafik kazaları.

Buna göre Tablo 4.7 incelendiğinde, ekonomik büyüme ile en fazla ilişkilendirilen konu % 24,70 (397) pay ile makroekonomik değişkenler olmuştur. Makroekonomik değişkenleri takip eden değişkenler ise sırasıyla şu şekildedir: % 13,90 (223) pay ile finansal gelişme ve diğer finansal değişkenler, % 11,63 (187) pay ile kamu harcamaları, % 9,83 (158) pay ile enerji, % 9,02 (145) pay ile beşeri sermaye, % 7,65 (123) pay ile kurumsal değişkenler, % 6,80 (109) pay ile doğrudan / dolaylı yabancı sermaye yatırımları, % 5,04 (81) pay ile bilgi ekonomisi ve bilgi iletişim teknolojileri, % 3,04 (49) pay ile maliye ve maliye-para politikaları, % 2,50 (29) pay ile kamu gelirleri ve kamu harcamalarının finansmanı, % 1,61 (40) liberalizasyon ve serbestleşme, % 1,80 (26) pay ile turizm, % 1,34 (29) pay ile çevre ve % 1,50 (24) pay ile diğer değişkenler olmuştur.

Ekonomik büyüme ile en fazla ilişkilendirilen ana konunun makroekonomik değişkenler olduğu ve alt değişkenler bazında en fazla ilişkilendirilen değişkenlerin; enflasyon, işsizlik, dış borç, dış ticaret, işgücü, cari açık şeklinde olduğu söylenebilir. Genel olarak yüksek lisans tezlerinde makroekonomik değişkenler (enflasyon, işsizlik, işgücü, istihdam, dış borç, dış ticaret), kamu harcamaları, beşeri sermaye, enerji, doğrudan/dolaylı yabancı sermaye yatırımları daha fazla çalışılan konularken; doktora tezlerinde ise finansal gelişme ve finansal değişkenler, kurumsal yapı, enerji, kamu harcamaları, beşeri sermaye en fazla çalışılan konular olmuştur.

Ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin neler olduğu ve bunların ekonomik büyümeye etkisinin ne yönde olduğunun bilinmesi ulusların ekonomik büyümelerinin anlaşılması için son derece önemlidir. Ancak hâlihazırda tartışılan bir konudur. Bu sebeple bu konuda gerçekleştirilen araştırmalar büyüme politikalarını geliştirebilir ve hangi faktörlerin büyüme üzerinde daha etkili olabileceği konusunda fikir verebileceği gibi ekonomik büyümenin sağlanması için yol gösterici olabilmektedir.

Tablo 4. 7. Lisansüstü Tezlerin Konularına Göre Dağılımı

KONULAR	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
BEŞERİ SERMAYE	145	9,02
BİLGİ EKONOMİSİ	81	5,04
ÇEVRE	24	1,50
DİĞER DEĞİŞKENLER	16	0,10
DYY	109	6,80
ENERJİ	158	9,83
FİNANSAL GELİŞME VE DİĞER FİNANSAL DEĞİŞKENLER	223	13,90
KAMU GELİRLERİ, KAMU HARCAMALARININ FİNANSMANI	40	2,50
KAMU HARCAMALARI	187	11,63
KURUMSAL DEĞİŞKENLER	123	7,65
LİBERALİZASYON, SERBESTLEŞME	26	1,61
MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER	397	24,70
MALİYE, MALİYE VE PARA POLİTİKALARI	49	3,04
TURİZM	29	1,80
TOPLAM	1607	100,0

Not: Konular alfabetik olarak sıralanmıştır.

*Birden çok farklı konu ile ilişkilendirilmiş olan tezler ilişkilendirilen her bir konuya dâhil edilmiştir.

4. 2. 12. Lisansüstü Tezlerin Kullanılan Ülke/Ülke Grubuna Göre Dağılımı

Araştırmanın bu bölümünde lisansüstü tezler, seçilen örnekleme göre değerlendirilmiştir. Kullanılan ülke/ülke grubuna göre dağılım tabloda gösterilmiştir. Tablo 4.8 incelendiğinde, % 50,80 pay ile 727 adet tezde Türkiye örneklem olarak kullanılmıştır. Tek ülkelerin kullanıldığı % 8,40 pay ile 120 adet tez bulunmaktadır. Birden fazla ülkenin ve çok ülkenin kullanıldığı % 40,30 pay ile 577 adet tez bulunmaktadır. Ülke/ülke grubu kullanılmayan % 0,60 pay ile 8 adet tez bulunmaktadır.

Tablo 4. 8. Lisansüstü Tezlerin Kullanılan Ülke/Ülke Grubuna Göre Dağılımı

ÜLKE/ÜLKE GRUBU	SIKLIK (F)	YÜZDE (%)
TÜRKİYE	727	50,80
TEK ÜLKELİ	120	8,40
BİRDEN FAZLA ÜLKE (ÇOK ÜLKELİ)	577	40,30
YOK	8	0,60
TOPLAM	1432	100,0

SONUÇ

İktisat biliminin önemli konularından biri olan ekonomik büyüme en temel iktisat politikası hedefidir. Bu yüzden gerek politika yapıcılar gerekse araştırmacılar iktisadi büyümeyi anlama ve büyümenin lokomotifinin ne/neler olduğunu sorgulama peşindedir. Bu anlama gayreti, ekonomik büyüme ile ilgili çok sayıda bilimsel araştırmayı ortaya çıkarmıştır. Bilimsel araştırmaların bir kısmını lisansüstü tezler oluşturmaktadır. Bu çalışma ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin değerlendirmesini amaçlamıştır. Bu doğrultuda, YÖK Ulusal Tez Merkezi veri tabanında “ekonomik büyüme, iktisadi büyüme, GSYH, GSYİH, gayri safi yurtiçi hâsıla” temel anahtar kelimeleri girilerek yapılan tarama sonucunda ulaşılan lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi yapılmıştır. GSYH, GSYİH ve gayri safi yurtiçi hâsıla anahtar kelimelerinin eklenmesinin nedeni, ekonomik büyümenin önemli belirleyicisi olmasındandır. Temel anahtar kelimeler doğrultusunda YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde son erişim tarihi 31/12/2022 olarak belirlenen ve 1989-2022 yılları arasında yayımlanan 1484 adet lisansüstü (yüksek lisans-doktora) teze ulaşılmıştır. Ulaşılan lisansüstü tezler “alanlarına, hangi konularla ilişkilendirildiklerine, araştırma yöntemlerine, tezlerin türlerine, yazıldığı dillere, üniversite-enstitü dağılımına, yayımlandığı yıllara, konulara, danışman ünvanlarına, üniversite türüne, izinli/izinsiz olma durumlarına, kullanılan ülke/ülke grubuna” göre ulaşılan veriler SPSS programı ile bibliyometrik olarak analiz edilip konu ile ilgili genel görünüm ortaya konulmuştur. Analiz sonuçlarına göre ulaşılan bulgular şöyledir:

Lisansüstü tez çalışmalarında 1432 adet izinli, 52 adet izinsiz tez bulunmaktadır. Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin çoğunluğunu yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır. Doktora tezlerinin oranı ise daha düşüktür. Bu sonucun literatürde bulunan bibliyometrik analiz çalışmalarıyla paralellik gösterdiği söylenebilir. Lisansüstü tezlerin türlere göre dağılımında izinli(erişime açık)/izinsiz(erişime kapalı) tez ayrımı yapılmamıştır. İzinsiz tezler bundan sonraki analizlere diğer bilgilere ulaşılamayacağından dâhil edilmemiştir.

Ekonomik büyüme konusunda en fazla çalışma yapılan yıl 2019’dur. Genel olarak 2005 yılından sonra ekonomik büyümeye yönelik ilgi artmıştır. 2018, 2019, 2020, 2021, 2022 ekonomik büyüme konusunda en fazla çalışma yapılan yıllar

olmuştur. Başarılı bir büyümenin gerçekleşmesi için büyümenin hangi faktörlere bağlı olduğunun anlaşılması gerekmektedir. Büyümenin doğrudan kaynakları denildiğinde sermaye, emek ve teknoloji anlaşılmaktadır. Fakat bu faktörler büyümeyi tek başına açıklamakta yetersiz kaldığından, bunlar dışında pek çok faktör özellikle kurumsal faktörler, enerji, iklim, çevrenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi çeyrek yüzyıldır dünya genelinde araştırılmaktadır. Dünya'daki trende paralel olarak ekonomik büyümeyi etkileyen faktörlerin büyüme ile olan ilişkisinin araştırılması ve nedensellik yönünün ortaya konulması ve tüm bunlardan hareketle ekonomik politikaların geliştirilebileceği varsayıldığında, Türkiye'de bu alanda yazılan lisansüstü tez sayısındaki artış açıklanabilir.

2020 yılında tez sayısındaki düşüşün sebebi, Covid-19 pandemisine karşı alınan önlemler ve eğitime ara verilmesi olduğu söylenebilir. Bu sürecin ülke ekonomileri ve büyüme oranları üzerindeki etkilerinin araştırılacağı düşünülürse gelecek yıllarda ekonomik büyüme ile ilgili çalışmaların sayısında artış olması beklenebilir. Normalleşme süreciyle birlikte eğitime devam edilmesi, sürecin ekonomik etkilerinin araştırılması 2021 ve 2022 yıllarında ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin sayısındaki artışı açıklayabilir. Bununla birlikte lisansüstü tezlerin sayısının artması üniversite sayısının zaman içinde artmasının bir yansıması, internetin yaygınlaşması ve dijitalleşmenin etkisiyle birlikte bilgiye ulaşmanın kolaylaşması da olabilir. Ancak şu gerçeği de gözden uzak tutmamak gerekir ki tez hazırlama sürecinin zaman alması lisansüstü tezlerin sayısındaki değişimlerin nedenlerini net olarak ifade etmeyi engellemektedir.

Lisansüstü tezlerin danışman ünvanlarına göre dağılımı incelendiğinde, en fazla danışmanlık yapan kişilerin Prof. Dr. ünvanı olan kişiler olduğu, bu durumu Doç. Dr. ünvanı olan kişilerin takip ettiği tespit edilmiştir.

Araştırma konusuyla ilgili 136 üniversitede lisansüstü tez yazılmış ve en fazla çalışma yapılan üniversiteler kuruluş tarihi açısından köklü olan üniversiteler olmuştur. İstanbul Üniversitesi 84 tez çalışması ile alana en fazla katkı sunan üniversite olmuştur. Marmara Üniversitesi 52, Selçuk Üniversitesi 40 tez çalışması ile İstanbul Üniversitesi'ni takip etmiştir. 21 üniversitede ise yalnız 1'er adet tez yazıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Enstitüler açısından incelenen lisansüstü tezlerin en çok sosyal bilimler enstitüsünde (1284) yapıldığı ve bunu lisansüstü eğitim enstitüsü (97) ve fen bilimleri enstitüsünün (21) takip ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ekonomik büyüme konusu Sosyal Bilimler ile ilgili bir konu olmasından dolayı ekonomik büyümeyle ilgili en fazla tezin sosyal bilimler enstitüsüne ait olması normal bir sonuçtur.

Ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezlerin dil tercihinin en çok Türkçe (1222) olmasının literatürdeki diğer çalışmalarla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bununla birlikte 206 adet tezde İngilizce, 3 adet tezde Kırgızca ve 1 adet tezde Fransızca yabancı dilleri tercih edilmiştir.

Araştırmaya dâhil edilen lisansüstü tezlerin araştırma yöntemlerine göre dağılımında en fazla kullanılan analiz yöntemi zaman serisi analizi (741) olmuştur. 523 tezde panel veri analizi, 126 tezde derleme/literatür incelemesi yöntemi kullanılmıştır. SWOT analizi, makine öğrenmesi tabanlı yöntemler ve OLG modelleri ise diğer analiz yöntemleri olarak araştırmaya dâhil edilmiştir. Diğer analiz yöntemlerinin ise 8 tezde kullanıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Lisansüstü tezlerin alanlarına göre dağılımında ilk beş alan; ekonomi (1045), ekonometri (216), bankacılık (49), işletme (37), maliye (29) olmuştur. 5 alanda 1'er adet tez yazılmıştır. Alan yazılmayan 2 adet tez olduğu tespit edilmiştir. 2 tezde yüksek lisans türündedir. "736522", "730615" nolu tezlerin kontrol edilerek alanlarının belirtilmesi veri kaybını giderecektir.

Üniversite türü açısından incelenen lisansüstü tezler en fazla devlet (1285) üniversitelerinde hazırlanmıştır. Vakıf üniversitelerinde de 147 adet lisansüstü tez hazırlanmıştır. Vakıf üniversitelerinin devlet üniversitelerine göre yakın bir geçmişe sahip olması yapılan tez sayısının az olmasında önemli bir etkidir.

Ekonomik büyüme ile en fazla ilişkilendirilen konu makroekonomik değişkenler (397) olmuştur. Makroekonomik değişkenleri, finansal gelişme, kamu harcamaları, enerji, beşeri sermaye, kurumsal değişkenler ve doğrudan/dolaylı yabancı yatırımlar takip etmiştir. Genel olarak yüksek lisans tezlerinde makroekonomik değişkenler (enflasyon, işsizlik, işgücü, istihdam, dış borç, dış ticaret), kamu harcamaları, beşeri sermaye, enerji, doğrudan/dolaylı yabancı sermaye yatırımları daha fazla çalışılan konularken; doktora tezlerinde ise finansal gelişme ve finansal değişkenler, kurumsal yapı değişkenleri, enerji, kamu harcamaları, beşeri sermaye en fazla çalışılan konular

olmuştur. Ekonomik büyümeyle etkileyen faktörlerin büyüme ile olan ilişkisinin ne yönde gerçekleştiği tartışılan bir konudur. Bu sebeple bu konuda gerçekleştirilen araştırmalar büyüme politikalarını geliştirebilir ve hangi faktörlerin büyüme üzerinde daha etkili olacağı konusunda fikir vereceği gibi ekonomik büyümenin sağlanması için de yol gösterici olabilmektedir.

Lisansüstü tezlerin kullanılan ülke/ülke grubuna göre dağılımında, en çok kullanılan ülke Türkiye olmuştur. Birden fazla ülkenin kullanıldığı 577 lisansüstü tez, ülke kullanılmayan 8 adet lisansüstü tez bulunmaktadır.

Bu çalışmada ekonomik büyüme konulu lisansüstü tezler için bibliyometrik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Böylece ekonomik büyüme konusunda lisansüstü tezlerin bibliyometrik olarak değerlendirilmesi, onlara genel bir bakış açısı sunulması, genel görünümünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Ekonomik büyümenin diğer değişkenlerle (ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel) olan ilişkisini görmek açısından önemli bir analizdir. Aynı zamanda üzerinde çalışmamış, en çok üzerinde çalışılan, öne çıkan konular hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır. Çalışma da her ne kadar ekonomik büyüme konusunda lisansüstü tezlere genel bir bakış açısı sunulmaya çalışılsa da bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. İzinsiz (erişime kapalı) tezlerin varlığı, lisansüstü tezlerin birçok yönden analiz edildiği için atıf analizi, anahtar kelime analizi gibi kriterlerin dâhil edilememesi araştırmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Gelecekte bu konuyla ilgili yapılacak olan çalışmalar da, yalnız lisansüstü tez çalışmaları incelenmeyip ulusal-uluslararası farklı veri tabanlarının da taranarak kaynak çeşitliliğinin artırılması ve bu sayede çalışmaların yenilenmesi; makale, dergi, bilim yazıları, kitaplar, kitap bölümleri gibi diğer yayınlarında analize katılması, anahtar kelime analizi ve atıf analizi gibi kriterlerin analize dâhil edilmesi, ekonomik büyümenin diğer değişkenlerle ilişkisinin daha net ve ayrıntılı analizinin sağlanması için büyüme ile makroekonomik değişkenlerin veya diğer değişkenlerin tek tek analizi ya da tezlerin ayrıştırılarak analiz edilmesi gibi daha detaylı ve kapsamlı bir analiz gerçekleştirilebileceği önerilebilir.

Ekonomik büyüme konusunda lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizi gerçekleştirilerek ulaşılan, bütünsel bakış açısını detaylandıracak her yeni çalışma bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi ve veri elde edilmesini sağlayabilir. Bununla birlikte konuyla ilgili ayrıntılı analizler ile ihmal edilen taraflar tespit edilebilir ve alana ait

gelişimin izlenmesi açısından düzenli aralıklarla tekrar eden analizler gerçekleştirilebilir. Çalışmanın, gelecekte büyüme konulu çalışma yapacak öğrencilere ve araştırmacılara literatürün durumu hakkında bilgi vermesi, araştırma eğilimini göstermesi bakımından rehberlik edip yol gösterici olmasının literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

- Acar, Y. (2002). İktisadi Büyüme ve Büyüme Modelleri. VİPAŞ.
- Acer, A. (2019). Türkiye’de 2000 Sonrası Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Acemoğlu, D. (2003). Root Causes A Historical Approach to Assessing The Role Of Institutions In Economic Development. *Finance & Development* (ss. 27-30).
- Ahmad, N., Menegaki, A. N., ve Al-Muharrami, S. (2020). Systematic Literature Review Of Tourism Growth Nexus: An Overview Of The Literature and A Content Analysis Of 100 Most Influential Papers. *Journal of Economic Surveys*, 34 (5): 1068-1110.
- Akın, S. C. (2012). Kurumların ve Sosyal Sermayenin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi [Doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Al, U. ve Tonta, Y. (2004). Atıf analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar. *Bilgi Dünyası*. 5 (1): 19-47.
- Al, U. (2008). Türkiye’nin Bilimsel Yayın Politikası: Atıf Dizinlerine Dayalı Bibliyometrik Bir Yaklaşım [Doktora tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- AlKhars, M., Miah, F., Qudrat-Ullah, H., ve Kayal, A. (2020). A Systematic Review Of The Relationship Between Energy Consumption And Economic Growth In GCC Countries. *Sustainability*, 12 (9): 3845.
- Altuntop, V. (2019). Kültür Turizmi Çalışmalarının Bibliyometrik Analiz Tekniği İle İncelenmesi [Yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Apaydın, F. (2013). Büyümenin Ekonomi Politliği: Türkiye Örneği [Yüksek lisans tezi]. Hitit Üniversitesi.
- Arslan, Ü. (2007). Kurumların İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkisi [Doktora tezi]. Ankara Üniversitesi.

- Artan, S. ve Hayaloğlu, P. (2014). Kurumsal Yapı ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği. *Sosyoekonomi*, 22 (22): 347-366.
- Ataman, B. C. (2020). Ekonomi ve Sosyal Teoride Yeni Bir Pradigma Olarak Büyüme. *Sosyal Bilimler Dergisi*. 5 (2): 97-108.
- Barış, S. ve Uzay, N. (2015). Yurtiçi Tasarruflar ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 0 (46): 119-151.
- Barış, S. ve Oruç, S. (2019). Türkiye’de Enerji ve Ekonomik Büyüme İlişkisini İnceleyen Makalelerin Bibliyometrik Analizi (2000-2009). 3. Uluslararası ÜNİDOKAP Karadeniz Sempozyumu “Sürdürülebilir Tarım ve Çevre” (ss. 887-897). Tokat, Türkiye.
- Berber, M. (2011). İktisadi Büyüme ve Kalkınma: Büyüme Teorileri ve Kalkınma Ekonomisi (4. Baskı). Derya Kitabevi.
- Beşel, F. ve Yardımcıoğlu, F. (2017). Maliye Dergisi’nin Bibliyometrik Analizi: 2007-2016 Dönemi. *Maliye Dergisi*. 172: 133-151.
- Bhuiyan, M. A., Zhang, Q., Khare, V., Mikhaylov, A., Pinter, G., ve Huang, X. (2022). Renewable Energy Consumption and Economic Growth Nexus—A Systematic Literature Review. *Frontiers In Environmental Science*. 10 (878394).
- Ceylan, R. ve Ulucan, H. (2014). Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezi (SAGP)’nin OECD Ülkeleri İçin Test Edilmesi. *Sosyoekonomi*. 22 (22): 195.
- Cicea, C., ve Marinescu, C. (2021). Bibliometric Analysis of Foreign Direct Investment and Economic Growth Relationship. A Research Agenda. *Journal of Business Economics and Management*, 22 (2): 445-466.
- Çağlan, E., ve Çelik, Ş. (2018). Türkiye’de Finansal Gelişmişlik ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Sistemik Bir Tarama. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1 (1): 25-41.

- Çiftçi, K. Ş., Danişman, Ş., Yalçın, M., Tosuntaş, B. Ş., Ay, Y., Sölpük, N., Karadağ, E. ve Yalçın, M. (2016). Map of Scientific Publication In The Field Of Educational Sciences and Teacher Education In Turkey: A Bibliometric Study. *Education Sciences: Theory an Prattice*. 16 (4): 1097-1123.
- Debone, D., Leite, P. V. ve Miraglia, G. S. (2021). Modelling Approach For Carbon Emissions, Energy Consumption and Economic Growth: A Systematic Review. *Urban Cliamete*. 37 (100839).
- Dinler, Z. (2009). İktisat (3. Baskı). Ekin Kitabevi.
- Dinler, Z. (2013). İktisada giriş (19. Baskı). Ekin Kitabevi.
- Erdoğan S. (1997). 1980 Sonrası Türkiye Milli Gelirindeki Değişmeler. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1 (2): 269.
- Erbelet, E. (2016). Ekonomik Büyüme ve Sanayileşme Arası İlişkide Kaldor Yasasının Türkiye’de 2004-2015 Dönemi Ekonometrik Analizi. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*. 2016 Özel Sayı, 312-328.
- Fernandes, M., ve Samputra, P. L. (2022). Exploring Linkages Between Food Security and Economic Growth: A Systematic Mapping Literature Review. *Slovak Journal of Food Sciences*, 16: 206-218.
- Gerni, M., Nişancı, M., Çelik, A. A., ve Yurttañıkımaz, Ç. Z. (2013). Geçiş Ekonomilerinde Girişimciliğin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri. SESSION 6C: Bölgesel Konular. International Conference On Eurasian Economies 2013.
- Gökalp, F. M. ve Baldemir, E. (2006). Kurumsal Yapı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8 (1): 212-226.
- Gökmenoğlu, M., ve Yavuz, İ. S. (2022). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Çalışmaların Bibliyometrik Ağ Analizi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (52): 231-252.

- Gülmez, D., Özteke, İ. ve Gümüş, S. (2021). Uluslararası Dergilerde Yayımlanan Türkiye Kaynaklı Eğitim Araştırmalarının Genel Görünümü: Bibliyometrik Analiz. *Eğitim ve Bilim*. 46 (206): 213-239.
- Gürak, H. (2016). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma-Kuramlar, Eleştiriler ve “Alternatif” Bir Büyüme Modeli (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürak, H. (2018). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma 2 “İktisadi Gerçeklerin İzinde Tamamlayıcı Makaleler” (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Gürel, P. S. (2012). İktisadi Büyümeyi Etkileyen Dış Dinamiklerin Doğrusal Olmayan Analizi [Doktora tezi]. Ege Üniversitesi.
- Güven, A. (2022). Eğitim Bilimleri Alanında Yapılan Akademik Özgürlük Konulu Çalışmaların Bibliyometrik Analizi [Yüksek lisans tezi]. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi.
- Işık, N., Göktaş, D. ve Kılınç, C. E. (2001). İktisadi Büyümede Girişimciliğin Rolü. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*. 6 (1): 185-210.
- Karakaya, E. ve Kızıloğlu, S. (2015). Türkiye’de Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme [Sözlü Sunum]. 3. Uluslararası Bölgesel Kalkınma Konferansı (ss.1-18). Bingöl, Türkiye.
- Kaya, H. ve Çelik, İ. (2018). Türkiye’de Satın Alma Gücü Paritesi Hipotezinin Geçerliliği: Uzun Hafıza Testlerinden Kanıtlar. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 5 (2): 353.
- Kaynak, M. (2014). Kalkınma İktisadı (Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 5. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Kaynak, M. (2015). Büyüme Teorileri (3. Baskı). Gazi Kitabevi.
- Keleş, Ö. (2022). Makroekonomik Kırılganlığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Genişletilmiş ARDL Uygulaması [Yüksek lisans tezi]. Akdeniz Üniversitesi.

- Kibritçioğlu, A. (1998). İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 53 (1): 207-230.
- Koehler, W. (2001). Information Science As “Little Science”:The Implications of A Bibliometric Analysis of The Journal of The American Society For Information Science. *Scientometrics*. 51 (1): 117–132.
- Mardani, A., Streimikiene, D., Cavallaro, F., Loganathan, N., ve Khoshnoudi, M. (2019). Carbon Dioxide (CO₂) Emissions and Economic Growth: A Systematic Review of Two Decades of Research From 1995 To 2017. *Science Of The Total Environment*, 649: 31-49.
- McBurney, K. M. ve Novak, L. P. (2002). What Is Bibliometrics and Why Should You Care?. IEEE Uluslararası Profesyonel İletişim Konferansı (ss. 108-114).
- Nees, J. V. E. (2011). Methodological Advances In Bibliometric Mapping of Science [PhD thesis]. Erasmus Universiteit Rotterdam, Holland.
- Oliveira, H., ve Moutinho, V. (2021). Renewable Energy, Economic Growth and Economic Development Nexus: A Bibliometric Analysis. *Energies*, 14 (15): 1-18.
- Önal, H. (2009). Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri ve Sanayileşme Stratejileri [Yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi.
- Önal, F. G. (2017). Bildirilerin Bibliyometrik Profili: IX. Ulusal Müzik Eğitimi Sempozyumu. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. 18 (3): 1079-1097.
- Özgüven, A. (2011). İktisadi Düşünceler – Doktrinler ve Teoriler. (4. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Öztürk, İ. (2008). Girişimcilik Raporu. İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği.
- Parasız, İ. M. (2003). Ekonomik Büyüme Teorileri. Ezgi Kitabevi.

- Polat, C., Sağlam, M. ve Sarı, T. (2013). Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 27 (2): 273-288.
- Pritchard, A. (1969). Statistical Bibliography or Bibliometrics. *Journal of Documentation*, 25 (4): 348-349.
- Rahman, N. H. A., İsmail, S., ve Ridzuan, A. R. (2019). How Does Public Debt Affect Economic Growth? A Systematic Review. *Cogent Business and Management*, 6 (1): 1701339.
- Sengupta, I.N. (1992). Bibliometrics, Informetrics, Scientometrics and Librametrics: An Overview. 42 (2): 75-98.
- Şiriner, İ. ve Doğru, Y. (2008). Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme. (2. Baskı). Dipnot Yayınları.
- Taban, S. ve Kar, M. (2016). Kalkınma Ekonomisi. (3. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Taban, S. (2018). İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller. (5. Baskı). Ekin Yayınevi.
- Tatar, C. C. (2010). Bilimsel Dergilerdeki Müzik Makalelerinin Bibliyometrik Profili [Yüksek lisans tezi]. Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD). (2008). Türkiye Ekonomisinin Büyüme Dinamikleri:1987-2007 Döneminde Büyümenin Kaynakları, Temel Sorunlar ve Potansiyel Büyüme Oranı (TÜSİAD-T/2008-06/462). Graphis Matbaa.
- Türlüoğlu, E. (2019). Türkiye’de Ekonomik Büyüme Dinamikleri: Ekonomik Büyüme ve Dış Ticaret İlişkisi Nedensellik Analizi [Yüksek lisans tezi]. Trakya Üniversitesi.
- ULAKBİM (2022). “Bibliyometrik Analiz”, <https://Cabim.Ulakbim.Gov.Tr/Bibliyometrik-Analiz/Bibliyometrik-Analiz-Sikca-Sorulan-Sorular/> adresinden 22 Mayıs 2022 tarihinde alınmıştır.

- Uzay N. ve Barış, S. (2019). Verimlilik ve Büyüme Kavram, Kuram ve Politika. (1. Basım). Nobel Yayınevi.
- Ünsal, M. E. (2007). İktisadi Büyüme. (1.Baskı). İmaj Yayıncılık.
- Ünsal, M. E. (2009). Makro İktisat (8. Baskı). İmaj Yayıncılık.
- Üsdiken, B. ve Pasadeos, Y. (1995). Organizational Analysis In North America And Europe: A Comparison of Co-Citation Networks. *Organization Studies*. 16 (3): 503–526.
- Üzümcü, A. (2015). İktisadi Büyüme (Teori, Model ve Türkiye Üzerine Gözlemler). Beta Yayınları.
- World Development Indicators. GDP growth (annual %). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. [Erişim Tarihi: 30.08.2023]
- World Development Indicators. GDP per capita growth (annual %). <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators>. [Erişim Tarihi: 30.08.2023]
- Yapraklı, S. (2008). Kurumsal Yapının Ekonomik Büyümeye Etkisi: Üst Orta Gelir Düzeyindeki Ülkeler Üzerine Bir Uygulama. *Ege Academic Review*. 8 (1): 301-317.
- Yeldan, E. (2011). İktisadi büyüme ve bölüşüm teorileri (2. Baskı). (M. Yıldırımoglu ve H. Öztürkler, Çev.). Efil Yayınevi.
- Yerrabati, S., ve Hawkes, D. (2015). Economic Governance and Economic Growth in South and East Asia & Pacific Region: Evidence From Systematic Literature Reviews and Meta Analysis. *Advances In Economics And Business*, 3 (1): 1-21.
- Yıldırım, K., Karaman, D., ve Taşdemir, M. (2014). Makroekonomi (Güncellenmiş 12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2012). İktisadi Büyüme ve Makroekonomik Belirleyicileri (1. Baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Zupic, I. ve Cater, T. (2014). Bibliometric Methods In Management and Organization. *Organizational Research Methods*. 18 (3): 429–472.

ÖZGEÇMİŞ

